

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KAĞIZMAN YERLİ AĞZI
(İNCELEME, METİNLER, SÖZLÜK)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MAKBULE SEBNİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ

KARS 2010

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Makbule SEBNİ tarafından hazırlanan “Kağızman Yerli Ağzı (İnceleme- Metinler- Sözlük) başlıklı bu çalışma jürimiz tarafından Türk Dili Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesinin Unvanı, Adı, Soyadı

İmzası

Yrd. Doç. Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ

Doç. Dr. Selçuk ORAL

Yrd. Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL

Bu tez Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Yönetim Kurulunun
..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

...../...../.....

Doç. Dr. Selçuk URAL

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu çalışma çeşitli yönlerden standart dilden farklılıklar gösteren Kağızman Yerli ağzıyla ilgilidir. Doğu grubu ağızları arasında değerlendirilen Kağızman Yerli ağzı inceleme, metinler ve sözlük şeklinde incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın inceleme kısmı; ses bilgisi, şekil bilgisi ve cümle bilgisi olmak üzere üç ana başlıkta hazırlanmıştır.

Birinci bölümde ses bilgisi üzerinde durulmuştur. Yerli ağzına özgü ünlüler ve ünsüzler metine dayalı olarak tespit edilmiş, standart dil ile ses değişimleri incelenmiş ve ağza özgü ses olayları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ağız, şekil bilgisi açısından incelenmiş, ekler ve sözcükler standart dil ile karşılaştırılarak ele alınmıştır. Kelime yapım ekleri, ve diğer ekler metne dayalı olmak üzere örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümü ise cümle bilgisinden ibarettir. Cümle türleri, söz dizimi, sözcük grupları metinlerden seçilen örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

İnceleme kısmının ardından üzerinde inceleme yapılan metinler sunulmuştur. Daha sonra metne dayalı bir sözlük hazırlanmaya çalışılmıştır.

SUMMARY

This study is related to local dialect in Kağızman which is diverged from standard language because of various sides. Local dialect of Kağızman which is evaluated in eastern group dialects is tried to examine in shape of examination, texts and dictionary. The examination part of study is prepared in three main titles as phonetics, morphology and syntax.

In the first chapter, dwelled on phonetics. Vowels and consonants which are unique to local dialect are fixed based on the text, standard language with sound changes are examined and dwelled on sound plots which are unique to dialect. In the second chapter, dialect is examined in terms of morphology, affixes are tried to explain with some examples based on the text. The third chapter is composed of syntax and word groups are tried to explain with examples which are chosen from texts.

After examination part, the texts which are examined on are presented. After than a dictionary based on the text is tried to be prepared.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	1
Kısaltmalar.....	3
Metinlerde Kullanılan Çevriyazı (transcription) İşaretleri.....	4
Giriş.....	5
Kağızman Yerlileri.....	7

İNCELEME (10-99)

I. BÖLÜM SES BİLGİSİ (FONETİK)

I. SESLER.....	10
I. A- ÜNLÜLER.....	10
1. Kağızman Yerli Ağzına Özel ünlüler.....	10
2. Uzun Ünlüler.....	14
a. Asli Uzun Ünlüler.....	14
b. Ses Olaylarıyla Meydana Gelen Uzun Ünlüler.....	15
3. Kısa Ünlüler.....	16
I.B- ÜNSÜZLER.....	17
II. SES OLAYLARI.....	19
1. Ünlü Türemesi.....	19
2. Konsonant (ünsüz) Düşmesi.....	19
3. Orta Hece Vokalinin düşmesi.....	22
4. Yer Değiştirme (Metatez).....	22
5. Başta Konsonant Türemesi.....	23
6. Hece Düşmesi (Haploloji).....	23
7. İki Vokalin Birleşmesi.....	24
8. Konsonant İkizleşmesi.....	24
9. İkiz Ünlülerin Tekleşmesi.....	24
10. Benzeşme (Asimilasyon).....	25
11. Aykırılışma (Disimilasyon).....	27
12. Ünlü Düşmesi.....	27
III. SES UYUMLARI.....	28
A- Ünlü Uyumları.....	28
1. Kalınlık-İncelik Uyumu.....	27

2. Düzlük Yuvarlaklık Uyumu.....	33
VI. SES DEĞİŞMELERİ.....	36
A. Ünlü Değişmeleri.....	36
1. Kalın Ünlülerin İncelmesi.....	36
2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması.....	37
3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması.....	38
4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi.....	39
5. Geniş Ünlülerin Daralması.....	40
6. Dar Ünlülerin Genişlemesi.....	41

II. BÖLÜM

ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)

I. KELİME YAPIMI.....	42
A. İsimden İsim Yapan Ekler.....	42
B. İsimden Fiil Yapan Ekler.....	44
C. Fiilden Fiil Yapan Ekler.....	45
D. Fiilden İsim Yapan Ekler.....	46
II. KELİME ÇEŞİTLERİ.....	48
A. İsimler.....	48
1. İsim Çekim Ekleri.....	48
a. Çokluk Ekleri.....	49
b. İyelik Ekleri.....	49
c. Hal Ekleri.....	51
1) İlgi Hali.....	52
2) Belirtme Hali (Akuzatif).....	52
3) Yaklaşma Hali (Datif).....	54
4) Bulunma Hali (Lokatif).....	54
5) Uzaklaşma Hali (Ablatif).....	55
6) Vasıta Hali (İnstrümental).....	55
7) Eşitlik Hali.....	56
8) Yön Gösterme Hali (Direktif).....	56
d. Soru Eki.....	57
B. Zamirler.....	57

1) Şahıs Zamirleri.....	57
2) Dönüşlülük Zamiri.....	58
3) İşaret Zamirleri.....	59
4) Soru Zamirleri.....	60
5) Belirsizlik Zamirleri.....	60
6) Aitlik Zamirleri.....	60
7) Bağlama Zamiri.....	61
C. Fiiller.....	62
1. Fiil Çekimi.....	62
a. Şahıs Ekleri.....	62
b. Şekil ve Zaman Ekleri.....	65
1) Şimdiki Zaman Eki.....	65
2) Geniş Zaman Eki.....	67
3) Bilinen Geçmiş Zaman Eki.....	67
4) Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki.....	68
5) Emir Eki.....	68
6) İstek Eki.....	69
7) Şart Eki.....	70
8) Gereklilik Eki.....	72
c. i Fiili (Ek-fiil, İsim Fiili)	72
1) i Fiilinin Geniş, Şimdiki Zaman Çekimi.....	72
2) i Fiilinin Bilinen Geçmiş Zaman çekimi.....	73
3) i Fiilinin Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi.....	73
d. Fiillerin Birleşik Zamanı.....	73
1) Hikaye.....	74
2) Rivayet.....	75
3) Şart.....	76
f. Sıfat-Fiiller.....	77
g. Zarf-Fiiller.....	79
D. Zarflar.....	81
1. Zaman Zarfları.....	81
2. Yer Yön Zarfları.....	82
3. Tarz Zarfları.....	82
4. Miktar Zarfları.....	83

5. Soru Zarfları.....	83
E. Edatlar.....	84

III. BÖLÜM

CÜMLE BİLGİSİ

I. KELİME GRUPLARI.....	85
1. Tekrarlar (İkilemeler).....	85
a. Aynen Tekrarlar.....	85
b. Eş ve Yakın Anlamlı Tekrarlar.....	85
c. Zıt Anlamlı Tekrarlar.....	86
d. İlaveli Tekrarlar.....	86
2. Bağlama Grubu.....	86
3. Sıfat Tamlaması.....	87
4. İsim Tamlaması.....	88
5. Unvan Grubu.....	90
6. Ünlem Grubu.....	90
7. Edat Grubu.....	90
8. Birleşik Fiil grubu.....	91
9. Sıfat-Fiil Grubu.....	92
10. Zarf-Fiil Grubu.....	92
II. Cümleler.....	94
1. Yapılarına Göre Cümleler.....	94
A. Basit Cümleler.....	94
B. Birleşik Cümleler.....	95
1. Şartlı Birleşik Cümleler.....	95
2. İç İçe Birleşik Cümleler.....	95
3. ki'li Birleşik Cümleler.....	95
4. Sıralı Cümleler.....	96
5. Bağlı Cümleler.....	96
2. Öğelerinin Dizilişine Göre Cümleler.....	97
A. Kurallı Cümle.....	97
B. Devrik Cümle.....	97
3. Anlamlarına Göre Cümleler.....	97

A. Olumlu Cümle.....	97
1. Hem biçimce hem de anlamca olumlu cümleler.....	97
2. Yalnız biçimce olumlu cümleler.....	98
B. Olumsuz Cümle.....	98
C. Soru Cümleleri.....	98
Vurgu İle Yapılan Soru Cümleleri.....	99
Deyimler.....	99
METİNLER.....	101-165
SÖZLÜK.....	167
ÖZ GEÇMİŞ.....	178
KAYNAKÇA.....	179

ÖN SÖZ

Dil, insanlar arasındaki iletişimi en somut bir şekilde karşılayan sistemdir. İnsan toplumsal bir varlık olması sebebiyle sürekli bir iletişim haline ve bu iletişimi geliştirmeye gereksinim duyar. İşte bu ihtiyacı en doyurucu şekilde karşılaya iletişim vasıtası dildir. Dil, insanların birbirleriyle ve dış dünyayla arasındaki bağlantıyı düzenleyen ve devam ettiren en önemli unsur kuşkusuz dildir. İnsanların duyduklarını, gördüklerini, düşündüklerini, tasarladıklarını muhataplarına iletmesini, sağlıklı bir şekilde ifade etmesini sağlar.

Dil, insanların ihtiyaçları doğrultusunda zaman içerisinde oluşmuş ve gelişimini sürdürmüş bir yapıdır. Dilin canlı bir varlık olduğu konusunda artık hiç kimsenin şüphesi yoktur. Çünkü dil, zaman içerisinde doğup gelişimi ve değişimi hiç bitmeyen, süreklilik gösteren bir yapıdır. Dil denen yapının coğrafyalara göre farklılıklar göstermesi bunun en büyük kanıtıdır. Tek bir dilin bile uzak ve yakın coğrafyalara göre kendi içerisinde farklılıklar göstermesi bu canlılığı bize gösteren en etkili ve somut durumdur. Aynı dilin uzak ve yakın coğrafyalarda büyük veya küçük farklılıklar göstermesi ağız, lehçe gibi terimlerin oluşmasını sağlamıştır. Bir dilbilim terimi olarak ağız, bir dilin veya bu dilin bir lehçesinin sınırları içinde, belli bölge veya bölgelerde, belli topluluklar tarafından kullanılan; bağlı olduğu dil veya lehçeden ses, yapı, anlam ve kimi zaman da söz dizimi bakımından birtakım farklılıklar gösteren konuşma biçimi şeklinde tanımlanabilir¹ Türk dili de gerek değişen zaman koşullarına gerekse çok geniş bir coğrafyada konuşulmasına bağlı olarak lehçeleri ve ağızları bakımından zengin bir dildir. Çuvaşça, Yakutça gibi uzak lehçeleri; Anadolu Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Türkmen Türkçesi yakın lehçeleri bulunan dilimiz aynı ülke içerisinde de söyleyiş farklılıkları göstermektedir: Kars ağızı, Erzurum ağızı, Erzincan ağızı... Anadolu ağızları içerisinde fonetik ve morfolojik açıdan belki en ilgi çekici olanı Doğu Anadolu ağızlarıdır². Leyla Karahan “Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması” adlı çalışmasında, ana ağız gruplarını belirleyen özelliklere göre Kars ili ağızlarını Doğu grubu ağızları içerisine almıştır³. Bu ağızlar içerisinde Kağızman Yerli ağızı da özel bir yere sahiptir.

Bu çalışmada bugün Kars ilinin Kağızman ilçesinde yaşayan Yerli ağızı konu edinilmiştir. Kağızman yerli ağzının standart dil ile arasındaki farklılıklar, ortaklıklar metinler ışığında ele alınmıştır. Çalışmada Kağızman yerli ağızı ses bilgisi, şekil bilgisi ve cümle bilgisi

¹ Yıldırım, Faruk, “Türkiye Türkçesinin Ağızları Ve Etnik Yapı: Çukurova Ağızları Örneği”, Türkbilig, Türkoloji Araştırmaları, 2002/4, Ankara 2002 s.136-153.

² Gülensoy, Tuncer, Buran, Ahmet, Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler, TDK Yay. Ankara 1994, s. 9

³ Karahan, age.. s. 1

olmak üzere üç ana başlıkta incelenmiştir. Ses bilgisi kısmında ağızdaki fonetik özellikler, telafuza dayalı ses farklılıkları, standart dilde olmayan ancak ağızda var olan sesler ve bunların kullanıldığı örnekler yer verilmiştir. Şekil bilgisi kısmında kelime çekimi ve yapımı bakımından standart dil ile ortaklıklar ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Standart dilden farklı olan sözcük ve ekler ele alınmış bunların kullanım alanları tespit edilip örnekler üzerinde sunulmaya çalışılmıştır. Cümle bilgisi kısmında ise söz dizimine, cümle yapısına ve özel anlatımlara yer verilerek örnekler üzerinde incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışma metine dayalı olup çalışma için Karsın Kağızman ilçesi ve bazı yerli köylerinden derlemeler yapılmıştır. Kağızman ilçesine bağlı; Camuşlu, Çilehane, Kötek köylerine gidilerek buralarda çeşitli anlatılar derlenmiş bu anlatılar transkripsiyon harfleri ile yazıya geçirilmiş ve incelenmiştir. İnceleme kısmı bittikten sonra metinlere ve metine dayalı küçük bir sözlüğe yer verilmiştir.

Bu çalışmayı hazırlarken desteğini hiç üzerimden çekmeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ'a sonsuz desteği, sabrı ve hoşgörüsü için teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca derlemeler sırasında yardımlarını ve bilgisini benden esirgemeyen sayın Sait KÜÇÜK'e (Sadık Miskini) ve yaşadığım her zorlukta yanımda bulduğum, tozlu yollarımı gül bahçesine çeviren can yoldaşım Ali Üstün TURAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Kars 2010

Makbule SEBNİ

KISALTMALAR

age...: Adı Geçen Eser

C: Cilt

De: Deyim

DS. Derleme Sözlüğü

E: Edat

Frs: Farsça

İK: İkileme

s: Sayfa.

S: Sayı

TDAY: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten

TDK: Türk Dil Kurumu

Ü: Ünlem

Yay.: Yayın

Z: Zamir

Za: Zarf

METİNLERDE KULLANILAN ÇEVİRİYAZI (TRANSKRİPSİYON) İŞARETLERİ

- >,< : Sesler arasında meydana gelen değişimleri gösterir.
() : Yanında bulunduğu unsurla ilgili açıklamaları kapsar.
- : Fiile bağlanmayı gösterir.
ā : Uzun a sesi.
á : a-e arası ünlü
ą : a-ı arası ünlü
ä : Açık e ünlüsü
é : Kapalı e ünlüsü
ê : e-ö arası ünlü
í : ı-i arası ünlü
ĩ : ı-u arası ünlü
î : Kapalı i sesi
ĩ : i-ü arası ünlü
ó : o-ö arası ünlü
ù : u-i arası ünlü
û : u-o arası ünlü
ú : u-ü arası ünlü
ħ : Hırıltılı h sesi
ĥ : k-h arası ünsüz
ğ : ğ-g arası ünsüz
h : ç sesi
ḫ : t- d arası ünsüz

GİRİŞ

Dil insanlar arasında iletişimi sağlayan en somut sistemdir. İnsan, toplumsal bir varlık olması sebebiyle, iletişim kurmaya, başkalarıyla anlaşmaya, düşündüklerini, hissettiklerini anlatmaya ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacı karşılayan en önemli vasıta elbette dildir. Ayrıca dil bir topluluğun millet olması için gerekli en önemli unsurlardan biridir. Bir milleti oluşturan, insanlar arasındaki ortak değerleri ifade eden ve aktaran en önemli bağ olan dil toplumsal ve gelişkenlik gösteren bir ögedir. Aynı dili konuşan insanlar millet denilen sosyal varlığın temelini oluştururlar. Dil duygu ve düşünceyi insana aktaran bir vasıta olduğu için insan topluluklarını bir yığın veya kitle olmaktan kurtararak aralarında duygu ve düşünce birliği olan bir cemiyet yani millet haline getirir⁴. Dil bilgisi kaynaklarımızda dil “İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta; kendi kanunları içerisinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; seslerden örülmüş muazzam bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış antlaşmalar sistemidir⁵.

Dil, insanların birbirleriyle ve dış dünyayla arasındaki bağlantıyı düzenleyen ve devam ettiren canlı bir varlıktır. Bu canlılığın en büyük kanıtı, dilin durgun bir yapıya değil zaman içerisinde sürekli değişen ve gelişen bir yapıya sahip olmasıdır. Bunu; dilin farklı coğrafyalarda farklı şekillerde konuşulmasından anlayabiliriz. Tek bir dilin bile uzak ve yakın coğrafyalara göre kendi içerisinde farklılıklar göstermesi bu canlılığı bize gösteren en etkili ve somut durumdur. Aynı dilin uzak ve yakın coğrafyalarda büyük veya küçük farklılıklar göstermesi ağız, lehçe gibi terimlerin oluşmasını sağlamıştır.

Ağızlar belli bir topluluk içinde, belli bir zamana ve mekana bağlı olarak oluşurlar. Dolayısıyla ağızların oluşumunda coğrafya, tarih, boy farklılıkları, komşu ve kültürler ile dilin kendi bünyesinden kaynaklanan gelişme temayülleri etkili olur⁶.

Tarihi, yaratılış ve Babil Kulesi efsanesiyle başlatılan dil biliminin gelişmesi içerisinde diyebiliriz ki, lehçe ve -daha dar alanda- ağızların araştırılmasının önemi, ancak XVIII. yüzyılın sonlarında dil bilginleri tarafından kesinlikle kabul edilebilmiştir⁷. Türkiye Türkçesi ağızları üzerindeki ilk derleme ve araştırmalar, XIX. yüzyılın ikinci yarısında 1867 yılına kadar sürdürülebilir. Ancak 70-75 yıllık bir dönemi içine alan 1867-1940 yılları arasındaki bu çalışmalar daha çok doğu bilimcilerin ortaya koyduğu başlangıç niteliğindeki derleme ve değerlendirmelerdir. 1940’lı yıllarda başlayıp günümüze kadar uzanan derleme ve

⁴ Kaplan, Mehmet, Kültür ve Dil, “Türk Dili”, Dergah Yay. İstanbul 2002, s. 35

⁵ Ergin, Muharrem, Üniversiteler İçin Türk Dili, Bayrak Yay. İstanbul 2001, s. 7

⁶ Buran, Ahmet, “Konuşma Dili Yazı Dili ilişkileri ve Derleme Faaliyetleri”, Makaleler, Turkish Studies, Ankara 2008, s. 173-181

⁷ Gemalmaz, Efrasiyap, “Ağız Bilimi Araştırmaları Üzerine Genellemeler” Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, TDK Yay. Ankara-1999, s. 4-13

araştırmalar ise genellikle yerli bilim adamlarının yaptığı alıřmalardır⁸. Anadolu’da bugün farklı yönlerle birbirinden ayrılan farklı ağızlar vardır. Bu durumun sebebi, 11. yüzyıldan itibaren bu topraklara yerleşen oğuz boylarının farklı ağız özelliklerine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı veya benzer özelliklere sahip bu ağızlar tarihi ve etnik yapı ile bağlantılı olarak Anadolu’nun belirli yörelerinde kümelenmiştir. Bu kümeler, iç göçlerin doğurduğu karışma ve kaynaşmalara, eğitim-öğretimin ve iletişim araçlarının etkisine rağmen henüz varlıklarını sürdürmektedir⁹.

Son yıllarda Anadolu ağızları üzerinde yapılan çalışmalar yeni bir hız kazanmıştır. Ancak bu çalışmalardan eskisi kadar verim alınamamakta, ağız özelliklerimiz yavaş yavaş kaybolmaktadır. Bu yüzden bu çalışmaların devam etmesi, Anadolu ağızlarının ses ve şekil özelliklerinin tam anlamıyla ortaya konması ve Türkçenin söz varlığının tespiti bakımından son derece önemlidir. Değişen yaşam koşulları ağızlarımız üzerinde olumsuz etkilere sebep olmakta. Göçler, hızlı nüfus artışı, farklı ağızların münasebetleri, televizyon, radyo, internet gibi kitle iletişim araçları ağız özelliklerimizin kaybolmasına, onun yerine Türkçeden uzaklaşmış, yavan ve yapmacık bir dilin oluşmasına sebep olmaktadır. Bütün bu sebepler bizi ağız çalışmalarına gerekli önemin ve hızın verilmesi gerektiği sonucuna götürür.

Anadolu ağızları içerisinde fonetik ve morfolojik açıdan belki en ilgi çekici olanı Doğu Anadolu ađızlarıdır¹⁰. Leyla Karahan “Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması” adlı çalışmasında, ana ağız gruplarını belirleyen özelliklere göre Kars ili ağızlarını Doğu grubu ağızları içerisinde almıştır¹¹. Bu ağızlar içerisinde Kars ağızları da özel bir yere sahiptir. Kars, Anadolu’ya yapılan sayısız Türk akın ve yerleşmelerinin geçit noktalarından biri olması sebebiyle çok çeşitli Türk topluluklarını ve ağız gruplarını içinde barındıran bir ilimizdir¹². Bugün Kars ilinde etkin olarak konuşulan üç ağız vardır, bunlar: Azeri ağzı, Terekeme ağzı ve Yerli ağzı. Bu üç ağız bir arada konuşulmakta ve doğal olarak birbirileri üzerinde etkileri olmaktadır. Bunlardan Azeri ve Terekeme ağızları birbirinden çok etkilenmiş Kars yerlileri ağzı ise bu ağızların etkisinden uzaktır. Ancak Posof (Ardahan) yerli ağzıyla da arasında çok büyük farklar vardır. Posof ağzı Ahıska diline daha çok benzerken Kağızman yerlileri yazı dilinin etkisi altına girmişlerdir. Kendi içerisinde de farklılıklar gösteren Kars yerlileri ağzında özellikle Kağızman’da konuşulan ağız ile diğer ilçeler ve merkezde konuşulan ağızlar

⁸ Korkmaz, Zeynep, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Dil Özellikleri-Etnik Yapı Bağlantısı ve Beklentilerimiz” Türk Dili, TDK Yay. Ankara 2008, S. 679, s. 3-10

⁹ Karahan, Leyla, Anadolu Ağızlarının sınıflandırılması, TDK Yay. Ankara 1996, s. 1

¹⁰ Gülensoy, Tuncer, Buran, Ahmet, Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler, TDK Yay. Ankara 1994, s. 9

¹¹ Karahan, age, s. 1

¹² Ercilasun, Ahmet Bican, Kars İli Ağızları –Ses Bilgisi-, TDK Yay., Ankara-2002, s. 1

arasındaki farklar da dikkat çekicidir. Özellikle şimdiki zaman ve geniş zaman eklerinin çekimlerinde görülen farklılıklar, Kağızman Yerlileri ağzını ayrı bir yere koyar. Bu nedenle biz bu çalışmaya Kağızman ilçesi ağzını müstakil olarak konu ettik.

Bu çalışmayla Kağızman yerlileri ağzı, Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi ve Cümle Bilgisi olarak üç ana başlıkta incelenmeye çalışıldı. İnceleme sırasında incelenen metinler dışına çıkılmadığı için konu başlıklarına verilen örnekler de metinlerde bulunanlarla sınırlıdır.

KARS VE KAĞIZMAN YERLİLERİ

Kars, Anadolu'ya yapılan sayısız Türk akın ve yerleşmelerinin geçit noktalarından biri olması sebebiyle çok çeşitli Türk topluluklarını ve ağız gruplarını içinde barındıran bir ilimizdir¹³. Bugün Kars'ta etkin olarak varlığını sürdüren en büyük gruplar Terkemeler (Karapapak Türkleri), Azeriler, Türkmenler ve Yerlilerdir. Bunların dışında da varlığını sürdüren küçük gruplar bulunur ancak bunların ağız özellikleri diğer grupların da etkisiyle zamanla kuvvetli olan ağızlara benzemiş ve özelliklerini yitirmişir.

Fahrettin Kırzioğlu “Kuruluşunun 150. Yıldönümünde Kanada Karsı'na Türkiye Karsı ve Atatürk Üniversitesinden Armağan” adlı çalışmasında Kars'ın etnik yapısıyla ilgili şu bilgileri verir: “Bugünkü Kars ilinin ahalisinin hepsi Türk soyundan olup yüzde yetmiş Oğuz/Türkmen ve yüzde otuzu Kıpçak/Kuman kolundan gelir. Bir sınır ili olan Kars, yalnız 1807-1917deki 110 yıl içinde 1807, 1828, 1855, 1877 ve 1914-1925'teki beş Rus savaşında yerli halkından şehit ve göçmen olarak çok zaiyat vermiştir. Bu yüzden, 1805-1925 arasında aynı Rus zulüm ve baskısından kaçan Dağıstan, Şirvan, Tiflis, Gence, Revan, Gümrü, ve Ahıska-Ahılkelek bölgelerinden gelen göçmen Türkler ile nüfus zaiyatını gidermiştir. Şehrin en büyük eksiği, 1877 felaketi üzerine Çarlığa bırakılan bölgenin köylüleri ile birlikte şehir tebiyesi ile yetişmiş ve çoğu okumuş ailelerin toptan göçmüş bulunması ve onlardan ancak bugün 95 kadar ailenin (2000 nüfu) kalmış olmasıdır.”¹⁴

Kars yerlileri Kars'ta varlığını sürdüren en büyük etnik gruptur. Doğu Anadolu bölgesinin diğer yerli ağızlarıyla bir birlik teşkil eder. Doğu Anadolu'da büyük bir ağız bölgesi meydana getiren bu etnik grup 11. yüzyıldan itibaren Kars'ta varlık göstermeye başlamıştır¹⁵.

Terekeme ve Azerilerin “bezbaş” ve “haşıl yiyen” diye andığı bu grup, Kars, Arpaçay, Susuz, Kağızman, Selim, Sarıkamış ilçe merkezleri ve bu ilçelere bağlı köylerde yaşamlarını

¹³ Ercilasun, age,, s. 1

¹⁴ Kırzioğlu, Fahrettin, Kuruluşunun 150. Yıldönümünde Kanada Karsı'na Türkiye Karsı ve Atatürk Üniversitesinden Armağan, Atatürk Üniv. Basımevi, Erzurum 1972, s. 13

¹⁵ Ercilasun, age,,s. 35

süzdürürler.¹⁶ Bugün Kağızman yerlilerinin sayısı oldukça azalmış durumda. Bugün Kağızman'da Camuşlu, Çeperli, Kozlu, Kötek, Çilehane olmak üzere beş yerli köyü bulunmaktadır.

¹⁶ Ercilasun, age,,s. 35

İNCELEME

I. B Ö L Ü M

SES BİLGİSİ (FONETİK)

I. SESLER

Kars Kağızman ağzında bulunan sesler şunlardır:

I. A- ÜNLÜLER

Kağızman ağzında sekiz ana ünlünün (a,e,ı,i,o,ö,u,ü) dışında şu ünlüler bulunmaktadır:

á, ą, ä, ê, ê, í, î, ï, ï, ó, ù, û, ú.

1. Kağızman yerli Ağzına Özel Ünlüler:

á Ünlüsü : a ile e arasında bir ünlüdür. Genellikle a>e değişiminin bir ara merhalesidir.¹⁷

ásger > asker(448)	gátár >kadar(333)	biráz > biraz(195)
áyahlarına > ayaklarına(77)	táریف > tarif(128)	sicáh >sıcak(1070)
áhbaplıh > ahbaplık(196)	záhmet >zahmet(822)	ácaba >acaba(596)
işárát > işaret(288)	hábár > haber(426)	záyíf > zayıf(752)
dávám>devam(1914)	sáda>seda(1937)	gádár>kadar(1968)
verecán>vereceksin(1993)		

ą Ünlüsü : a ile ı arasında daralmış bir a ünlüsüdür. Çok fazla örneği yoktur birkaç kelimede zaman zaman görülür.

parayı > parayı(755)	vurmayanın > vurmayanın(423)
tutmaya > tutmaya(426)	uyumaya > uyumaya(442)
ağlamaya > ağlamaya(443)	gopartmaya > kopartmaya(470)
ağaya > ağaya(635)	olmayasan > olmayasın(127)
yapmaya > yapmaya(802)	zarlanmaya > zarlanmaya(48)
birahmayah > bırakmayalım(1011)	buraya > buraya(1099)
savaşmaya>savaşmaya(1876)	tarlaya>tarlaya(1894)
gaçmaya>kaçmaya(1924)	

ä Ünlüsü: Normalden daha açık, a sesine doğru kaçan bir e ünlüsüdür. Açık e olarak da ifade edilir. e>a değişiminin ara merhalesi olarak kabul edilebilir.

héhmät > hikmet(82)	döguşmäh > dövüşmek(90),
gétidhdän sôra > gittikten sonra(111)	dävam > devam(238)
götüräh > götürelim(289)	edäh > edelim(823)
veräh > verelim(856)	içmäh > içmek(1208)

¹⁷ Ercilasun, A. Bican, Kağızman yerli Ağzı İnceleme TDK Ankara-2002 s. 51

deyirmänçı > değirmenci(1236)

sesliyäh>sesleyelim(1827)

Kağızman yerli ağzında bu sese en sık gelecek zaman ekinin kullanımında rastlanır.

götürecähısın > götürereceksin(71)

getirecäh > getirecek(62)

götürecäm > götürereceğim(61)

gösderecäh>gösterecek(1829)

yyiacähısın>yyieceksin(1980)

göstermäh>göstermek(1825)

götüräh>götürelim(1833)

edecäh > edeceğiz(271)

edecäm > edeceğim(615)

edacähısın>edeceksin(199)

verecähısın>vereceksin(1977)

göstermäh>göstermek(1825)

é Ünlüsü : e ile i arasında dar ve kapalı bir ünlüdür. Kağızman yerli ağzında en belirgin şekilde “gét-” “et” fiil köklerinde görülür.¹⁸ “böyle, öyle, eylen-” kelimelerinde y’nin tesiriyle meydana gelir.¹⁹ Bunların dışında ı>e değişmesi sonucunda da bu sesin örneklerine sık rastlanır.

édecäh>edeceğiz(271)

dolanër firlanër > dolanır(18)

bële > böyle(21)

yağalıyëm > yakalıyayım(40)

yëndihları zaman > indikleri zaman(59)

içërsız > içiyorsunuz(109)

gét- > git(151)

verërsız > veriyorsunuz(175)

êhdıyar > ihtiyar(468)

êřittıęı kimin > işittiği gibi(525)

Kağızman Yerli ağzında en çok şimdiki zaman ve geniş zaman eklerinde görülür.

uęrër > uğrar(4)

çihër > çıkar(11)

oynuyër>oynuyor(19)

dolanër, firlanër > dolanır, firlanır(18)

diyër > der(24)

edeler > ediyorlar(288)

yanmër > yanmıyor(123)

ğalër > kalır(822)

aęlër > ağlar(515)

édëm > edeyim(18)

hëç > hiç(194)

épeyce(391)

ëy > iyi(41)

hêhmät > hikmet(82)

ëyce > iyice(144)

annadëm > anlatayım(168)

çalışmërmış>çalışmıyormuş(1810)

olëm > olayım(604)

gidëm>gideyim(1815)

gétmerler > gitmiyorlar(6)

verër > verir(12)

oturdërler > oturturlar(20)

gelërim > geliyorum(21)

söylër > söyler(35)

alër > alır(318)

bışırër > pişirir(202)

bağhëriğ > bakıyoruz(208)

dutër > tutar(605)

¹⁸ Ercilasun, age.. s.51

¹⁹ Ercilasun, age.. s.52

sevêrím > seviyorum(608)

çalışêrím>çalışıyorum(1810)

hastalıyêr>hastalanıyor(1812)

zanêrler>sanıyorlar(1823)

ğahêrler > kalkıyorlar(628)

söylüyêr>söylüyor(1811)

kitdiyêr>kilitliyor(1814)

çağırêrler>çağırıyorlar(1827)

ê Ünlüsü : e ile ö arasında hafifçe yuvarlaklaşmış bir e ünlüsüdür. Dudak ünsüzlerinin etkisiyle meydana gelen e>ö değişmesinin veya Kağızman ağzındaki düzleşmenin (ö>e) bir ara merhalesi olarak görülür.²⁰

dêvlet > devlet(1140)

bê lenir > belenir(262)

mêhkemleştîrêr(448)

dêşürür > devşirir(490)

í Ünlüsü : ı ile i arası bir ünlüdür. i>ı veya ı>i değişimlerinin bir safhası olarak değerlendirilebilir. i>ı değişimleri için;

bîrez > biraz(15)

yesín > yesin (715)

yêndîhları zaman>indikleri zaman(59)

îstîrât> istirahat(63)

sahabınî > sahibini(81)

dedîğî > dediğî(1736)

yedin mî?>yedin mi(1988)

ı>i değişimi için;

ğapıyî > kapıyı(1727)

razî > razı(1747)

papağî > papağı(1600)

pıçağımî>bıçağımı(1993)

Bu ses Kağızman yerli Ağzında en çok soru ekinin kullanımında görülür:

atladîh mî(162)

sıhıldın mî(207)

ğalır mî(1066)

almış mî(22)

geldîğî > geldiğî (134)

îhtimal > ihtimal (55)

geldîhları zaman > geldikleri zaman(59)

yetmîş > yetmiş(81)

camî > cami(1718)

şîndî > şimdi(2016)

getîrêrh>getiririz(2017)

altınnarî > altınları(1729)

oğlarî > okları(1748)

yarpahlarî > yaprakları(1768)

sıcağ>sıcak(1999)

duymadın mî(177)

var mî(600)

söylüyâh mî(1230)

altın mî(2000)

Bu ses, özellikle fiillerin şimdiki zaman çekiminde u>ı değişmesi olarak da karşımıza çıkar.

²⁰ Ercilasun, age.. s.52

getirerih>getiriyoruz(2017)

ađlérím>ağlıyorum(2019)

yađerím>yakıyorum(2019)

bađerdí>bakıyordu(2023)

yiýirsíz>yiýorsunuz(109)

ı Ünlüsü : ı ile u arasında hafifçe yuvarlaklaşmış bir ı ünlüsüdür²¹ incelenen metinlerde sistemli bir kullanımı görülmemiştir. Bazı kelimelerde zaman zaman görülür.

bùlürsín > bilirsín(374)

dónduđı > döndüğü(44)

ı Ünlüsü : Normalden daha kapalı ve vurgulu, y ünsüzüne yakın bir i sesidir. En çok şimdiki zaman ekinde sistemli bir şekilde görülür.²²

diyir > diyor(11)

yiýir içir > yiyor içiyor(133)

gelir > geliyor(329)

seslir > sesleniyor(356)

verir > veriyor(706)

isdıyir > istiyor(1038)

diyniyelim > dinleyelim(1566)

Özellikle de- fiilinin şimdiki zaman çekiminde sürekli olarak kullanılır:

diyir > diyor(11)

ı Ünlüsü : i ile ü arası hafifçe yuvarlaklaşmış bir i sesidir. genellikle son hecelerde görülen bir ses değişimidir. i>ü veya ü>i değişmesinin ara safhası olarak düşünülebilir.

i > ü için:

devrşş > derviş (16)

onun içşn(66)

çümktş > çünkü (93)

mřsáfir > misafir(127)

sevdiğim > sevdiğim(938)

devşrer > devirir(1455)

ü > i için:

öldş > öldü(156)

külünş > külünü(175)

sözünş > sözünü(235)

gördş > gördü(298)

gózünř > gözünü(462)

güzş > güzü(546)

dúřđř > düştü(681)

óbürř > öbürü(1575)

döküldş > döküldü(684)

günş > günü(710)

gördúz mř > gördünüz mü(798)

güjşlş > güçlü(838)

üzünş > yüzünü(1023)

dúgúnúnř > düğününü(1040)

gömdüğş > gömdüğü(1054)

úçünçř > üçüncü(1067)

ó Ünlüsü : o ile ö arası bir ünlüdür. Kağızman yerli ağzında çok fazla örneği yoktur.

sóhbet > sohbet (132)

öldur- > öldür-(101)

²¹ Ercilasun, age, s.53

²² Ercilasun, age, s.53

góz > göz(462)
ógüne > önüne(44)
óldurdĩ > öldürdü(101)
kór > kör(988)

óbürť > öbürü(1575)
dónđuđi > döndüğu(44)
górduhleri > gördükleri(109)
dógüşduh > dövüştü(2014)

ù Ünlüsü : u ile i arasında tam düzleşmemiş ama i sesine çok yakın bir u sesidir. u > i değişmesinin bir ara merhalesidir.²³ Kağızman yerli ağzında sıkça görülen sondaki kalın ünlülerin incilmesi olayının bir ürünüdür.

bunù > bunu(992)
Bolù > Bolu(142)
bunù > bunu(315)
tuzù > tuzu(679)
çocuğumù > çocuğumu(726)
Ĝars yolù > Kars yolu(1050)
suyù > suyu(1338)
Köroğlù(84)

bùlerim > biliyorum(86)
oldù > oldu(186)
dorğù > doğru(437)
olduğunù > olduğunu(707)
vurucù > vurucu(935)
oldù > oldu(1556)
yoruldù > yoruldu(1408)

û Ünlüsü : u ile o arasında bir sestir. Derlenen metinlerde sadece umuz > omuz ve bûynuz > boynuz kelimelerinde rastlanmıştır.

ú Ünlüsü : u ile ü arasında bir ünlüdür. ü > u veya u > ü değişmesinin ara safhası sayılabilir.

ü > u değişmesi için: Bu değişme çoğunlukla -dığı(-düğu) zarf fiil ekinin yazımında görülür. Bu ekin telafuzunda bulunan ince ünlüler genellikle kalınlaşır ancak bu tam bir kalınlaşma değil iki ses arasında kalan yarım bir değişmedir.

dúrbún > dürbün(429)
söhdúđu > söktüğu(296)
túy > tüy(414)
dúgún > düğün(662)
düşmúşdúr > düşmüştür(761)
düşmĩş > düşmüş(769)
gúverçin > güvercin(1556)
súpúrdúđĩ zaman > süpürdüğu zaman(1079)

dúştúđu > düştüğu(273)
gördúđu > gördüğu(297)
múbaregi > mübareği(608)
ótúrť > ötürü(748)
götúrsún > götürsün(766)
dúz > düz(844)
úçuncĩ > üçüncü(1565)

u>ü değişmesi için:

²³ Ercilasun, age, s.53

Erzúrúm > Erzurum(182)

2. Uzun Ünlüler:

Kağızman yerli ağzında genellikle Türkçenin normal ünlüleri hakimdir. Bu ağzıda görülen çok az sayıdaki uzun ünlüler, ya alıntı sözcüklerde kendisini korumuş uzun ünlülerdir ya da gerek alınma gerek Türkçe kelimelerde çeşitli ses olaylarından kaynaklanan uzun ünlülerdir.²⁴ Genellikle alıntı sözcüklerde bulunan uzun ünlüler Kağızman yerli ağzında korunamamıştır. Bu uzun ünlüler ağız içerisinde ya kısalmış ya da yarım bir uzunlukla telaffuz edilmiştir. Bu durum konuşanın kendi ağız özelliklerine göre de değişiklik gösterebilmektedir.

a. Asli Uzun Ünlüler:

Türkçede asli uzun ünlülerin var olup olmadığı Türkologlar arasında tartışılan bir konudur. Türk lehçelerinde uzun ünlülerin varlığını kabullenme bakımından Türkologlar iki gruba ayrılmıştır. Bir grup uzun ünlülerin varlığını kabul etmyip bu durumu hece kaynaşması gibi ses olaylarına bağlarken diğer grup ise Türk lehçelerinde var olan uzun ünlülü kelimelerin ortak bir köke bağlanabileceğini savunuyorlar. Anadolu ağızlarının da büyük bir kısmında asli uzun ünlülerin kullanımına rastlanması ikinci görüşün kesin olmamakla beraber doğru olabileceğini gösterir²⁵. Asli uzunlukları kabul eden bilim adamlarının bu ünlülerin meydana gelişindeki sebeplerle ilgili de farklı görüşleri vardır: Radlof ve Grönbech uzunlukların sebebini “hece kaynaşması” olayına bağlarken J. Nemeth bunu vurguya, K. Menges ikame ve karşılaşma esasına, A. Biyişif “ikiz ünlülerin” büzülmesi olayına, A. M. Şçerbak ise “vurgu ve ton” ile ilgili olarak “hece doruğu” esasına bağlamışlardır²⁶.

Kağızman yerli ağzında Türkçe kelimelerde normal süreli ünlüler hakimdir. Alıntı kelimelerde bulunan uzun ünlüler ise çoğunlukla korunamamış, kısalmış veya yarım bir uzunlukla telaffuz edilmektedir. Alıntı kelimelerde çok az sayıda asli uzun ünlüye rastlanır. Ancak bu bütün ağzıda genelleşmiş bir durum değil genellikle konuşan kişinin şahsi ağız özellikleriyle ilgilidir. Aynı kelimeyi bir kişi uzun ünlüyle telaffuz ederken başka biri kısa ünlüyle telaffuz edebilmektedir.

estāfullah(699)

evlādım(703)

kāfirín(954)

²⁴ Ercilasun, age, s.55

²⁵ Korkmaz, Zeynep, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, II. Cilt, “Batı Anadolu Ağızlarında Asli Ünlü Uzunlukları Hakkında” TDK Yay. Ankara, 1995, s. 123-127

²⁶ Korkmaz, Zeynep, “Eski Anadolu Türkçesinde Asli Ünlü (Vokal) Uzunlukları” Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C. 1, TDK Yay. Ankara, 1995, s. 443-458

edāletīm(1181)

yārebbi(1529)

b. Ses Olaylarıyla Meydana Gelen Uzun Ünlüler:

Kağızman yerli ağzında çeşitli ses olaylarından doğan uzun ünlüler daha yaygın bir şekilde görülür. Bunları ünsüz düşmesinden kaynaklanan, hece kaynaşmasından kaynaklanan ve ünlü karşılaşmasından kaynaklanan uzun ünlüler olarak üç grupta inceleyebiliriz:

Ses Düşmesinden Kaynaklanan Uzun Ünlüler:

h düşmesiyle :

ġāve > kahve(189)

dā > daha(1836)

ıstırāt > istirahat(60)

padıṣām> padişahım(95)

peydā > peydah(1556)

n düşmesiyle : “sonra” kelimesi çoğunlukla “sôra” diye teleffuz edilir. Bunun dışında çoğunlukla eklerde n düşmesiyle oluşan uzun ünlüler vardır. Genellikle ikinci tekil şahıs eki üzerine gelen şahıs, iyelik eklerinin gelmesiyle aradaki n kaynaştırma ünsüzü düşer ve iki ünlünün birleşmesinden doğan uzun ünlü meydana gelir

babān > babanın(394)

anāz > ananız(1681)

ġurtarırdīz > kurtarırdınız(1620)

birġizi > birinizi(1516)

geldiġiz > geldiġiniz(1578)

yolūz > yolunuzu(455)

ġuṣūzu > kuşunuzu(1681)

ġapīān>kapna(1976)

ġılıġān>kılıġına(1804)

y düşmesiyle: Buraya kelimesi çoğu zaman burā şeklinde telaffuz edilir ancak bu çok kesin bir yargı değildir.

burā > buraya(820)

Hece Kaynaşmasından Kaynaklanan Uzun Ünlüler: Genellikle ikinci tekil şahıs eki üzerine yönelme ekinin gelmesiyle aradaki kaynaştırma ünsüzü göçüşerek iki ünlünün birleşmesinden doğan uzun ünlü meydana gelir:

atān > atına(258)

ġatırān > katırına(258)

muradaan>muradına(67)

deyirmānān > deġirmenine(1294)

zorān > zoruna(1399)

imdadān > imdadına(1427)

yapacaġān > yapacaġına(1459)

başān > başına(1598)

ġılıġān > kılıġına(1804)

ġılıncīn > kılıcını(433)

ġardaṣlarīn > kardeşlerinin(783)

ġızmekerlerīn>hüizmetkarlarını(794)

adīn > adını(1011)	unlarīn > unlarını(1204)
hazırlıġın > hazırlıġını(1393)	işın > işini(1568)
iřēn > içine(1568)	yasdıġın>yastıġının(1626)
dúymesīn > dúġmesini(808)	elīn>elini(1341)
yiyeceġin > yiyeceġini(1361)	yolūn > yolunu(394)
oġlūn >oġlunun(758)	kūlūn > kūlūnū(1153)
ūçūncūsūn > ūçūncūsūnū(1224)	gōzūn > gōzūnūn(1281)
gapiān>kapına(1976)	

Ünlü Karşılaşmasından Kaynaklanan Uzun Ünlüler: Bazen alıntı kelimelerde yan yana bulunan iki ünlüden biri düşer, diğeri uzar.

şırımız>şiirimiz(665)

3. Kısa Ünlüler:

Kısa ünlüler, Türkçede yalın ya da eklerle uzatılmış tek ya da çok heceli kelimelerde görülen ve normal uzunluktaki ünlülerin boğumlanma sürelerinden daha kısa bir sürede boğumlanan ünlülerdir²⁷. Dar ünlülerde görülen bu kısalık ünlü düşmesinin bir ara merhalesidir.²⁸ Özellikle “oraya” ve “buraya” kelimelerinde ikinci hecedeki a ünlüsü açık bir şekilde kısalmıştır. Zaman zaman bu ünlü söylenmez.

orūya(1790)
loġantīya(308)
babīya(729)
anīya(729)
odīya(1110)
yaylīya(2012)

I. B- ÜNSÜZLER:

Kağızman yerli ağızda yazı dilinde bulunan ünsüzlerin dışında, sistemli ve yoğun olarak ħ, ħ, ġ, ħ ı ünsüzleri bulunmaktadır.

ħ Ünsüzü: Hırıltılı, sızıcı ve sedasız bir arka damak ünsüzüdür.²⁹ Kağızman yerli ağızda k > ħ deġiřmesi sonucu yoğun olarak görülür.

ġalabalıħ > kalabalık(15)	yoh > yok(15)
ařıħ > aşık(20)	baħ- > bak-(35)
çıħ- > çık-(35)	arħasına > arkasına(45)

²⁷ Günşen, Ahmet, Kırşehir Yōresi ve Aġızları (İnceleme-Metinler-Sōzlük), TDK Yay., Ankara 2000, s. 27

²⁸ Ercilasun, age, s.59

²⁹ Ercilasun, age,s.100

aḥşam > akşam(45)

oḥu- > oku-(200)

ormanlıḥ > ormanlık(55)

çocuḥ > çocuk(429)

ḡaḥar > kalkar(588)

barmaḥ > parmak(951)

sandiḥ > sandık(1072)

artıḥ>artık(1813)

davarcıḥ>davarcık(1820)

ḥärter > kadar(110)

ḡırḥ > kırk

yaḥın > yakın(425)

doḥsan > doksan(563)

çoḥ > çok(937)

baḥḡa > başka(967)

soḥ>sok(1803)

soḡuḥ>soḡuk(1815)

göstermäḥ>gösremek(1825)

çoḡunlukla ḡ>ḥ deḡişmesi sonucu ortaya çıkan bu ses bazen k>ḥ deḡişiminde de karşımıza çıkar. Özellikle gelecek zaman ekinin kullanımında ortaya çıkar. Ayrıca –dik, -mek gibi farklı eklerin kullanımında da karşımıza çıkar. Bunun sebebi bu eklerin bünyesinde bulunan ince seslerin ä, í seslerine dönüşerek kalınlaşması olabilir.

gelecäḥ > gelecek(55)

edecäḥ > edecek(60)

götürecäḥsın > götüreceksin(66)

gëtdıḥdän > gittikten(102)

getirecäḥ > getirecek(55)

yëndıḥları > indikleri(55)

döḡuşmäḥ>dövüşmek(83)

yítirdıḥ > yitirdik(453),

ḡ > ḥ deḡişmesinde olduḡu kadar sık ve sistemli olmasa da zaman zaman h>ḥ deḡişmesi de görülür. Bu durum özellikle alıntı kelimelerde karşımıza çıkar.

ḥana > hane(430)

ḥetırını > hatırını(50)

ḥeber > haber(100)

ḥan >han(115)

ḥeñçer > hançer(195)

aḥ > ah(1107)

anaḥdar > anahtar(1170)

sabaḥ > sabah (15)

ḥanım > hanım(74)

Ḥıdır > Hıdır(105)

ḥızmeker>hizmetkar(170)

ëḥdiyar > ihtiyar(451)

sarḥoş > sarhoş(1169)

ḥırḥız > hırsız(1172)

“aḡḡaḥda(45)” kelimesinde ise ḡ>ḥ deḡişmesi olarak karşımıza çıkar.

ḥ ünsüzü: :Nornalden daha nefesli k ile h arasında bir h ünsüzüdür. k>ḥ deḡişmesi sonucu çoḡunlukla hece ve kelime sonlarında görülür.

górduḥleri kimi>gördükleri gibi()

töḥdüm>döktüm(194)

böyüḥdür>büyüktür(688)

diyereḥ>diyerek(727)

meḥtub>mektup()

ḥëḥmät>hikmet(75)

erkeḥ>erkek(716)

çiçeḥleri>çiçekleri(470)

tiĥmiŝdi>dikmiŝti(485)

mezerliĥde>mezarlıkta(559)

büĥmüŝ>bükmüŝ(582)

böbreĥlerini>böbreklerini(614)

beĥçi>bekçi(920)

yarenliĥ>yarenlik(979)

tiĥsin>diksin(1527)

beĥler>bekler(1124)

ġ Ünsüzü: ħ ile g arasında daha vurgulu ve kalın bir sestir. ħ>ġ deġişmesinin bir ürünüdür. Kaġızman yerli aġzında çok sık ve sistemli bir şekilde kullanılır.

ġaŝ > kaç(10)

ġalabalıĥ > kalabalık(15)

ġal- > kal-(35)

ġátár > kadar(45)

ġaç- > kaç-(55)

baŝġa>başka(70)

ġonaġının > konaġının(90)

ġavuŝ- >kavuŝ-(100)

ġuvetli>kuvvetli(125)

ġantar>kantar(130)

ġale>kale(1241)

ġafa>kafa(170)

ġurt>kurt(175)

ġılincım>kılıcım(195)

ġuru>kuru(230)

deliġannı>delikanlı(1469)

ġız>kız(1464)

ġáral>karar(1515)

ġaĥıb>kalkıp(1830)

ġabul>kabul(1847)

ġaydesini(1883)

ġaçaġaç>kaçakaç(1918)

Bu ünsüz çok sıklıkla olmasa da bazen g>ġ deġişimi olarak da karşımıza çıkar:

ġerib>garip(265)

manġal>mangal(1493)

ġur- > kur-(15)

ġarŝı > karşı(30)

ġapı > kapı(35)

ġırĥ > kırk(55)

ġol > kol(70)

ġul > kul(80)

ġocam > kocam(95)

ġuyu > kuyu(120)

ġurban > kurban(130)

ġavġa>kavga(140)

ġaraltı>karartı(1451)

ġâve>kahve

ġab>kap(175)

ġatır>katır(230)

ġız>kız(280)

ġadım>kadın(1456)

ġardaŝ>kardeş(1473)

ġatır>katır(1553)

ġaŝ>kaş(1845)

ġaval>kaval(1871)

ġıŝ>kıŝ(1912)

ġonŝu>komşu(1932)

ġámılı>gamlı(285)

ġurbet>gurbet(1911)

h Ünsüzü: SIZICI, sedalı gırtlak ünsüzüdür. Türkçe kelimelerde bulunmaz. Arapçanın (ح) sesinden dilimize geçmiştir.³⁰ Kağızman yerli ağzında Arapçadaki kadar nefesli değildir ancak bazı alıntı kelimelerde kendisini hissettirir.

reħmetlig(260)

möhgem(475)

Eħmet(700)

áhret(705)

t Ünsüzü: d ile t arasında bir ünsüzdür. t > d veya d > t değişmesinin bir ürünüdür. çok fazla örneğine rastlanmaz.

tuz>tuz(170)

yetti>yedi(270)

ocaħ taşı>ocak taşı(770)

annaıtıysam>anlattıysam(1801)

taş>taş(1823)

taşı->taşımak(1976)

II. SES OLAYLARI:

1. Ünlü türemesi: Değişik sebeplerle, bir kelimenin bünyesine (başta, ortada ve sonda olmak üzere) yeni sesler katılmasıdır³¹. Kağızman yerli ağzında ünlü türemesi sadece başta ve ortada görülür. Çok az örneği vardır, bazı kelimelerde zaman zaman görülür.

Başta Ünlü türemesi: Türkçede r ünsüzü ile kelime başlamadığı için ilk ünsüzü r olan kelimelerde başta ünlü türemesi görülebilir³².

uruba(1245)

Ortada Ünlü Türemesi:

Yalınız(895)

hepisi(293)

2. Konsonant (Ünsüz) Düşmesi: Kelime bünyesinde yer alan bir sesin erimesidir³³. Kağızman yerli ağzında ünsüz düşmeleri çeşitli şekillerde görülür. Ünsüz düşmesi çoğunlukla r, y, h, l, ğ, n, v, t seslerinin düşmesiyle karşımıza çıkar. Bu ses düşmeleri çoğunlukla ikiz ünlü veya uzun ünlü oluşumuna sebep olur.

r düşmesi: Derlenilen ve incelenen metinlerde r düşmesi ne örnek olabilecek sadece bir kelimesi görülmüştür. “bir” kelimesi herhangi bir kelimeyle karşılaştığı zaman genellikle

³⁰ Ercilasun, age. s.100

³¹ Güneş, Sezai, Türk Dil Bilgisi, DEÜ Rektörlük Matbaası, İzmir-1999, s. 51

³² Özkan, Fatma, Osmaniye Tatar Ağzı, TDK yay. Ankara-1997, s. 18

³³ Güneş, Sezai, age, s.51

sondaki r sesi düşer. Ancak bu kesin bir yargı değildir, sondaki r sesinin düşmediği görülen örnekler de çoktur:

bişe(851) bi tene(1104) bi gün(1176)
bi defa(607) bi de(1726)

y düşmesi: Kağızman yerli ağzında sık görülen bir ses düşmesi olayıdır. Başta, ortada ve çok nadir olmakla beraber sonda görülür.

Başta y düşmesi: Örneklerine sık rastalanan bir ses düşmesi olayıdır. Kars Yerli ağzında “yüzük, yürek, yüz, yüksek, yılan” kelimelerinde başta bulunan y sesi istisnasız olarak düşer.

üzünü>yüzünü(206) üsgek>yüksek(1416)
ilan>yılan(644) üzügüm>yüzüğüm(790)
itigim>yitiğim(842) üregini>yüreğini(1678)

Ortada y düşmesi: “böyle” ve “öyle” kelimelerinde y sesi istisnasız olarak düşer; bêle>böyle, êle>öyle. İç seste y'nin düşmesi kendisinden önce bulunan e sesinin daralmasına kapalı olarak telaffuz edilmesine sebep olur.

êle>öyle(43) bêle>böyle(50)
kêfimize>keyfimize(208)

Derlenilen metinlerde “buraya” kelimesinin zaman zaman “burā(795-796-797) şeklinde telaffuz edildiği görülmüştür. Ancak bu durum konuşan kişinin kendi ağız özelliği de olabilir.

Sonda y düşmesi:

ğ düşmesi: ğ düşmesine Kağızman yerli ağzında çok sık rastlanmaz:
öretmen(730)

ğ sesi daha çok iki ünlü arasındayken düşer ve ikiz ünlü oluşmasına sebep olur³⁴:
deel>değil(576)

h düşmesi: Derlenilen metinlere göre Kağızman yerli Ağzında h sesinin düşmesi kelime ortasında ve sonunda görülür. Daha çok alıntı kelimelerde görülen h sesinin düşmesi, ikiz veya uzun ünlü oluşumuna sebep olur.

Ortada h Düşmesi:

daa>daha(41) dā>daha(32)
nesaat>nasihat(1948) vallā>vallahı(1499)
ğāve>kahve(173) ıstrāt>istirahat(55)

³⁴ Ercilasun, age, s.136

Sonda h düşmesi:padısaan>padı**ş**ahın(689)peydā**h**(1482)padı**ş**ā**h**(1545)**I düşmesi:** Örneklerine kelime ortasında ve sonunda rastlanır:ğ**h**ı**b**>kalkıp(126)ğ**h**ar>kalkar(133)kitdiyecem>kilitleyece**ğ**im(308)

nası>nasıl(65)

re**h**metdi**ğ**e>rahmetliye(2028)

n düşmesi: Genellikle iç hecelerde ve bazı eklerin kullanımında görülür. sen ve ben kelimeleri yönelme durum eki aldıklarında iç hecede bulunan n sesi düşer ve burada uzun veya ikiz ünlü meydana gelir:

seen(47), been(259)

Bazı kelimelerde ikinci çoğul şahıs ekinin eklenmesinde oluşan n yardımcı sesi düşer ve iki ünlü birleşerek uzun ünlü meydana getirirler:

üçüz>üç**ü**nüz(1522)bir**z**i>bir**n**izi(1446)gend**î**ze>kend**n**ize(1606)a**h**lıza>ak**l**nıza(1159)

Bunların dışında da n sesinin düşmesine örnekler verilebilir:

sōra>son**r**a(181), bular>bun**l**ar(1109)

v düşmesi: dev**ş**ir- kelimesinde v sesinin düşmesiyle kendisinden önceki e ünlüsü yuvarlaklaşır ve uzar: “de**ş**ürür(470), gü**v**etli(128)” kelimesindeki düşme ise yan yana iki ünsüzü söyleme güçlüğünden kaynaklanmış olabilir.

t düşmesi: .Hece sonundaki çift ünsüzden biri durumunda olduğu zaman t ünsüzü çoğunlukla düşer.³⁵

çifcinin(1722)

çif(1229)

3. Orta Hece Vokalinin düşmesi: Kağızman yerli ağzında oraya ve buraya kelimelerinde orta hece vokali çoğunlukla düşer.

orya(1865)

burya(317)

nerye(1815)

Orta hece vurgusunun zayıflığından kaynaklanan bu durum başka örneklerde de kendisini gösterir. Orta hecede bulunan vokal önce kısılır daha sonra hızlı söyleyişte düşer³⁶:

pad**ş**ah(680)

³⁵ Ercilasun, age, s.138

³⁶ Ercilasun, age, 95

mehle(89)

éyce(131)

4. Yer Değiştirme (Metatez): Bir gramer birliğinde yan yana gelen iki sesin bazen yer değiştirdiği görülür.³⁷ Bu ses olayına metatez (yer değiştirme) denir. Kağızman yerli Ağzında örneğine sıkça rastlanan bir ses olayıdır. Kağızman yerli ağzında yer değiştirme olayı çeşitli şekillerde görülür:

r ile yer değiştirme: Kars Yeli ağzında özellikle p, g,ğ seslerinin r ile yer değiştirdiği görülür:

ör**g**enecem>ö**ğ**reneceğim(218)

ör**g**enirler >ö**ğ**renirler(1869)

dor**ğ**u>do**ğ**ru(13)

yar**p**ağları>yar**p**rakları(525)

ur**ğ**adi>u**ğ**radı(579)

dor**ğ**am dor**ğ**am > do**ğ**ram do**ğ**ram(969)

Bu tür yer değiştirmelerindeki sebep kelime başında bulunmayan, hece başında da bilhassa kapalı heceden sonra güçlkle bulunabilen r ünsüzünün telaffuzunu kolaylaştırmaktır.³⁸

Bazen sızıcı ünsüzlerin de r ile yer değiştirdiği görülür:

devr**ü**ş>derv**i**ş(50)

meh**r**ába>mer**h**aba(683)

ba**h**şa>ba**ş**ka(614)

I ile yer değiştirme:

mel**m**eket>mem**l**eket(832)

ire**l**i>iler**i**(137)

g (ğ,k), s ünsüzlerinin yer değiştirmesi:

gö**s**gün>gö**ğ**sün(367)

üs**g**ek>yük**s**ek(530)

es**g**ik>eks**k**(640)

Eklerde görülen yer değiştirmeler: Kağızman yerli ağzında özellikle ikinci tekil şahıs iyelik ekerinin kullanımında kaynaştırma ünsüzü ile ekin bünyesinde bulunan ünlü yer değiştirir böylece kökteki ve ekteki ünlüler birleşerek ikiz veya uzun ünlü meydana getirirler.

kelleen>kellen**i**(66)

gıl**ı**ncın >kılı**ı**cını(432)

dünyalı**ğ**m>dünyalı**ğ**ını(703)

at**ā**n g**ā**tır**ā**n(241)

dünyalı**ğ**m>dünyalı**ğ**ını(703)

ad**ı**n>ad**ı**nı(1009)

Diğer örnekler:

³⁷ Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay. İstanbul-2007 s.52

³⁸ Ercilasun, age, s.141

düyne>dünya(719)

yağnı>yanlı(812)

kefşédēm>keşfedeyim(1128)

5. Başta Konsonant Türemesi (Protez): Derlenilen metinlere göre Kağızman yerli ağzında en sık karşımıza çıkan, kelime başında y ve h seslerinin türemesidir.

Başta y türemesi: Genellikle i>e değişiminin ara merhalesi olan è ile başlayan kelimelerde görülür:

yëndírır>indirir(71)

yèner>iner(90)

yèncıdııh mı>incittik mi(588)

Yèrmeni>Ermeni(1910)

Başta h türemesi:

hokka>okka(197)

hèyvaı>eyvah(452)

havya>ayva(654)

helbet>elbet(685)

heger>eğer(824)

6. Hece Düşmesi (Haploloji): Ardı ardına gelen ve birbirine benzeyen sesler grubundan birinin düşmesiyle meydana gelen hece eksilmesine hece düşmesi diyoruz.³⁹ Kağızman yerli ağzında hece düşmesi en belirgin olarak iyi kelimesinin söylenişinde görülür:

éy>iyi(300)

éyce>iyice(131)

éylenir>İyilenir(5079)

Bunun dışında genitif ekinin kullanımında da hece düşmesine rastlanır:

ğardaşların>kardeşlerinin(759)

gözün>gözünün(1279)

oğlun>oğlunun(955)

babān>babanın(922)

nere>nereye(19)

7. İki Vokalin Birleşmesi: İlk kelimenin son, ikinci kelimenin ilk ünlüsünün kaynaşarak tek ünlü haline gelmesi haline gelmesine ünlü birleşmesi diyoruz⁴⁰. Vokal birleşmesinde iki ünlünün kaynaşması, kalıplaşması söz konusudur.⁴¹ Yerli ağzında çok fazla örneği bulunmamaktadır.

olduğtın>olduğu için(1292)

gözün oruya>gözünü oraya(1493)

³⁹ Ercilasun, age, s144

⁴⁰ Özkan, Fatma, age, s. 19

⁴¹ Ercilasun, age, s. 98

noldular>ne oldular(316)

8. Konsonant İkizleşmesi: Bir gramer birliğinde bir konsonantın iki defa söylenmesi olayına denir.⁴² Kağızman yerli ağzında ünsüz ikizleşmesine sıkça rastlanır.

Sağgat>sakat(161)

doğguz>dokuz(193)

sağgallı>sakallı(450)

Bu örneklerdeki ikizleşme k>ğ değişmesi nedeniyle meydana gelmiştir.⁴³

Örneğine en sık rastlanan ş sızıcı ünsüzünün ikizleşmesidir:

aşşahda>aşağıda(43),

aşşağı>aşağı(2016)

döşşek>döşek(399)

ğaşşığınan>kaşığı ile(626)

eşşek>eşek(1282)

Bunların dışında da örneklerine rastlanır:

yeddi(434)

ğıssasını(992)

illaç(1536)

9. İkiz Ünlülerin Tekleşmesi: Yan yana bulunan iki ünlünün ayrı heceler meydana getirmeden, bir nefes baskısı ile çıkarılması olayına ikiz ünlüler denir⁴⁴.Kars ağızları tekleşmeden çok ikizleşmeye elverişlidirler.⁴⁵ Bu yüzden Kağızman yerli ağzında da ikiz ünlüler çoğunlukla korunmuştur. Ancak az da olsa tekleşme örnekleri de vardır:

evel>evvel(1356)

ğuvetli>kuvvetli(128)

10. Benzeşme (Asimilasyon): Bir gramer birliğinde bir kelimedede bazen yan yana gelen veya biraz aralıklı olarak bir arada bulunan iki sestem birinin diğerine tesir ederek onu kendisine benzettiği, böylece iki sesin birbirine benzeştiği görülür. bu olaya benzeşme denir.⁴⁶ Benzeşme, Kağızman yerli ağzında çok sık ve çeşitlidir. Kağızman yerli ağzında bulunan başlıca benzeşmeler aşağıdaki gibidir:

⁴² Ergin, age.. 52

⁴³ Ercilasun, age, s.131

⁴⁴ Buran, Ahmet, Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları, TDK yay. Ankara-1997, s. 29

⁴⁵ Ercilasun, age, s.133

⁴⁶ Ergin, age, s.52

-nl- > -nn- benzeştirmesi: n ile biten isim ve fiil kök veya gövdelerinden sonra l ile başlayan ekler geldiği zaman (-lar, -ler, -la, -le, -lı, -li, -lık, -lik, vb.) geldiği zaman eklerin başındaki l ünsüzü hemen hemen her zaman n'ye dönüşür.⁴⁷

heyecannadım>heyecanlandım(33)	bunnar>bunlar(46),
merdivannara>merdivenlere(212)	hayvannarı>hayvanları(228)
dinnenem>dinleneyim(230)	annarsın>anlarsın(244)
onnara>onlara(261)	sennen>seninle(401)
golannarını>kolanlarını(474)	ğannı>kanlı(786)
yatsınnar>yatsınlar(908)	gelinneri>gelinler(967)
ggerçinner>güvercinler(975)	unnarını>unlarını(1190)
ğarannıhda>karanlık(1319)	hayvannar>hayvanlar(1835)
deliğannı>delikanlı(200)	altınnarı>altınları(1858)
annatamadım>anlatamadım(148)	ğoyunnarı>koyunları(1880)
olannar>olanlar(1811)	Mslmannar>Müslümanlar(1921)
gzyaşınnan>gzyaşınla(1958)	dumannanr>dumanlanıyor(2017)

-nd- > -nn- benzeştirmesi: n ile sona eren isimlerle zamir n'si almış isimlerin çıkma hallerinde, hal ekinin başındaki d ünsüzü çok genellikle n'ye dönüşür.⁴⁸

gorħusunnan>korkusundan(8)	terefinnen>tarafından(20)
gnnnen>nnden(36)	bennen>benden(38)
papağınnan>papağından(69)	arasınnan>arasından(70)
altınnan>altından(90)	onnan>ondan(99)
dediğinnen>dediğinden(105)	erkennen>erkenden(111)
cebinnen>cebinden(174)	yannan>yandan(205)
atınnan>atından(257)	yalannan>yalandan(272)
başınnan>başından(281)	dlnnnen>dlnden(366)
içinnen>içinden(552)	elnnnen>elinden(632)
yanınnan>yanından(865)	izinnen>izinden(936)
ormannan>ormandan(1830)	kknnnen>kökünden(1835)
arasınnan>arasından(1857)	komşusunnan>komşusundan(1870)
elnnnen>elinden(1950)	yalannan>yalandan(2018)

-ml- > -mn- benzeştirmesi: m nszyle biten kelimelere vasıta ekinin gelmesiyle, vasıta ekinin başındaki l ünsüzü genellikle n'ye dönüşür.

⁴⁷ Ercilasun, age, s.126

⁴⁸ Ercilasun, age, s.126

merasí**mn**än>merasim**le**(269)

babam**nn**an>babam**la**(1011)

elim**nn**en>elim**le**(1227)

-md- > -mn- benzeştirmesi: m ünsüzü ile biten isimlerin çıkma hallerinde, ekin başındaki d ünsüzü n'ye dönüşür. Çok sık ve kesin değildir.

ğardaşlar**imnn**an>kardeşler**imden**(383)

dostum**nn**an>dostum**dan**(501)

elim**nn**en>elim**den**(704)

-rl- > -ll- benzeştirmesi: Gerileyici bir benzeştirme ile meydana gelen -rl- > -ll- değişmesi, şimdiki zaman ve geniş zaman çekimlerinin üçüncü çokluk şahıslarında kaideleşmiştir.⁴⁹

diy**ell**ermiş>der**ler**miş(13)

ed**ell**er>eder**ler**(37)

getir**ell**er>getirir**ler**(39)

gizlen**ell**er>gizlenir**ler**(57)

iç**ell**er>içiyor**lar**(98)

getir**ell**er>getirir**ler**(120)

diy**ill**er>diyor**lar**(328)

gel**ill**er>gelir**ler**(506)

oturur**ell**er>oturur**lar**(591)

gid**ell**er>gidiyor**lar**(751)

baş**ell**er>başlar**lar**(801)

ğal**ell**er>kalır**lar**(928)

dodur**ell**er>doldurur**lar**(969)

isd**iyill**er>istiyor**lar**(1003)

gel**ill**er>gelir**ler**(1524)

sor**allar**>sorar**lar**(1528)

-ls- > -ss- benzeştirmesi: Kağızman yerli ağzında nadiren görülen bir ses olayıdır. Genellikle l ile biten fiillerin emir çekimlerinin üçüncü şahıslarında görülür.

Ossun>olsun(604)

gessín>gelsin(796)

-tl- > -td- benzeştirmesi:

kit**td**iyecem>kil**tle**yeceğim(308),

rah**md**igin>rahmetliğin(459)

port**td**adıram>port**lat**ırım(29)

-hm- > -mm- benzeştirmesi:

Mem**med**>Mehmet(1267),

11. Aykırılaşma (Disimilasyon): Benzeştirmenin tam zıddı olan bir ses olayıdır⁵⁰. Boğumlanma birbirinin aynı veya birbirine yakın olan iki ünsüzden biri bazen boğumlanma noktasını değiştirerek diğerine göre farklılaşır. İşte bu hadiseye aykırılaşma adı verilir.⁵¹

⁴⁹ Ercilasun, age, s.127

⁵⁰ Güneş, Sezai, age, s.53

⁵¹ Ercilasun, age, s.130

Kelime kök veya gövdelerindeki aykırılışmalar, daha çok akıcı r, l, m ve sızıcı f, v ünsüzlerinin tekrarını önlemek için dilin başvurduğu bir yol olarak görülür.⁵²

ğaraltı>karartı(157)

zeral>zarar(616)

ğarabalıh>kalabalık(617)

befat>vefat(1036)

Bir diğer aykırılışma örneği ise sedasız ünsüzlerden sonra sedalı ünsüzlerin kullanılmasıyla karşımıza çıkar. Standart dilde bulunan ünsüzlerin sedalılık sedasızlık bakımından uyumu Kağızman yerli ağzında sık sık bozulur. Yani yazı dilinde sedasız ünsüzle biten bir kelimeye sedalı ünsüzle başlayan bir ek geldiğinde ekte sonda bulunan sedalı ünsüz sedasızlaşır yani kelimenin son ünsüzü ile benzeşir. Kars ağzlarında ise bu uyum her zaman bozulur.

Èhdıyar>ihtiyar(452)

éylihden>iyilikten(537)

isdiyèr>istiyor(821)

etdi>etti(167)

atdan>attan(255)

örtdüğün>örttüğün(1518)

Sedalılaşıarak aykırılışma kelime içerisinde de görülebilir:

esgi>eski(750)

Gètdıhden>gittikten(712)

geşdi>geçti(45)

gètdi>gitti(43)

ğurtdur>kurttur(177)

yatdıhları>yattıkları(842)

dut->tut-(893)

12. Ünlü Düşmesi: Kağızman yerli ağzında ünlü düşmesi çeşitli şekillerde ve sebeplerle görülür. Bunları şu şekilde sıralanabilir:

a. Orta hecenin vurgusuzluğu nedeniyle meydana gelen ünlü düşmeleri. Orta hecede bulunan vokal önce kısılır daha sonra hızlı söyleyişte düşer⁵³:

padşah>padişah(680)

mehle>mahalle(89)

éyce>iyice(131)

Bunun dışında Kağızman yerli ağzında oraya ve buraya kelimelerinde orta hece vokali genellikle düşer.

Orya>oraya(1865)

burya>buraya(317)

nerye(1815)

⁵² Ercilasun, age, s.131

⁵³ Ercilasun, age, 95

b. Türkçe kelimelerde aynı cinsten iki ünlü yan yana bulunmadığından alıntı kelimelerde böyle ünlülerden biri genellikle düşer.

muyane>muayene(1532)

aylesine>ailesine(694)

c. Zaman zaman son seste de ünlü düşmesine rastlanır.

guyluyèr>kuyuluyor [gömmek](1566)

III. SES UYUMLARI

A- Ünlü Uyumları: Türkçenin önemli ses kanunlarından biri olan ünlü uyumu, kelimelerdeki ünlülerin kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık bakımlarından birbirlerine uyması olayıdır⁵⁴. Bilindiği gibi Türkçe kelimelerde ünlüler arasındaki karşılıklı etkilere bağlanan değişimler, kök hece ünlülerinin öteki hecelerin ünlülerine yapmış olduğu etki ile ünlü uyumu dediğimiz bir benzeşme sisteminin doğmasına yol açar⁵⁵. Kağızman yerli ağızında ünlü uyumu özellikle eklerin kullanımında sıkça bozulur. Özellikle ağızın özelliği olan kelime sonlarındaki i'leşme (dar ünlülerin i'ye dönüşmesi) ünlü uyumunun bozulmasında büyük rol oynar. Bu i'leşme eğilimi çoğu zaman kelime içlerine kadar sokularak ünlü uyumunu alt üst eder. Kağızman yerli ağızında ünlü uyumlarını iki başlık altında incelemek mümkündür:

3. Kalınlık-İncelik Uyumu: Kalınlık incelik uyumu, bir kelimenin ilk hecesinde kalın veya ince bir ünlü bulunduğu diğer hecelerdeki ünlülerin birinci heceye uymasıdır.⁵⁶ Doğu grubu ağızlarında genellikle gerileyici benzeşme yönünde ünlü incelmeleri yaygındır. Yazı dilindeki çok heceli kelime gövdeleri ile, bazı eklerin sonunda bulunan ı, i, u ünlüleri Doğu ve Kuzeydoğu ağızlarında i'ye dönüşür⁵⁷. Bu durum Kağızman yerli ağızında da kendisini gösterir. Kağızman yerli ağızında kalınlık incelik uyumu özellikle eklerin kullanımı sırasında bozulur. Bunun dışında yukarıda da belirttiğimiz gibi Kağızman yerli ağızındaki kelime sonlarındaki i'leşme (dar ünlülerin i'ye dönüşmesi) kalınlık incelik uyumunun bozulmasına sebep olur. Bu i'leşme eğilimi çoğu zaman kelime içlerine kadar sokularak kalınlık-incelik uyumunun bozulmasına sebep olur.

bağèr>bakar(5)

demırlı>demirli(6)

⁵⁴ M. Mansuroğlu, Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu, TDAY 1959, s. 81

⁵⁵ Günşen, age, s. 31

⁵⁶ Develi, Hayati, Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlular, TDK Yay. Ankara-1995, s. 27

⁵⁷ Korkmaz, Zeynep, "Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Tarihi Devirlerle Bağlantısı Üzerine" Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, TDK Yay., Ankara-1999, s. 62-69

çihardēm>çıkartayım(67)

verāḥ>verelim(76)

döguşmāḥ>dövüşmek(82)

Kalınlık-incelik uyumunun çoğunlukla bozulduğu Kağızman yerli ağzında yazı dilinde bile henüz uyuma girmemiş bazı kelimelerin kalınlık-incelik uyumuna girdiğini görmekteyiz. Bu durum özellikle alıntı kelimelerde kendisini gösterir:

ḥana>hane(79)

anası>annesi(211)

alma>elma(1677)

hanı>hani(124)

ğerib>garip(265)

zehmet>zahmet(50)

hezretleri>hazretleri(5)

Ehmet>Ahmet(1812)

cenezeleri>cenaze(1934)

hesretlik>hasretlik(1952)

Alıntı Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu: Kars ağızlarında alıntı kelimeler büyük bir yer tutar. Bu alıntı kelimeler çoğunlukla kalınlık-incelik uyumuna girmişlerdir. Bu uyum gerileyici ve ilerleyici benzeştirme yoluyla sağlanmıştır.

a. Gerileyici Benzeştirme Yoluyla: Genellikle incelleme yolunda ve a>e değişimiyle uyum sağlanır:

zehmet>zahmet(50)

éfet>affet(50)

ḥeber>haber(76)

ğerib>garip(265)

tene>tane(274)

mehle>mahalle(2089, KYACC)

Ehmet>Ahmet(167)

Ehmet>Ahmet(1812)

cenezeleri>cenaze(1934)

hesretlik>hasretlik(1952)

a>e değişiminin dışında da gerileyici benzeştirme yoluyla uyuma giren alıntı kelimeler vardır:

söhbət>sohbet(37)

bögün>bugün(554)

selemet>selamet(920)

kalınlaşma yönünde uyuma girenler:

halal>helal(566)

azán>ezan(1037)

b. İlerleyici Benzeştirme Yoluyla:

vaḥıt>vakit(45)

ataş>ateş(834)

mezer>mezar(1566)

baḥça>bahçe(888)

haramı>harami(1080)

Kalınlık-İncelik Uyumunun Bozulması: Kağızman yerli ağzında kalınlık-incecik uyumu özellikle eklerin kullanımında bozulur:

1) Şimdiki Zaman ve Geniş Zaman Eklerinde:

bağêrîh(192)	gidêrîh(764)
düşünêrîh (838)	gelêrîh (967)
çalışêrım(314)	ğalêrım(1061)
oynuyêr(18)	uvalıyêr(310)
tanıyêrsın(38)	yaşıyêr(167)
bağlıyêr(219)	yapılêrmış(1971)
ağrıyêr(1207)	bağêr(5)
bağırêr(8)	çihêr(10)
ğurêr(13)	oturêr(14)
dolanêr(16)	damladêr(1530)
ğoymêr(1561)	toğêr(1994)

2) Bilinen Geçmiş Zaman ekinde: Kağızman yerli ağzında bilinen geçmiş zaman eki her zaman düz ve ince olduğu için kalın ünlülü fiillerde sistemli bir uyumsuzluk meydana getirir.⁵⁸

ğaşdı(142)	yağlaşmışdı(239)
satêrdı(301)	varıdı(301)
dağıldı(312)	çıldı(312)
bağdı(332)	soğdı(334)
ğaldı(339)	oldúrdı (341)
evladı(367)	almadı(383)
ğahmışdı(387)	sardı(466)
aldı(521)	ğurudı(648)
ğırıldı(1411),	

3)Gelecek Zaman ekinde: İncelenen metinlere göre Kağızman yerli ağzında gelecek zaman eki her zaman kalındır, bu yüzden ince ünlülü fiillerde uyumsuzluk meydana getirir.

gelecağ (56)	getirecağ (57)
èdecağ (9)	ğötürecâğsın(65)
öldürecâğ (263)	gidecağ (265)
getirecâğsın(390)	öldürecâğsın(445)

⁵⁸ Ercilasun, age, s.69

diyecâh (519)	dinnecâh (626)
bilecâh (702)	verecâh (838)
sesliyecâh (905)	yiycâh (1035)
binecâh (1276)	geçecâh (1296)
isdiyecâhsîn(1499)	gösterecâh (1633)
yiycâh (1035)	

4. Birinci Tekil Şahıs İstek Kipinde: Kağızman yerli ağzında daima ince olan birinci tekil şahıs istek eki kalın ünlülü fiillerde kalınlık-incelik uyumunu bozar:

yaḫalıyem(38)	çıḫardem(67)
sarılēm(110)	annadēm(154)
satēm(554)	goyēm(709)
yazēm(1006)	ğalēm(1054)
baḫēm(1079)	yapēm(1296)
dutēm(1444)	yatēm(1147)
doldurēm(1477)	ğurtarēm(1669),

5. Birinci Çoğul Şahıs İstek Kipinde: Birinci çoğul şahısta istek kipinin eki kalın olduğu için ince ünlülü fiillerde kalınlık-incelik uyumunu bozar:

edaḫ (55)	verāḫ (76)
yëndirāḫ (272)	gidaḫ (341)
dinnenāḫ (422)	götürāḫ (272)
vermiyāḫ (802)	söylüyāḫ (1207)
diyniyāḫ (1435)	içāḫ (1474)
yiyyāḫ (1610)	

6. Şart ekinde: Şart eki de daima düz ve kalın olduğu için ince ünlülü fiillerde kalınlık-incelik uyumunu bozar.

Görsāḫ (615)
vermesāḫ (761)
versāḫ (834)

7. Yükleme Hal Ekinde: İncelenen metinlere göre Kağızman yerli ağzında yükleme hali birkaç örneğin dışında genellikle düz ve incedir. Yuvarlak ve kalın ünlülü kelimelerde dahi i veya i'ye yaklaşmış bir ses kullanılır. Bu yüzden yükleme hal eki kalın ünlülü kelimelerde kalınlık-incelik uyumunu bozar.

çadırını(13)	Köroğlu'ni(86)
oti(450)	ğuşi(1591)

bunù(1706)

çocuğumù(701)

balí(568)

8. Soru Ekinde:

almış mí(20)

annatamadım mí(148)

var mí(166)

ğalır mí(128)

tuzù(656)

barmağlarını(948)

atladığ mí(147)

duymadın mí(162)

sıhıldın mí(191)

söylüyäh mí(1175)

9. Fiilden Hareket ismi Yapan Eklerde: Fiillerden hareket ismi yapan –mek, -mak eklerinin sadece kalın ünlülü formları kullanıldığı için bu ek ince ünlülü fiillere eklendiğinde kalınlık-incelik uyumu bozulur.

döğüşmağ (82)

içmäh (1162)

görmäh (1681)

-lı, -li İsimden İsim Yapma Ekinde: Yerli ağzının özellikle kelime sonlarındaki i'leşme (dar ünlülerin i'ye dönüşmesi) temayülü bu ekin sadece ince ünlülü şeklinin kullanımını artırmıştır. Bu yüzden kalın ünlülü isimlere eklendiğinde kalınlık-incelik uyumunun bozulmasına neden olur.

yaralı(448)

ğarelidir(485)

devamlı(677)

deliganni(338)

sağgallı(449)

alçağlı(533)

ğanlı(784)

10. Dar Ünlülerle Biten Kelimelerde: Yerli ağzının özellikle kelime sonlarındaki i'leşme (dar ünlülerin i'ye dönüşmesi) temayülü ekler sınırını aşarak dar ünlüyle biten kelimelere kadar uzanmıştır.⁵⁹

doli(408)

gomşisi(706)

yıldızın(16)

çümkü(85)

óbürü(1498)

11. Ahntı Kelimelerde:

lale>lala(1494)

⁵⁹ Ercilasu, age, s. 74

m̄sáfir(115)
tellal(8)
ḡäflete(193)
deyirmännara(1184)

4. Düzlük Yuvarlaklık Uyumu: Türkçede bir kelimenin ilk hecesinde düz bir ünlü varsa, ondan sonra gelen hecelerdeki ünlüler de düz olur⁶⁰. Kağızman yerli ağzında düzlük-yuvarlaklık uyumunun pek sağlam olduğu söylenemez. Özellikle bazı eklerin kullanımı bu uyumu bozar. Bunun yanında yazı dilimizde uyuma girmeyen şimdiki zaman eki ise Kağızman yerli ağzında çoğunlukla düzlük-yuvarlaklık uyumunu sağlar.

uğrér>uğruyor(5)	diyir>diyor(10)
oturér>oturuyor(14)	yiyrısız>yiyorsunuz(100)
içérsız>içiyorsunuz(100)	arérler>arıyorlar(124)
sorérler>soruyorlar(124)	bıraħmırsın>bırakmıyorsun(228)
oynuyér>oynuyor(18)	otururèller>oturuyorlar(590)

Bazı alıntı kelimeler de yazı dilinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmediği halde Kağızman yerli ağzında uyuma girmiştir:

selam élekim(709)

Düzlük-Yuvarlaklık Uyumunun Bozulması: Kağızman yerli ağzında düzlük-yuvarlaklık uyumunun bozulduğu çeşitli şekillerde görülür.

1) Şimdiki Zaman Ekinde: Kağızman yerli ağzında şimdiki zaman eki düz ünlülü olduğunda bazı yuvarlak ünlülü fiillerde uyum dışı kalır.

2) Bilinen Geçmiş Zaman Ekinde: Bu ek Kağızman yerli ağzında düz ve incedir. Bu yüzden yuvarlak ünlülü fiillerde düzlük-yuvarlaklık uyumunun dışında kalır.⁶¹

göşdi(143)	öldi(216)
urğadi(578)	düşdi>düştü(660)
döküldi>döküldü(684)	

3) Birinci Tekil Şahıs İstek Ekinde: İncelenen metinlerde bu kipin eki hem é hem de i sesiyle yapılmıştır. i sesiyle kullanılan ekler yuvarlak ünlülü kelimelere eklendiği zaman düzlük-yuvarlaklık uyumunun dışında kalırlar.

gidim(532)	diyim(549)
------------	------------

⁶⁰ Buran, Ahmet, Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları, TDK yay. Ankara- 1997, s. 38

⁶¹ Ercilasun, age, s.79

gezim(15)

söylüyim(714)

bulim(1691)

4) Yükleme Hal Ekinde: Yükleme hali eki düz ve ince olduğu için yuvarlak ünlülü isimlerde düzlük-yuvarlaklık uyumunun dışında kalır.

gözünü(465)

sözünü(219)

Köroğlu'ni(86)

gonahlarını(171)

böbrehlerini(594)

gollarını(942)

gözlerini(977)

bunı(981)

gözlerini(983)

fotrafını(1095)

unnarını(1189)

hünerini(1450)

oğullarını(1499)

oğlanı(1544)

yumurtasını(1584)

üregini(1591)

ğaburğalarını(1693)

4) Üçüncü Tekil Şahıs İyelik Ekinde: Bu ek de yuvarlak ünlülü isimlerden sonra düzolarak geldiği için düzlük-yuvarlaklık uyumunun dışında kalır.

gözü(724)

oğli(196)

5) Soru Ekinde: soru eki bazen yuvarlak ünlü isimlerden sonra da düz olarak geldiği için uyumu bozar.

gördüz mi(773)

sözünen mi(1208)

üstüme mi(1580)

çúrúr mı(1523)

olur mi(1391)

+lı, +li İsimden İsim Yapma Ekinde: Bu ek yuvarlak ünlülü isimlere de çoğunlukla düz ünlülü geldiği için uyum dışı kalır.

güjli(812)

üsgekli(533)

ğuvetli(128)

düşünceli(849),

6) y Ünsüzünün Etkisiyle: y ünsüzü inceltici ve daraltıcı etkisi ile yuvarlak ünlülü kelimeşerden sonra düz-dar ünlüler meydana getirerek düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozar.⁶²

oynatmıya(76)

olmıyaydım(281)

⁶² Ercilasun, age, s.82

olmıyacağ (921)

sormıya(1233)

odıya (1156)

7) Dar-Yuvarlak Ünlülerle Biten Kelimelerde: Kağızman yerli ağızında

bazı yuvarlak ünlü kelimelerin son ünlüleri genellikle düzleşir.

dorđı(114)

çümki(93)

đuri(246)

bağır(39)

topuzunan(77)

arērler(136)

sorērler(136)

VI. SES DEĞİŞMELERİ

B. Ünlü Değişmeleri:

7. **Kalın Ünlülerin İncelmesi:** Doğu Anadolu ağızlarında yaygın olarak görülen kalın ünlülerin incelmesi olayı Kağızman yerli ağızında da çok sık karşımıza çıkar. Bölge ağızlarının genel özelliği olarak, kalın ünlülerin incelmesi olayının özellikle alıntı kelimelerde yaygın olduğu, bu tür kelimelerin son hecesinde bulunana ince ünlünün, kelime içindeki kalın ünlüleri inceltmekte etkili olduğu örneklerde görülmektedir⁶³.

a>e değişmesi: Kağızman yerli ağızında en sık görülen ünlü değişmelerinden biridir. h, ħ,đ, y, r, z gibi seslerin inceltici etkisiyle; benzeştirme yoluyla; alıntı kelimelerin telaffuzunu kolaylaŐtırmak ve dile uydurmak çabasıyla gibi çeşitli sebeplerle a>e değişiminin örneklerine rastlarız.

birez>biraz(766)

teref>taraf(852)

zeneder>zanneder(493)

edāletim>adalet(1181)

behen>bana(1189)

ĥeber>haber(1311)

zehmet>zahmet(54)

tene>tane(77)

dehe>daha(1462)

sehen>sana(1500)

temam>tamam(836)

a>ā değişmesi: a>e değişmesinin ara merhalesidir. Bu değişimin tamamlanmadığı yerlerde meydana gelir.

⁶³ Karahan, Leyla, “Anadolu Ağızlarını Sınıflandırmada Kullanılabilecek Bazı Ölçüler”, Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992, TDK, Ankara- 1996, s. 637-640

ásger>asker

áfet->affet-

Tárif>tarif(117)

işárát>işaret(273)

ácaba>acaba(578)

záyíf>zayıf(733)

záhmet>zahmet(1203)

gátár >kadar(36)

áyahlarına>ayaklarına(72)

áhbablıh>ahbaplık(181)

hábär>haber(412)

biráz>biraz(700)

sicáh>sıcak(1038)

i>í, í değişmesi: ı sesi, inceltici özelliği olan ünsüzlerle yan yana kullanıldığında ve Kağızman yerli ağızının özellikle son seslerde görülen i'leşme temayülüne bağlı olarak Ön, orta ve son seslerde bu değişime rastlanır.

Varidi>vardı(122)

gaşdı>kaçtı(142)

dağıldı>dağıldı(312)

bahdı>baktı(332)

çadırını>çadırını(13)

gaşdı>kaçtı(21)

kağıdı>kağıdı(768)

hali>halı(1657)

iręat>ırgat(1719)

yıldızın>yıldızın(16)

yaşlaşmışdı>yaklaşmıştı(239)

çıhdı>çıktı(312)

almadı>almadı(383)

almış mı>almış mı(20)

sınırlárıma>sınırlarıma(163)

işihlar>işiklar(1373)

ilan>yılan(621)

o>ó, ó değişmesi: İnceltici ünsüzler ve benzeşirme yoluyla meydana gelir.⁶⁴ Çok az görülen bir ses değişmesidir:

söhbət>sohbet (37)

sóhbət>sohbet(120)

u>ü, ú değişmesi: Bu ses değişmesine de az rastlanır:

Erzúrúm>Erzurum (166)

8. İnce Ünlülerin Kalınlaşması:

e>a değişmesi: Kağızman yerli ağızında yaygın olarak görülen bir kalınlaşma örneğidir.

Ünlü benzeşirmeleri ve bazı ünsüzlerin kalınlaştırıcı etkisiyle meydana gelir. Özellikle bazı eklerin kullanımında ve alıntı kelimelerde görülür.

hana>hane(79)

deyirmançı>değirmen(1193)

barabar>beraber(53)

haman>hemen(51)

⁶⁴ Ercilasun, age, s.85

ziyafat>ziyafet(1251)

yiyeceh>yiycek(1035)

hençer>hançer(195)

safa>sefa(226)

baħça>bahçe81025)

havas>heves(1209)

sebaħdan>sabahtan(381)

düyne>dünya(718)

e>ä değişmesi: e>a değişmesi bazen tamamlanmaz ve yarım kalır. Bu aşamada normalden daha açık, a sesine doğru kaçan ve açık e olarak da ifade edilen ä sesi meydana gelir. Bu değişimde Kağızman yerli ağzında oldukça yaygındır.

ehmät>hikmet(76)

gétıhdän>gittikten(182)

götüräh>götürelim(274)

veräh>verelim(77)

deyirmänçı>değirmenci(1236)

Edecäh>edeceğiz

edecäm>edeceğim(62)

edacähşın>edeceksin(183)

döguşmäħ>dövüşmek(83)

dävam>devam(222)

edäh>edelim(803)

içmäħ>içmek(1164)

götürecähşın>götüreceksin(66)

getirecäh>getirecek(58)

götürecäm>götüreceğim(61)

i>ı değişmesi: Ünlü benzeştirmelerinin ve kalınlaştırıcı ünsüzlerin etkisiyle meydana gelir. Bazen bu değişim yarım kalarak i>i değişmesi olarak karşımıza çıkar.

veziriyen>veziriyle(17)	taħıb>takip(1686)
bírez>biraz(14)	getírín>getirin(39)
gelírdi>gelirdi(41)	gendíín>kendinin(46)
ışsınler>içsinler(105)	belírsíz>belirsiz(212)
veríb>verip(383)	říndi>şimdi(515)

ö>o,ó değişmesi: Bu değişme her zaman tamamlanmaz. Kağızman yerli ağzında ö sesi genellikle biraz kalınca o' yakın bir sesle telaffuz edilir.

kór>kör(756)	dónduęi>döndüğü(41)
óldurdı>öldürdü(92)	gónlúnú>gönlünü(858)
gózüní>gözünü(444)	óbürí>öbürü(1498)
ógüne>önüne(41)	dónduęi>döndüğü(41)
sóhbet>sohbet(120)	górduħleri>gördükleri(99)
ótúrí>ötürü(723)	

ü>u,ú değişmesi: Genellikle tamamlanmayan, yarım kalan bir değişmedir. Bu yüzden ü>ú değişmesi daha yaygındır.

dúrbún>dürbün(156)	dúřtúęu>düştüğü(258)
sóhđúęú>söktüğü(281)	gördúęú>gördüğü
túy>tüy(400)	múbaregi>mübareği(587)
dúgún>düğün(641)	ótúrí>ötürü(725)
dúřmúřdúr>düşmüştür(738)	götúrsún>götürsün(742)
dúřmıř>düşmüş(745)	dúz>düz(820)
dúgún>düğün(1006)	gúverçín>güvercin(1483)
úçúncí>üçüncü(1491)	
súpúrdúęı zaman>süpürdüğü zaman(1043)	

9. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması:

ı>u, i değişmesi: Kağızman yerli ağzında çok örneği yoktur, ancak "için" kelimesi kalın ünlü bir kelimeyle yan yana kullanıldığı zaman genellikle i sesi u'ya yaklaşır.

fursant>fırsat(1005)
olduęuçín(1291)
sınamağ için(1394)

i>ü, ĩ değişmesi: Bu değişme de genellikle tamamlanmaz ve yarım kalır. Bu yüzden i>ĩ değişimi daha yaygındır.

devrĩŝ>dervifŝ(15) mĩŝáfĩr>misafir(115)

gelĩr>gelir(180) evĩn>evin(620)

sevdiđĩm>sevdiğim(909) iĉĩn>iĉin(982)

devrĩr>deviriyor(1387) devrũŝ>dervifŝ(39)

i>u, ù deđifŝmesi: Özellikle bil- fiilinde karşımıza ĉıkar.

bũlerĩm > biliyorum(79) bũlmem > bilmem(156)

bũlũr > bilir(253) bũlũm>bileyim(265)

Bunun dışında da örnekleri vardır.

Yahudularĩm>Yahudilerin(1577) mejburu > mecburi(797)

e>ẽ deđifŝmesi: Dudak Ünsüzlerinin etkisiyle meydana gelen bir deđifŝmedir.⁶⁵

dẽvlet>devlet(1093)

bẽ lenir>belenir(245)

dẽŝũrũr>devŝirir(469)

10. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi:

ũ>ĩ, i deđifŝmesi: Kağızman yerli ağzında görũlen i'leşme temayũlũnũn bir sonucu olarak karşımıza ĉıkar. i'leşme temayũlũ özellikle eklerde ve son seslerde görũlũr. ù>i deđifŝimi de bunun bir etkisidir. Ayrıca y sesinin inceltici etkisi de bu deđifŝime sebep olur.⁶⁶ ù>ĩ deđifŝmesi ise bu deđifŝimin tamamlanmayıp yarım kalması sonucu meydana gelir.

ĉũmkĩ >ĉũnkũ(85) ıldurdĩ>ıldurdũ(92)

öldĩ>öldũ(142) gũŝdi>gũĉtũ(143)

kũlũnĩ>kũlũnũ(160) sũzũnĩ>sũzũnũ(219)

gũrdĩ>gũrdũ(281) gũzĩ>gũzũ(525)

o gũnĩ>o gũnũ(685) õtũrĩ > õtũrũ(723)

gũŝli>gũĉlũ(1386)

u>i deđifŝmesi: Özellikle son seslerde yaygın olarak görũlen bir ünlũ deđifŝmesidir. Bu deđifŝme de yine Yerli ağzının i'leşme temayũlũnden kaynaklanır.

Kũrođlu'ni(86) yoğudi(428) tutdi(1951)

gũtũrdi(1961) bũyũgi(1848) oğli(196)

doli(408) gomşisi(706) olur mi(1391)

đoniŝirsin(1769) buni(1886) ğuri(229),

Bu ünlũ deđifŝmesi bazen tamamlamaz.

Kũrođlũ(77) oldũ(170) bunũ(298)

⁶⁵ Ercilasun, age, s.89

⁶⁶ Ercilasun, age, s.90

dorğù(420)

tuzù(656)

çocuğumù(701)

vurucù(906)

o>è, i değişmesi: Özellikle Şimdiki zaman (-yor) ekinin kullanımında ortaya çıkar. Kağızman yerli ağzında –yor eki istisnasız olarak –ir veya -er Şekline dönüşür. Kağızman’da derlenen metinlerde Şimdiki zaman eki olarak –er daha çok kullanılmıştır ancak Kars’ta yaşayan bütün Yerlileri baz alırsak –ir ekinin daha yaygın olduğunu söyleye biliriz.

alèr>alıyor(106)

çalıŐer>çalıŐıyor(184)

gelèr>geliyor(396)

baŐlèr>baŐlıyor(448)

gidèr>gidiyor(539)

yaĥlaŐer>yaklaŐıyor(608)

tanımèr>tanımıyor(621)

aęlèr>ağlıyor(775)

düşünèrìĥ>düşünüyoruz(838)

baŐlıyèr>baŐlıyor(924)

isdıyèr>istiyor(962)

diyir>diyor(1540)

ö>è, değişmesi: Kağızman yerli ağzında “böyle” ve “öyle” kelimeleri her zaman “bèle” ve “èle” Şeklini alır.

11. Geniş Ünlülerin Daralması:

a>i, ĩ, i değişmesi: Çok yaygın görülür. y ünsüzünün inceltici etkisi ve orta hecenin vurgusuzluğu nedeniyle ortaya çıkar.⁶⁷

hatırlıyamadım(32)

oynatmıya(69)

olmıyaydım(264)

hekıya(507)

sallıya sallıya(605)

olmıyacaĥ (832)

Bacıya(1066)

aĥsıya aĥsıya(1307)

yatmıya(1775)

odıya(1105)

babıya(725)

anıya(725)

o>u değişmesi: Çok az görülen bir değişmedir. benzeştirme yoluyla meydana gelir.

umuzunnan>omzundan(1013)

buynuz>boynuz(1666)

Dar Ünlülerin Genişlemesi:

i>e, è değişmesi: Çok yaygın olarak görülen bir ünlü değişmesidir. Çeşitli sebeplere dayandırılabilir:

a) Bazı alıntı kelimelerde, genellikle ilk hecede görülür.

hèç>hiç(178)

cehez>çeyiz(967)

sèhir>sihir(1557)

hèkmát(224),

hayde>haydi(1337)

b) İlerleyici benzeştirme yoluyla: sèhir>sihir(1557), deel>değil(553)

⁶⁷ Ercilasun, age, s.92

c) Bazı kelimelerin eski şekillerinin korunmasıyla: Bu kelimeler Türkçenin eski dönemlerinde e ünlüsü ile kurulmuş, daha sonra e sesi yerini i'ye bırakmıştır. İlk hecedeki e'lerin çoğu kez yerini i ünlüsüne bırakması, Türkçenin eskiden beri başlıca ses değişmelerinden biridir. Anadolu lehçesinde, bu değişimin sonucu olarak, söz konusu kelime "iyi" şeklini almıştır⁶⁸.

yèner>iner(90)

gèt>git(137)

gèyib>giyip(406)

èyliĥ>iyilik(535)

u > o, ü > ö değişmesi: Çok az görülür:

övey>üvey(1599)

oyanır>uyanır(1284)

noĥsa>muska(1277)

⁶⁸ Ahmet, Oktay, Üsküp Türk Ağzındaki "Ey" Kelimesinin Geçmişi Üzerinde Birkaç Söz, <http://oktayahmed.com>

II. BÖLÜM

ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)

I. KELİME YAPIMI:

Türkçe’de kelime yapımı yapım ekleriyle gerçekleştirilir.⁶⁹ Yapım ekleri kelimelere eklenerek onlara yeni bir anlam kazandırır. Türkçede dört çeşit yapım eki vardır:⁷⁰

A. İsimden İsim Yapan Ekler:

+lıh, +liĥ, +lik, +luh, +nıh, +dik : Bu ek yazı dilimizde isimlere eklenerek yer isimleri, alet isimleri, meslek isimleri gibi kalıcı ve geçici isimler yapar. Kağızman yerli ağzında da yazı dilimizde olduğu gibi kullanılır. Ağız özelliklerinden kaynaklanan ses değişiklikleri dışında standart dilde kullanılan +lık ekiyle aynıdır. Kalın ünlülü kelimelere eklendiği zaman k>ĥ, ince ünlülü kelimelerde ise zaman zaman k>ĥ değişimi meydana gelir.

güzellikde((168)	yarenlik(374)	gelinlik(504)
düzlük(1346)	ormanlıh (54)	âhbaplıh (180)
ëyliĥ(535)	mezerliĥ(543)	hediyalıh (833)
Ġızlıh (1093)	hasdalıh (1533)	analıh(1599)
otluh (224)	bozgunluh (1361)	doĥdorluh (1534)
hazırlıh (1998)		

Bu ek bazen nl>nn ve tl>td benzeştirmelerinden dolayı +nıh ve +dik şeklinde kullanılır.

ġaranmıhda(1373)
râhmâtdigin(458)

+cı, +cı, +çı, +çi : Her türden isimin sonuna eklenerek onunla ilgili meslek isimleri yapan bir ektir.⁷¹ Kağızman yerli ağzındaki kullanımı yazı dilimizdeki gibidir.

ĥancıya(119)	loġantacıya(306)	ġapıcıya(313)
baġbancı(313)	cellatcılar(952)	meyhanacı(1162)
elmacı(1676)	nöbetçi(1094)	ĥızmeçi(1105)
deyirmänçi(1185)	remçi(1503)	ricaçı(856)
yolçunun(613)	oduncu(1699)	

+lı, +li, +lu, nı+, +nı: Sonuna eklendiği kelimeye kendinde bulundurma ve bağıklık anlamları kazandırır.⁷² Bu ek, Kağızman yerli ağzında da aynı görevi görür. nl>nn benzeştirmesinin etkisiyle +nı, +ni şekillerinde de kullanılır.

⁶⁹ Özçelik, Sadettin, Urfa Merkez Ağzı(İnceleme, Metinler, Sözlük), TDK, Ankara-1997 s. 68

⁷⁰ Toparlı, Recep, Türk Dili ve Kompozisyon, s.61

⁷¹ Toparlı, age, s 62

bağlı(5)	demırlı(6)	Çamlıbel(19)
ğapılı(154)	yaşlı(158)	atlı(235)
ğámlı(285)	sırımlı(394)	ağlı ğaralı(864)
ğalaylı1209)	hızlı(1554)	purlu udahlı(1770)
yaralı(448)	sağğallı(449)	alçağlı sgekli(531)
ğanlı(782)	síhırlı(785)	áyahlı(1196)
ğannı(786)	nişanni>nişanlı(1787)	Osmannı(1944),
deliğannı(1464)		

+sız, +sız, +suz, +süz: Eklendiği kelimeye, bir nesnede bir şeyin bulunmadığı anlamı verir.

silahsız(82)	davulsuz zurnasız(636)	adsız(696)
ğansız(783)	başsız(1484)	susuz(1960)
hebersız(159)	belirsız(212)	

+ncı, +nci, +ncı, +ncu, +ncü, +ncü : Yazı dilinde olduğu gibi Kağızman yerli ağzında da asıl sayı sıfatlarının sonuna eklenerek sıra, derece bildiren sayı sıfatları yapar.

ikinci(729)	birinci(1501)	ğırhıncı(1250)
úçüncü(1486)		

+daş, +deş : İsimlerin sonuna eklenerek eşitlik, ortaklık bildiren isimler yapar.
arhadaşlarına(54)
gardaşıma(91)
yoldaşım(872),

+ar, +er : Ünsüzle biten sayı isimlerinin üzerine gelerek üstleştirme sayı sıfatları yapar.⁷³

birer(184)

+leyin : Vakit isimleri yapar.

sabahleyin(1491)

+cılı, +cılı : İsimlere eklenerek küçültme anlamı katar.

acılı (853)

acılı (858)

+an, +en : İşlek bir yapım eki değildir.

Oğlan(213)

+ğa, +ha : İşlek bir ek değildir.

⁷² Toparlı, age, s 62

⁷³ Karahan, a.g.m.

başğa(72)

başha(1469)

+la : İşlek değildir.

yayla(764),

+ak, ek+:

Bucağı(1303)

+k : ğabuğ (692),

B. İsimden Fiil Yapan Ekler:

+la-, +le- :

Otladıram(27)

başladı(44)

zarlanmaya(45)

gizleneler(57)

izlerken(155)

yolladı(59)

bağlamış(223)

demirlâmış(5)

+al-, +el- :

azalır(85)

düzeltdiği(253)

boşaldır(252)

+a-, +e- :

boşar(1004)

dile(1889)

+ar-, +er- : Bu ek, isim köklerine eklendiğinde bir nesneyi etkileyen, bir sonuca ulaşma veya bir şeyi yapma anlamı veren geçişli fiiller türetir; bir yandan da yine isimlere sıfatlara eklenerek o ismin gösterdiği duruma dönüşme anlamı veren ve bir olma gösteren geçişsiz fiiller türetir⁷⁴.

otardırer(812), ğabarersin(1790), çemirler(43)

+da-, +de- : Tabiat taklidi seslere ünlü uyumlarına uygun olarak getirilerek fiil türetir⁷⁵.

portdadıram(31)

+ik-, +ik- : gözüken(1371)

C. Fiilden Fiil Yapan Ekler:

-ma-, -me-: Olumsuz fiil yapar.

sorma(228)

bırakma(717)

unutma(777)

⁷⁴ Korkmaz, Zeynep, "Türkçede İsimden Fiil Türeten +r-, +ar-, +er- Eki ve Yapısı Üzerine" Türk Dili Üzerine Araştırmalar, TDK Yay. Ankara 1995, C. 1, s. 168-178

⁷⁵ Gemalmaz, Efrasiyap, Erzurum İli Ağızları (İnceleme, Metinler, Sözlük ve Dizinler), TDK Yay. Ankara 1995 C. 1, s. 256

bağma(835)	anlamam(78)	almadız(100)
olmamış(132)	bırakmam(140)	ğalmadı(146)
ğalmadı(774)	olmasın(810)	getmedi(1983)
èyleme(1681)		

-n- : kendi kendine yapma veya olma ifade eden fiiller yapar. Bu eke dönüşlülük eki de denir. Ekin edilgenlik fonksiyonu da vardır.⁷⁶

dolanèr(16)	fırlanèr(17)	zarlanmaya(45)
yıhanmaya(1087)	bulunmazdı(1131)	ğaşına ğaşına(187)
görunèr(766)		

-ıl-, -il-, -ul-, -ül-: Edilgenlik bildiren fiiller yapar.⁷⁷

sarıldım(110)	sıhıldın mı(191)	ğırılır(211)
ayrılır(384)	çekilmez(638)	diyilmez(725)
duyulur(134)	dutulmuşdur(460)	yoruldu(1339)
üzülür(126)	süzülmüş(561)	tökülmüş(561)

-ş- : Ortaklık, birlikte yapma ifade eden fiiller yapar.

garşılaşır(138)	yağlaşdığı(221)	ğavuşdur(103)
döğuşmağ (82)	çekişerler(141)	alışır(1579)
görüşür(1383)		

-art-, -ert- : Bu ek geçişsiz fiilleri geçişli hale getirir. Fiillere ettirgenlik özelliği kazandırır.

çığardır(22)
ğopartmaya(451),

-ır-, -ir-, -ur-, -ür- : Geçişsiz fiilleri geçişli hale getirir. Ettirgenlik ekidir.

ğaçırır(1404)	içirèrler(1682)	doğurur(1095)
şasıır(470)	yatırayım(370)	

-t- : İşlek bir ektir. Geçişsiz fiilleri geçişli hale getirir.

uzad(42)	yencıtdıh>incittik(585)	azıdacağsın(1600)
Ahıtdıh (649)	ğurutmuş(522)	oğudacağsın(699)

-dır-,dır-, -tır-, -tır- : Çok işlek bir ektir. Kağızman yerli ağzında t'li şekillerinin örneği azdır. d>t ünsüz değişmesiyle genellikle –tır, tır ekleri de –dır, -dir şeklinde kullanılır.

ğaldıracağ (9)	evlândırrib(60)	yèndırèr(93)
ğaldırèr(121)	yapdırırlar(132)	inandırmèr(278)

⁷⁶ Toparlı, age, s. 68

⁷⁷ Toparlı, age, s. 68

asdırayım(348)	kesdireyim8350)	alışdırır(1157)
vurdurdun(88)	öldurdü(92)	ğavuşdurasın(164)
yaptırır(1046)	ğonuşturamazsa(1430)	
-alı- : İşlek olmayan bir ektir: uvalıyér(310)		

D. Fiilden İsim Yapan Ekler:

-mağ, -mek, -meĥ: Yazı dilimizdeki –mak fiilden isim yapma eki Kağızman yerli ağzında k>ğ değişmesiyle –mağ şekline dönüşür. Bu ekin hem kalın hem de ince ünlülü kelimelere eklenmesinde böyle olur. Ancak çok az sayıda ince ünlülü kelimedede ek –mek şeklini korur. Eğer ekin kullanılmasından sonra ünlüyle başlayan bir kelime gelirse ve burada ulama meydana gelirse ĥ sesi de yumuşayarak ğ’ye dönüşür.

yemek(39)	getirmek(1131)	ğaçmağ (81)
döğuşmağ (82)	yatmağ (839)	çıĥmağ (856)
olmağ(819)	sormağ(828)	bulmağ(980)
ğurumağ(1292)	sınamağ(1392)	açmağ(80)
içmäğ (1160)	görmäğ (1679)	

-m :

geçimíní(1571)	doğum(196)	ölüm(924)
----------------	------------	-----------

-ık, -ıĥ : Fiil kök ve tabanlarından çeşitli isimler türetir⁷⁸.

artıĥ (1086)	gazıĥ (1552)	böyük(96)
yiyeçaĥ (1033)	ğonağının	degenek

-n: tütün(1352)

-ki: İşki(98)

-gın, -gin, -kún, -ğun, -ğun :

bozğunluĥ (1361)	yorğun(425)	coşkun(84)
dizginlerini(504)		

-ıcı, -ıcı, -ucu- -ücü :

vurucu(904)	ğırıcı(904)
-------------	-------------

-ı, -i, -u, -ü :

ğoĥusunu(1144)	yapısı(290)	yarısı(782)
----------------	-------------	-------------

-ğaç: ğısğaçları(955)

-t : geçit(77)

⁷⁸ Buran, Ahmet, “-ık Ekinin Anadolu Ağızlarında Kullanılışı”, Makaleler, Turkish Studies, Ankara 2008, s. 109-115

Sıfat-fiil ekleri: Sıfat-fiil; zaman ve hareket kavramını kendisinde saklayan fakat isim gibi kullanılan, ismin aldığı bütün ekleri alan bir isim çeşididir. Sıfat filler genellikle geçici isimler yaparlar. Bu durumda olduklarında sıfat görevini yüklenirler. Sıfat-fiil ekleri de fonksiyon olarak fiilden isim yapan eklerdir.⁷⁹

-an, -en: Fiil kök ve gövdelerine eklenerek geçici ve kalıcı isimler yapar.

yatan(107)	gaçan(142)	ölen(142)
diyen(1315)	isdiyene(812)	gıran(154)
bağan(1503)	gelen(126)	
gören(139)	gezdiren(326)	

-miş, -miş, -miş :

yemiş içmiş [ğız](1312) ölmüş (adam)

-dik, dik :

dediğim(52)	etdiği [mısafir](118)	yaşlaştığı(221)
boşatdığı(253)	dediği(472)	tanıdığım(577)
tanımadığı [şahzede](827)	basdığı(1047)	
bahtığı(1063)	gapatdığı(1425)	

-acağ, -ecek, -ecağ :

olacağ değil	çıhacağ yolum(1288)
yiyecek(1076)	yenecek yayı(1051)

-maz, -mez :

tanınmaz(1152)	bilmez gullara(84)
diyner söylemez gız(1458),	

II. KELİME ÇEŞİTLERİ:

D. İsimler: Canlı ve cansız bütün varlıkları, düşünce ve duyguları, durumları bildiren dil öğelerine isim denir.⁸⁰ İsimler gramer birlikleri içerisinde çeşitli hallerde bulunurlar. İsmın halleri konusu birçok bilim adamı tarafından araştırılmış, farklı şekillerde ele alınmış bir konudur.

2. İsim Çekim Ekleri: Türkçede eklerin özellikle de isim çekim eklerinin işlevleri son derece zengindir⁸¹. Bu yüzden İsim çekim ekleri de dilimizde farklı görüşlerin olduğu bir konudur. “çekim” kavramının anlamı ve kapsamı ile ilgili dil bilgisi kitaplarımızda farklı görüşler bulunmaktadır. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, çekim terimini “Fiillerde kip,

⁷⁹ Toparlı, age, s.67

⁸⁰ Püsküllüoğlu, Ali, Türkçe Sözlük, Arkadaş Yayınevi, Ankara-2004 s.27

⁸¹ Baydar, Turgut, “+DAn Ekli Özne Üzerine” Türk Dili, TDK Yay. Ankara 2008, S. 679, s. 19-24

zaman, tarz, şahıs, sayı; isim soylu kelimelerde çokluk, iyelik ve isimlerin birbirleriyle ilişkilerinin belirleyen hal kavramlarını göstermek için eklerin getirilmesi”, Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu, “Fiillerin türlü kip, zaman ve şahıslara; isimlerin ismin hallerine göre uğradıkları değişikliklere verilen ad” şeklinde tanımlamaktadır⁸². Gramer kitaplarında bulunan yaygın tasnife göre Kağızman yerli ağızında isim çekim ekleri aşığıdaki gibidir:

a. Çokluk Ekleri:

urubalarını(15)	gıralar(52)	áyahlarına(71)
ğullara(83)	aylardır(121)	atları(227)
ğonahlarını(296)	bağlardan(351)	tellallar(408)
ğaraları(409)	ğaraltılar(426)	otları(505)
aşlılar(547)	dağları(646)	ğardaşlarım(821)
unların(1199)	kaşlar(1843)	ağalar (1867)
hayvannar(1874)		

b. İyelik Ekleri: İyelik ekleri ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya bir nesneye ait olduğunu ifade eder. İyelik ekleri, sonlarına eklendikleri isimlerin dışında başka nesnelere şahıslar halinde ifade ederler.⁸³ Kağızman yerli ağızında iyelik ekleri

1. Tekil Şahıs: -m, -ım, -im/-um, -üm : Birinci tekil şahıs iyelik ekleri Kağızman yerli ağızında yazı dilimizde kullanıldığı gibi kullanılır. Ünlüyle biten kelimelerde –m; Ünsüzle biten kelimelerde –ım şekli kullanılır. Bu ek ünlü uyumlarına da uygunluk gösterir.

anam(258)	babam(1894)	loğantamı(307)
amcama(382)	dostumdur(517)	ğocamdır(518)
elimnen(701)	sözümü(708)	avımı(716)
ahlım(727)	ğızım(734)	bizim(1897)
barmağımdaki(858)	dilim(1899)	
ğatırım(1687)	nişanıımın(1787)	ahurum(46)
oğlum(1913)		

2. Tekil Şahıs: -n, -ın, -in, -un, -ün: İkinci tekil şahıs iyelik eki Kağızman yerli ağızında yazı dilinde kullanıldığı gibidir.

babam(216)	bacın(92)	elin(161)
sözün(1160)	üzün(1085)	başım(1085)
müsafirín(115)	síniríne(163)	ğafanı(170)

⁸² Buran, Ahmet, “Türkçede İsim Çekim Ekleri”, Makaleler, Turkish Studies, Ankara 2008, s. 139-152

⁸³ Toparlı, age, s.70

başın(701)

tavlanda(1130)

Ancak ikinci tekil şahıs eki üzerine özellikle yönelme, belirtme ve ilgi eki geldiğinde iki ek arasına giren kaynaştırma ünsüzü (n) düşer ve iki ünlü birleşerek uzun ünlü meydana gelir. Bu durum iyelik ekinin yazı dilindeki görünümünü ortadan kaldırır.

atān >atına(241)

babān>babanın(377)

deyirmānān>değirmenine(1233)

zorān>zoruna(1330)

imdadān>imdadına(1358)

başān>başına(1515)

sesēn>sesine(129)

üstēn>üstüne(180)

āhretēn>ahiretine(700)

elēn>eline(1283)

medilēn>mendiline(1427)

ğardaşlarīn>kardeşlerinin(756)

hızmekerlerīn>hizmetkarlarını(790)

dünyalığīn>dünyalığını(1133)

yasdığīn>yastığını(1620)

dúymesīn>düğmesini(804)

yolūn>yolunu(392)

oğlūn>oğlunun(952)

gözūn>gözünün(1276)

ğızīn>kızını(1980)

dizēn>dizine(2003)

3. Tekil Şahıs: -ı, -i, -í, -u, -ü/-sı, -si, -sí, -su, -sü: Üçüncü tekil şahıs iyelik eki Kağızman yerli ağzında yazı dilinde kullanıldığı gibidir.

başını(231)

evini(333)

yolù(1010)

dadı(654)

tuzu(654)

ğapısına(415)

rüyasında(14)

sayısı(16)

bacısı(60)

odasına(97)

lambası(111)

yapısı(290)

amcası(475)

áyağlarına(71)

1. Çoğul Şahıs: -mız, -miz, -ımız, -ımız: Birinci çoğul şahıs iyelik eki Kağızman yerli ağzında yazı dilinde kullanıldığı gibidir.

ağamız(610)

şīrımız(662)

elimiznen(759)

bacımız(834)

bışemiz(836)

boynumuz(161)

yolumuz(656)

gözümüzden(649)

peşimize(137)

böyüklerimiz(1908)

milletimizi(1926)

2. Çoğul Şahıs: -az, -āz, -īz, -üz: Yazı dilimizde bulunan İkinci çoğul iyelik eki **-nız** (-biz, -nuz,-nüz) Kağızman yerli ağzında değişikliğe uğrar. Ünlüyle biten kelimelerde **-nız** ekindeki n sesi düşerek iki ünlünün birleşmesine ve uzun ünlü oluşmasına sebep olur.

anāz(1592)

yolūz(433)

ağaz(100)

İkinci tekil şahıs iyelik ekinde olduğu gibi, bu ekin de üzerine, özellikle yönelme, belirtme ve ilgi eklerinden geldiğinde iki ek arasına giren kaynaştırma ünsüzü (n) düşer ve iki ünlü birleşerek uzun ünlü meydana gelir

guşūzu(1592)

ahlıza(1155)

gendīze(1602)

3. Çoğul Şahıs: -ları, -lāri, -leri: Üçüncü çoğul şahıs iyelik eki Kağızman yerli ağzında yazı dilinde kullanıldığı gibidir.

arhadaşlarına(54)

atlarına(61)

silahlarını(73)

sınırlarının(159)

gonahlarını(171)

saçları(469)

göllerini(940)

barmahlarını(946)

babaları(1603)

dizginlerini(504)

gomşularını(695)

c. Hal Ekleri: Hâl kavramı, ismin kendi dışında kalan kelimelerle münasebetini ifade eden bir gramer kategorisidir⁸⁴. Hal, adların fiillerle veya adların adlarla olan çeşitli münasebetlerini bildiren gramer kategorisidir. Bu münasebeti sağlayan ekler ise hal ekleridir⁸⁵. Hal cümlelerin dil bilgisi yönünden düzenlenmesine, özellikle cümle içindeki adların görevinin belirlenmesine yarayan dil bilgisi öbeğidir⁸⁶. Hal ekleri bir çok bilim adamı tarafından ele alınmış ve bu konuda çeşitli kaynaklar oluşturulmuştur.

Prof. Dr. Ahmet Buran, Anadolu Ağızlarında İsim Çekim(Hal) Ekleri adlı çalışmasında bu konu üzerinde yapılmış tüm araştırmaları ve farklı görüşleri ortaya koymuştur. Buna göre A. Von Gabain Eski Türkçe Grameri'nde ismin hallerini "belirsiz hal, ilgi, yaklaşma, yükleme, bulunma, ayrılma, vasıta, eşitlik, yön hali" olmak üzere dokuz başlıkta incelemiştir. F.K. Timurtaş Eski Türkiye Türkçesi adlı eserinde "genetiv, dativ, akkuzativ, lokativ, ablativ, ekvativ, direktiv, instrümental" şeklinde incelemiştir. Tahsin Banguoğlu isim hal eklerini yaklaşık on tane olarak belirtmiştir. Bunları da "iç çekim ekleri" ve "dış çekim ekleri" olarak iki başlıkta incelemiştir. Muharrem Ergin, asıl çekim eki olarak kabul ettiği hal eklerini "nominatif (yalın hal), genitif (ilgi hali), akuzatif (yapma hali), datif (yaklaşma hali), lokatif (bulunma hali), ablatif (uzaklaşma hali), instrümental (vasıta hali), ekvativ (eşitlik hali), direktif (yön gösterme hali)" şeklinde incelemiştir. Doğan Aksan'ın yönetiminde hazırlanan Sözcük Türleri adlı eserde Türkçede altı durumun olduğu belirtilmiş. Zeynep Korkmaz ise "Türkçede isimler yalın, yükleme, ilgi, bulunma, yönelme, çıkma

⁸⁴ Karahan, Leyla, Yükleme (accusative) ve İlgi (genitive) Hali Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler, turkoloji.cu.edu.tr

⁸⁵ Buran, Ahmet, Anadolu Ağızlarında İsim Çekim(Hal) Ekleri, TDK, Ankara-1996, s.12

⁸⁶ Buran, Ahmet, "Anadolu Ağızlarında İsim Hal Ekleri", Makaleler, Turkish Studies, Ankara 2008, s. 88-97

hallerinde bulunurlar.” Türkçenin tarihi devirlerinde kullanılan eşitlik, yön gösterme, vasıta hallerinin yerini edatlara bıraktığını ifade etmiştir⁸⁷

Ben bu çalışmada kaynaklarda genel olarak ortak olan aşağıdaki durumları işleyeceğim.

1. İlgî Hali: +ın, +(n)ın : İlgî hâli, bir ismin bir isimle ilgisi olduğunu, kendisinden sonra gelen bir isme tâbi olduğunu gösteren hâl şeklinde tanımlanır⁸⁸. Bazı kaynaklarda tamlama hali olarak geçer. Ekli ve eksiz olmak üzere iki şekilde bulunur⁸⁹. Eksiz ilgî halinin şekil olarak her hangi bir belirtisi, yani eki yoktur. Belirtisiz isim tamlaması kurar. Ekli tamlama hali +ın, +(n)ın şeklindedir⁹⁰. Kağızman yerli ağzındaki kullanımı yazı dilinde olduğu gibidir.

lapanın(40)	odasının(111)	ğapının(171)
anasının(215)	babsının(310)	ğalanın(410)
atının(441)	elmanın(687)	oğlanın(709)
taşının(765)	odanın(929)	saçının(947)
umuzunun(70)	ğuyunun(121)	ğoltuğunun(203)
ğapının(1062)	üzünün(1359)	ğuşun(700)
padışahın(966)	bunun(5)	suyun(43)
ormanın(1831)	kaşın(1838)	ğarısının(1855)
suyun(1900)	bunun(1916)	

3. Belirtme Hali (Akuzatif): Cümle içinde fiilin doğrudan tesir ettiği isim belirtme halinde bulunur. Belirtme hali, ismi kendisine tesir eden geçişli fiile bağlayan ektir⁹¹. Belirtme durum eki –i ulandığı sözcüğün ünlülerine uyar⁹². Türkiye Türkçesinde belirtme hal ekleri +ı (+i, +u, +ü), +yı (+yi, +yu), +nı(+ni, +nu) ekleridir. Kağızman yerli ağzında belirtme eki yazı diline genellikle uygunluk gösterir.

çayırларımı(240)	bacımızı(834)	itigimi(843)
barmağларımı(945)	atlarımı(1125)	hayfımı(1420)
ğızımı(1429)	ğardaşımı(1626)	üregimi(1648)
mezarımı(1846)	adımı(162)	ğolumu(458)
çocuğumù(699)	sözümü(55)	ağzımı(242)
gollarını(42)	Orayı(33)	badeyi(104)

⁸⁷ Buran, age, s. 14-20

⁸⁸ Karahan, a.g.m.

⁸⁹ Ergin, age, s. 229

⁹⁰ Buran, age, s. 61

⁹¹ Buran, age, s.99

⁹² Atabay, Neşe, Kutluk, İbrahim, Özel, Sevgi, Sözcük Türleri, TDK Yay. Ankara-1983, s. 41

tarlayı(1744)	arpayı(1811)	lengeri(1262)
ağuyı(855)	türküyü(34)	cariyesini(116)
mısefirini(119)	ğāvesini(174)	kapıyı(1812)
kocasını(1813)	unu(1824)	gügümü(1895)
pıçağımı (1995)		

Ancak bu halin iyelik eklerinden sonra eksiz olarak kullanıldığı veya bazı şahıslarda göçüşerek görünmediği bir çok örnekte karşımıza çıkar.

1. Tekil Şahısta: Belirtme hali eki I. tekil şahısta genellikle yazı dilimizde kullanıldığı gibi kullanılır. Çok az örnekte belirtme halinin eksiz olarak kullanıldığı görülür.

Ahlım>aklımı(727) boynum>boynumu(403)

2. Tekil Şahısta: Belirtme hali eki ikinci tekil şahıs iyelik eki üzerine geldiği zaman genellikle eksiz olarak kullanılır veya göçüşerek çift ya da uzun ünlüyle kullanılır.

saçın>saçını(325)	dilin dışın>dilini dışını(350)
āhdin>ahdını(371)	gendin>kendini(46)
anan>anneni(283)	dünyalığın>dünyalığını(1136)
adın>adını(1148)	unların>unlarını(1199)
hazırlığın>hazırlığını(1388)	işin>işini(1563)
dürbünün>dürbününü(412)	gözün>gözünü(29)
külügün(1148)	külün>külünü(1148)
düşmanın(92)	adın(1006)
hağgın(777)	

4. Tekil Şahısta: Belirtme hali eki üçüncü tekil şahıs iyelik eki üzerine geldiği zaman genellikle eksiz olarak kullanılır veya göçüşerek çift ya da uzun ünlüyle kullanılır.

sesin>sesini(387)	elin>elini(1104)
hızmekerlerin>hizmetkarlarını(790)	gözün>gözünü(1490)
yolün>yolunu(392)	ğuşūzu > kuşunuzu(1592)
yüzün>yüzünü(1104)	ğılincın>kılıcını(431)

5. Çoğul Şahısta:

yolüz>yolunuzu(437)	birizi>birinizi(1442)
---------------------	-----------------------

5. Yaklaşma Hali (Datif): +a, e+: Yaklaşma hali iş, hal, hareket ve esnenin

yönünü varacağı son noktayı belirtir⁹³. Bu durum ekinde adın belirttiği kavrama yöneliş, dönüş söz konusudur⁹⁴. Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisine doğru yaklaştığını, yöneldiğini ifade etmek için isim datif haline sokulur⁹⁵. Kağızman yerli ağzında yaklaşma hali yazı dilinde olduğu gibidir.

ğarşısına(10)	nere(19)	yola(24)
Mısır'a(60)	ayağlarına(71)	orüya(116)
çayirlara(231)	peşine(287)	cebine(176)
suya(347)	goltuğuna(391)	gendize(1602)
ğıza(417)	başına(459)	sene(487)
geline(525)	adama(606)	çocuğa(696)
yere(1628)	içerisine(1720)	kendime(1814)
nerye(1815)	poşete(18209)	etrefine(1831)
üsdüne(1843)	dëve(1848)	

6. **Bulunma Hali (Lokatif): +da, +de:** Bulunma hali iş, hareket, şahıs ve eşyanın yerini bildirir. Bulunma hali eki Kağızman yerli ağzında yazı dilinde olduğu gibi kullanılır. Türkiye Türkçesinde ekin ünlü uyumlarına göre değişmesi –da, -de, -ta, -te biçimindedir⁹⁶. Ancak Kağızman yerli ağzında, bu ek sert ünsüzlerden sonra ünsüz benzeşmesine girmez, Kağızman yerli ağzında ekin sadece d'li şekline rastlanır.

ğarada(7)	Hajda(167)	başında(318)
tabağında(325)	orda(1899)	burada(1626)
gırağında(1896)	rüyasında(14)	yanında(1864)
ortasında (714)	bağçada(886)	dışarıda(892)
aşşahda(1140)	başında(1884)	dolapda(276)
kitapda(551)	fotrafdaki(311)	terefde(823)
aşşahda(43)	otluğda(224)	meşdanında(1922)
ağırlarda(1930)	elde(1912)	

7. **Uzaklaşma Hali(Ablatif): +dan, +den, +nan, +nen:** Uzaklaşma hali iş, hal ve hareketin çıkmabaşlama noktasını gösterir. Genellikle fiilin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığı veya çıktığı isim cümlede ablatif halinde bulunur⁹⁷. Kağızman yerli

⁹³ Buran, age, s.134

⁹⁴ Atabay, Kutluk, Özel, age, s. 41

⁹⁵ Ergin, age, s.233

⁹⁶ Atabay, Kutluk, Özel, age, s.42

⁹⁷ Buran age, s.202

ağzında uzaklaşma hali +dan, +den, +nan, +nen ekleriyle yapılır. +nan, +nen ekleri nd>nn ünsüz değişmesinin bir sonucu olarak karşımıza çıkar.

uzahdan(321)	atdan(255)	gedikden(1289)
terefden(320)	aşşahdan(319)	ögünnen(36)
çocuğdan(891)	arhadan(1340)	babamdan(383)
halğdan(553)	gızdan (746)	ğuyudan(1855)
geriden(70)	pencereden(203)	telden(243)
ekmeyimden(314)	altınnan(1621)	papağınnan(69)
arasınnan(70)	altınnan(90)	bunnnan(125)
umuzunnnan(136)	yannan(2059)	başınnan(280)
ğoyunnnan(594)	ortasınnan(935)	bacasınnan(1071)
ğabağınnan(1177)	ğapısınnan(1838)	tarafınnan(1957)
terefinnen(20)	ögünnen(305)	bennnen(264)
perçeminnen(301)	ğalasınnan(1010)	ğarısından(1819)
uzahdan(1823)	orddan(1843)	neyden(1900)
fedayilerden(1874)	Onnan(1993)	kökünnen(1835)
elinnen(19529)		

8. Vasıta Hali (İnstrümental) : +ınan, +nann: Kelime gruplarında ve

cümlelerde fiilin kendisi vasıtası ile, kendisinin iştiraki ile veya kendisinin ifade ettiği zamanda yapıldığını göstermek için isim instrümental halinde bulunur⁹⁸. Fiilin ne ile, kim ile, ne zaman ve nasıl yapıldığını ifade etmek için isim vasıta hali eki alır⁹⁹. Vasıta hali eki “ile” edatının ekleşmiş halidir¹⁰⁰. Kağızman yerli ağzında nl>nn benzeştirmesinin de etkisiyle +ınan, +nann şeklinde kullanılır

celladınnan(87)	hışmınnan(332)	atınnan(378)
ğaşşığınnan(623)	gızınnan(840)	ğılıncınnan(961)
daşınnan(961)	sandığınnan(1055)	sandalınnan(1062)
gızınnan(1067)	Ğıratınnan(1184)	tasınnan(1209)
oğlarınnan(1220)	mığlarınnan(1222)	baltaynnan(1970)
kervancılığınnan(1818)	tesadufnnan(36)	Köroğluyannan(36)
sıraynnan(125)	çocuğlarınnan(209)	faytonnnan(311)
davulnnan(407)	zopaynnan(961)	ağaynnan(1799)

⁹⁸ Ergin, age, s. 237

⁹⁹ Buran, age, s. 235

¹⁰⁰ Ergin, age, s. 238

�hbapları nan (574)	paray nan (737)	bun nan (1004)
başhaları nan (1006)	babam nan (1008)	đapı nan (1257)
tamamı nan (1159)	torbay nan (1218)	pıçağı nan (2000)
đavalı nan (1879)	gözyaşın nan (1959)	yalanan(2020)
biznen(1828)	meşefeynen(1895)	şeyinnen(2004)

Kağızman yerli ağzında vasıta hali ekinin, yazı dilindeki haline de rastlamak mümkündür. Ancak bu çok nadir görülür. Bu durumun ağız özelliklerinin bozulmaya başlamasından kaynaklandığı sanılmaktadır.

onun la (1430)	senin le (1640)	oban la (1865)
-----------------------	------------------------	------------------------

9. Eşitlik Hali: +ca, +ce, +a, +e: Kelime gruplarında ve cümlede fiilin nasıl ve ne şekilde olduğunu veya yapıldığını, fiilin oluş veya yapılış tarzını ifade etmek için isim eşitlik haline girer. Yani isim fiilin kendisi gibi, kendisine benzer bir şekilde cereyan ettiğini göstermek için eşitlik halini alır¹⁰¹. Ekin temel vazifesi eşitlik, gibilik, kadarlık ve benzerlik bildirmektir¹⁰². Kağızman yerli ağzında eşitlik hali yazı dilinde olduğu gibidir.

aylar ca (132)	ağlı nc a(875)	�pey ce (35)
�y ce (131)	güzel ce (189)	binler ce (303)
yavaş a (1079)	müddet e (1498)	súrdúh e (1479)
gizlin ce (2041)		

10. Yön Gösterme Hali (Direktif): +arı, +eri, +arı, +ra : Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendiyönünde yapıldığını göstermek için isim yön gösterme haline girer. Bu halin ekleri yön ekleridir¹⁰³. Yön gösterme hali ekleri daha çok yer ve yön ile ilgili yer ve zaman isimlerine gelerek fiilin yönünü belirtirler¹⁰⁴. Bu ekler, artık hal eki olmaktan çıkıp kelime gövdesinin bir parçası durumuna girmiřtir¹⁰⁵. Bu günkü yazı dilimizde yön gösterme hali eki daha çok zarf yapma eki olarak tanımlanır. Bu ekler, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kağızman yerli ağzında da işlekliliğini kaybetmiştir. Sınırlı sayıdaki örneklerde genellikle kalıplaşmış olarak karşımıza çıkar.

yuğar ı (209)	dışar ı (1677)	içer ı (38)
dışar ı (1202)	s�ra(181)	

d. Soru Eki: +mı, +mi, +mı, +mu, +mü, +mü: Soru eki ismin soru

¹⁰¹ Ergin, age, s.239

¹⁰² Buran, age, s.266

¹⁰³ Ergin, age, s. 241

¹⁰⁴ Buran, age, s. 286

¹⁰⁵ Buran, age, s. 286

şeklini yapan işletme ekidir. İsim fiile soruşeklinde bağlanmak için daima sonuna soru eki alır¹⁰⁶. Kağızman yerli ağzında soru eki, yazı dilinde olduğu gibi kullanılır.

Bennen êy mi tanıyêrsın?(38)	bu şekilde mi (64)
yarım mi goyduh (147)	telden mi annarsın dilden mi ?(244)
yalannan mi dediler?(272)	beni de mi öldüreceahsın?(446)
bîşe diyim mi ?(548)	onu mu düşünürsün?(729)

Kağızman yerli ağzında kelime sonlarında görülen i'leşme temayülü soru eki üzerinde de tesirini göstermiştir.

almış mí ?(20)	atladıh mí (148)	sıhıldın mí yoħsa?(192)
yêncıtdıh mí (586)	ğalır mí (1027)	gördúz mü (772)
çúrúr mü (1022)	atladın mi (1876)	var mi (1935)
yedin mí (1990)		

E. Zamirler: Nesnelere karşılayan isim türü kelimelerden biri de zamirdir¹⁰⁷.

Zamirler, dilin akışı içinde eskiden beri fazla fazla bir değişikliğe uğramadan kullanılmaya başlamış olup Türkçede değişmeyen bir söz bölüğüdür¹⁰⁸. Zamirler, adların yerini tutan, kişileri ve nesnelere temsil veya işaret ederek karşılayan bir gramer kategorisidir. Türkiye Türkçesinde zamirler işlevlerine göre yedi alt gruba ayrılır¹⁰⁹. Kağızman yerli ağzında zamirler yazı dilinden çok farklı değildir. Kağızman yerli ağzında, işlevlerine göre zamirler aşağıdaki şekilde incelenmiştir:

8) Şahıs Zamirleri: Şahıs zamirleri, varlıkları kişi olarak temsil eden ve kişi adlarının yerine geçen zamirlerdir. Bütün varlıklar teklik ve çokluk biçimleri ile üç şahısta toplanır. Kağızman yerli ağzında şahıs zamirleri yazı dilinde olduğu gibidir. Yalnızca “onlar” üçüncü çokluk şahıs zamiri nl > nn benzeştirmesi etkisiyle “onnar” şeklinde telaffuz edilir.

I. teklik şahıs: ben(10)	I. çokluk şahıs: biz(55)
II. teklik şahıs: sen(41)	II. çokluk şahıs: siz(753)
III. teklik şahıs: O(57)	III. çokluk şahıs: Onnar(920)

Şahıs Zamirlerinin Çekimli Şekilleri: Yaygın kanaate göre, Türkçede zamirler çekim sırasında kök değiştirirler. Türkçe eklemeli bir dil olduğu halde, diğer bütün kelimelerde ekler, kökleri değiştirmeden onlara eklendiği halde zamirlerin çekiminde köklerde değişiklik gözlenir: ben, sen'in yönelme halinde bana ve sana olmaları gibi¹¹⁰.

¹⁰⁶ Ergin, age, s. 243

¹⁰⁷ Kocasavaş, Yıldız, Türkçede Şahıs Zamirleri, TDK Yay. Ankara-2004, s. 27

¹⁰⁸ Atabay, Kutluk, Özel, age, s. 116

¹⁰⁹ Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri(Şekil Bilgisi), TDK Yay. Ankara-2003, s. 399-405

¹¹⁰ Kocasavaş, age, s.32

Ancak benzeşmeden kaynaklanan bu değişiklik Kağızman yerli ağzında görülmez. Kağızman yerli ağzında ekteki ünlünün köktekini etkilemesi yerine kökteki ünlü ektekinin kendisine benzetir.

- “...mîsefirını da alsın **bene** mîsefir gelsin.”(120)
“...geldim ki **beni** hacılara gavuşdurasın.” (165)
“...hanım **bize** bir müsefir gelmiş...”(177)
“...alın **size** birer kese altın...”(185)
“...orda **senin** de kelleen keser, **onun** da.”(66)
“Bir gün oğlunun biri diyer ki baba ben de **sennen** gelêm.”(1573)
“...millet de **onnan** bábábár izlér.”(1637)
“**Onnar** gorhusunnan yuharı çıhamér, Köroğlu’ysa aşşığı yénmér.”(1364)
“**Onun** gorhusunnan kimse bir terefe gidemér.”(8)
“...arhadaşlar siz burda **benim** sözümü dutun.”(55)
“... bacın gendi eliyen **senin** düşmanın öldurdı.”
“Hesab Ali de yuharda oturér, **onnara** bahér.”(260)
“...**ben** çalışırım **sen** yiyérsín...” (1811)
“Diyir ki bunnar **beni** yiyecâh diyér.” (1821)
“... babam **bene** dedí ki su getir.” (1894)
“Çağırérler gelér, diyér ki **sen bize** arhadaş olur musun?” (1827)
“...diyér sesliyâh **bize** arhadaş olsun.”(1826)
“...geltirin biz bunu bir kaçın altına sarağ yatağını...”(1837)
“Onnar erdi mırazana siz de mırazınıza erin.” (1888)

9) Dönüşlülük Zamirleri: Dönüşlülük zamirleri, şahıs zamirlerinden daha güçlü bir anlam taşıyan, onları anlamca katmerli kılan pekiştirilmiş bir tür şahıs zamirleridir. Bunlara dönüşlülük zamiri denmesinin sebebi, zamirin, yapılan işin yapana dönüşünü gösteren bir işlev yüklenmiş olmasındandır¹¹¹. Türkiye Türkçesinde bugün kullanılan dönüşlülük zamiri “kendi” dir¹¹². Dönüşlü adıl olan “kendi” sözcüğü de kişi zamirleri gibidir. Anlamca kişi zamirlerinden farklı değildir¹¹³. Ancak daha güçlü bir anlam taşır. Bu sözcük Kağızman yerli ağzında k>g değişmesine uğrayarak “gendi” şeklini alır. metinlerde zaman zaman “kendi” haline de rastlanır ancak bu standart dilin ağız üzerindeki etkisinden ibarettir.

¹¹¹ Z. Korkmaz, age,s.415

¹¹² Toparlı, age, s. 81

¹¹³ Atabay, Kutluk, Özel, age, s. 122

- “Üç hane türkü söyledi **gendi** de revan aşığı gaşdı.”(21)
- “Rasladığı sıra baher ki gız **gendine** elbise melbise almış parayan.”(738)
- “...nene gidem **gendime** bir iş miş bulêm çalışêm bir dolanım.”(1618)
- “...fotrafdaki gızın **gendisi** faytonnan gelir.”(312)
- “Hağ aşılırları **gendinnen** içinnen geleni dër.”(550)
- “Şimdi bunnarı ben **gendum** demişimdir.”(555)
- “**Gendi gendime** dedim ki ben bu köyde de hęc mîsefir olmadım.”(578)
- “Öymem **gendimi** size”(666)
- “Bir düz ortasında geyik **gendini** bir çadıra atër.”(715)
- “bu götürsün o parayı da **gendine** hırcasın.”(740)
- “Arap’ı da **gendinnen** bārabār getirër.”(900)
- “Diyir ki padişahın diyir **gendisi** gelsin.”(961)
- “baş terefine **gendileri** bir hane eklemişler.”(1018)
- “tabi **kendi** eh̄tiyaçları, yemesi, içmesi...” (1913)
- “İşde biz bunnarı **kendi** böyüklerimizden duyduh.” (1943)
- “...guyuya biraşer, **gendi** de gurtarër.” (2006)

10) **İşaret Zamirleri:** İşaret zamirleri, varlıkları işaret ederek, göstererek karşılayan zamirlerdir¹¹⁴. Türkiye Türkçesinde kullanılan işaret zamirleri “bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar”dır. “bu, bunlar” yakın olan nesnelere için, “şu, şunlar” biraz daha uzakta olanlar için, “o, onlar” uzakta olanlar için kullanılır¹¹⁵. Kağızman yerli Ağzında işaret zamirleri yazı dilinde olduğu gibi kullanılır.

- “**Bu** Keloğlan da gedir bir häybe alër...”(1352)
- “Sen **bu** kağıdı acele Çamlıbel’e gıvuşdur.”(1355)
- “Cenabı Allah terefinnen **o** taşdaya can veriler.”(1455)
- “...gızı **o** gece de gınuşdurmuş olur.”(1461)
- “...gopar **şu** çiçeyi, gopar **bu** oti diyir buna gösterir.”(451)
- “... su azalır geçit verir **bunnar** geçerler.”(86)
- “... diyir amca **bunnar** nedir...”(202)
- “**Onnar** çiçek miçek topluyanda yolu bulmediği bir tarafa götürmüş.”(1603)
- “...**bu** insanoğlu çoğ güşlüdür...” (1826)
- “...**bu** adamın üsdüne gaş düşdü bile ölmedi...”(1844)
- “...**bu** Yermeniler bizi tutup gırmassın...” (1925)

¹¹⁴ Z. Korkmaz, age, s.420

¹¹⁵ R. Toparlı, age, s. 81

“...**o** davarcıha birez yumurta göyèr birez un göyèr gidèr.”(1820)

“Hemen üzerine **o** taşları yihèrler...”(1840)

“İşde biz **bunnarı** kendi büyüklerimizden duyduh.”(1943)

11) **Soru Zamirleri:** Nesnelere sormak için kullanılan zamirleridir. İnsanlar için **kim**, insanların dışındaki canlı ve cansız nesnelere için de **ne** soru zamiri kullanılır¹¹⁶.

“Bağah **kim kimin** gözünü portladèr.”(32)

“...**kim** ne bilecek sen getirdin dâ boynunu vurdurdun.”(88)

“... ben düşünmiyem **kim** düşünsün...”(683)

“È diyir ki oğlum onnan gölayı **ne** var...”(728)

“Burada **ne** var **ne** yoğ.”(821)

“Köroğlu’nun **ne** yediğın **ne** içdiğini bülèrdi.”(1352)

“... biz **ne** yiyäh içäh”(1621)

“...**kim** hayvannarını fedayilerden alıp geri getirirse gızımı ona verecem.”(1874)

“Yavru sen vurdun **kim** bağlasın yaramı”(1958)

12) **Belirsizlik Zamirleri:** Belirsizlik zamirleri, kişileri ve nesnelere belirsiz olarak temsil eden zamirlerdir¹¹⁷. İncelenen metinlere göre Kağızman yerli ağzında bulunan belirsizlik zamirleri şunlardır: “birisi, her biri, hepsi, kimisi, başgası, hêş kimse, hêşbiri, heresi”

“**birisi** bahar ki dèr ola garşıdan üş tene garaltı çıhdı gelèr”(412)

“Gelirler millet şehrin milleti tökülür **hepsi** kaçırır götürür.”(1405)

“...**kimisi** başına vurèr. **Kimisi** dizine vurèr.”(310)

“bennen **başga** eller ağlar yanurcasına.”

“... Dorat da **hêşkimse** binmèr, bahmèrler, èle yiyèr içèr yatèr.”

“yènersem aşşagı **hêşbirini** sağ birağmam.”(1361)

“**Heresi** bişe dediğı kimin şındı bu gız kimindir.”(1458)

“Derler ki gelin biz bu **heremiz** bir yola gidelim.”(1501)

“Çobanla ağanın gızı birbirlerine aşlı olmuşlar **kimse** bilmezmiş.”(1865)

“tabi kaçanlar **kimi** gurtarmamış, **kimisi** yağalamışlar burda èle galmış tabi”(1928)

13) **Aitlik Zamirleri:** Şahıs ve işaret zamirleriyle kurulan ad tamlamalarında

¹¹⁶ Toparlı, age, s. 82

¹¹⁷ Korkmaz, age, s. 433

tamlanan ögesinin kaldırılarak yerine +ki aitlik ekinin getirilmesiyle oluşturulan zamirler aitlik zamirleridir. Bu zamirler +ki ekinin yardımıyla, bir varlığı “ilgili bulunma, ait olma” anlamı ve işlevi ile temsil etme görevi yüklenmişlerdir¹¹⁸. Kağızman yerli ağzında aitlik zamirleri yazı dilinde kullanıldığı gibi kullanılır.

“**ortadaki** Abdurahman Baytar, **arhadaki** de Ğaşğar Dolu’nun gıyruğudur.”(415)

“cariyesinin birine diğır ki hele gêt bağ **ordaki** kimdir.”(338)

“Sağdaki adamı sola atêr **soldakini** sağa atêr.”(1144)

“**Yuharıdaki** gözüken bağıdı ğara bizim ağanın ateşidir.”(1372)

“Aynı öbür **hehyadaki** gibi bu borç ğalır.”(1650)

“oğlum diğêr maşallah diğêr **esgikinnen** de daha fazla ğuvetın olmuş”(944)

14) **Bağlama Zamiri:** Bağlama zamiri, bir kelimeyi, bir kelime grubunu veya bir cümleyi başka bir kelimeye, kelime grubuna veya cümleye bağlayan ve aynı zamanda, içinde zamir anlam ve işlevini de bulduran bir zamir türüdür. Türkiye Türkçesinde bu işlev için Farsçadan alınmış olan **ki** zamiri kullanılmaktadır¹¹⁹.

“bunun hêkmatı ne **ki** diğır denizde gemiler hep bağı demırlı bi terefe gêtmerler”(5)

“herkeş ne hârter erken ğağsaydı ğağsaldı **ki** Hesab Ali’nin odasının lambası yanêr”(112)

“Geri döner ğelır Hesab Ali’nin yanına **ki** Döne Hıanım’a diğêr bırağ ben ağamın imdadına ğidem”(140-141)

“bu anası babası belırsız oğlan kimdir **ki** vura da benim oğlumun ğafasını ğıra.”(213-214)

“bağeller ki uzağdan **ki** Abdurahman Baytar atı ğetirêr mi”(412)

“Ëy diğır olmaz mı **ki** ğidâğ da sen o ağayı behen bir terif êdesın”.(612-613)

“çocuğ **ki** olêr, biráz ki böyüêr”(698)

“Bu bizim bacımızı isdediğımız odur **ki** sehen verêğ.”(837-838)

“Diğır nene bişey demem odur **ki** ben isterım sehen mîsefir olam”(850-851)

“ğider suyun başına **ki** cemdekleri bu terefde başları suyun öbür terefindê”(1478)

“Diğêr ki yeter ben çalığdım diğêr artığ ben çalığamêrım”(1813)

“...diğêr ki sen bize arhadâğ olur musun?” (1827)

“...yani kendini bêle ğüşlü ğösderecêğ ki bişê demiyeler diğê.”(1828)

F. Fiiller: Fiiller, hareketleri karşılayan kelimelerdir¹²⁰. Fiiller, karşıladıkları

¹¹⁸ Korkmaz, age, s. 430

¹¹⁹ Korkmaz, age, s. 449

¹²⁰ Ergin, age, s. 280

hareketler ile zaman ve mekan kapsamı içinde, somut ve soyut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü oluş, kılış, kılınış ve durumları bildirirler¹²¹.

2. Fiil Çekimi: Fiiller, cümle ve söz içinde, diğer kelimeler ile çok yönlü ilişkiler kurdukları ve bu ilişkiler dolayısıyla farklı kalıplara girdikleri için, dilde yalın olarak değil çekimli olarak bulunurlar¹²². Kağızman yerli ağızında fiil çekimleri incelenen metinlere göre aşağıdaki şekilde tasnif edilmiştir.

c. Şahıs Ekleri: Şahıs ekleri çekimli fiillerde hareketi yapan veya olan şahsı ifade eden ekleridir¹²³. Türkçe’de zamir kökenli ve iyelik kökenli iki tür şahıs ekleri vardır¹²⁴. Burada şahıs zamiri kökenli ve iyelik eki kökenliler olmak üzere iki grupta incenecektir.

Şahıs zamiri kökenli şahıs ekleri, görülen geçmiş zaman, şart ve emir dışındaki çekimlerde, yani şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman, öğrenilen geçmiş zaman, istek, gereklilik çekimlerinde kullanılan eklerdir¹²⁵. Şahıs zamirlerinin zamanla ekleşmesiyle oluşmuşlardır¹²⁶. Bu ekler şunlardır:

I. teklik şahıs : -ım, -im, -İM, -um, -üm:

dediğim(53)	tanıyırım(56)
anarım(244)	çalışırım(135)
gelirim(382)	Çıkarım(1019)
galirim(1060)	başlarım(1436)
annadırım(1464)	goyırım(1723)
dalmışım(194)	gelmişim(793)
bağdım(1897)	görühdüm(1897)
bayılmışım(1897)	gêtdim(1939)
buldum(1975)	döndüm(2026)
yağêrım(2021)	

II. teklik şahıs: -sın, -sin, -sın, -sun, -sün:

gelêrsın(19)	diyîrsın(124),
bağlamışsın(229)	otladırsın(242)
anarsın(244)	götürecâhsın(378)
tanımırsın(592)	oğudacağsın(700)

¹²¹ Korkmaz, age, s. 527

¹²² Korkmaz, age, s. 567

¹²³ Ergin, age, s. 282

¹²⁴ Tok, Turgut, Buldan ve Yöresi Ağızları Ses ve Şekil Bilgisi Özellikleri, Buldan Sempozyumu Bildirileri, Pamukkale.edu.tr

¹²⁵ Ergin, age, s. 283

¹²⁶ Korkmaz, age, s. 571

Yatarsın(1515)
düşünürsün(729)
bağlamışsın(229)

vurursun(1516)
öldürecahsın(446)
taşımışsın(1978)

III. teklük şahıs: --

gelecağ (56)
görhacağ (428)
diyecağ (518)
alacağ (760)
yiyecağ (1034)
gelmiş(1990)
oturdi(2027)

olacağ (390)
çihardacağ (435)
duracağ (627)
çihacağ (893)
yapacağ(1987)
yapër(1999)

I. çokluk şahıs: -ğ: Kağızman yerli ağzında 1. çokluk şahıs eki yazı dilinden farklı olarak -ğ şeklinde.

gidecäğih>giceğiz(790)
edecäğih>edeceğiz(1682)
gelëriğ>geliyoruz(2019)
neyëderiğ>ne ederiz(1531)
bağah>bakalım(32)
bahëriğ>bakıyoruz(193)
ğaldırdıh>kaldırdık(2028)

böleriğ>böleriz(1550)
isdiyiriğ>istiyoruz(1653)
ğazanmışih>kazanmışız(1552)
toplanmışih>toplanmışız(1632)
edağ>edelim(56)
yiyäh>yiyelim(1609)
getirdiğ>getirdik(2018)

II. çokluk şahıs: -sız, -siz, -süz: Kağızman yerli ağzında 2. çokluk şahıs eki, Eski Türkçedeki kullanımına daha yakındır.

ğoşacağsız(1519)
yiyirsüz(101)
ğorhmërsüz(753)
döyüşërsüz(1510)
ğoymuşsuz(1910)

çihacahsız(1838)
içërsüz(101)
beklersüz(1444)
yapıyorsuz(101)

III. çokluk şahıs: -lar, -ler:

yatacağlar(840)
esmişler(588)
açarlar(49)
dutarlar(227)
yorulurlar(422)

toplanmışlar(99)
bırahmışlar(623)
gıralar(52)
olmuşlar(295)
otururlarmış(602)

bağarlar(1068)

sararlar(1349)

olmuşlar(1865)

doldurmuşlar(1927)

İyelik eki kökenli şahıs zamirleri, bu gün görülen geçmiş zaman ve şart çekiminde kullanılan eklerdir¹²⁷. Bu ekler aslında birer iyelik eki iken, zamanla fiil çekimlerinde şahıs gösteren ekler olarak kullanılmışlardır¹²⁸. Bu ekler şunlardır:

I. teklik şahıs : -m:

seslesem(427)

söylesem(745)

gelsem(1257)

yènersem(1361)

bıraksam(230)

olmasam(1713)

heyecannadım(34)

geldim(160)

davrandım(178)

almadım(1081)

girdim(1209)

yedirdim(1271)

duydum(160)

buldum(790)

ğavuşdum(1296)

töhdüm(179)

gördüm(1110)

II. teklik şahıs : -n:

gelsen(24)

götürersen(65)

gètsen(43)

gelirsen(377)

edersen(1377)

seversen(1438)

bağsan(696)

oğudursan(701)

bağlasan(946)

duymadın(163)

geldin(181)

çıldın(188)

goydun(361)

vurdun(88)

III. teklik şahıs : --

atarsa(139)

olursa(195)

duyarsa(231)

damlarsa(429)

olursa(812)

yènerse(823)

getirirse(1133)

görèrse(1310)

dedi(1330)

gösterdi(1449)

goydu(1593)

dutdu(2059)

Döndü(333)

¹²⁷ Ergin, age, s. 286

¹²⁸ Korkmaz, age, s. 571

I. çokluk şahıs :- ħ : Bugünkü yazı dilimizde –k olan bu ek Kağızman yerli ağzında, Eski Anadolu Türkçesindeki halini korumuştur¹²⁹.

görsâĥ (614)	versâĥ (833)	
atladĥ (148)	gêtdĥ (343)	yorulduĥ
(422)	yêncıtdĥ (586)	
bulduĥ (453)		

II. çokluk şahıs :-z : Yazı dilimizde –nız, -niz şeklinde olan bu ek Kağızman yerli ağzında –z şeklindedir.

êdersez((1118)	örgeñmişseniz(1500)
almadıız(101)	ğaldıız(342)
boğulduz(1291)	

III. çokluk şahıs: -lar, -ler:

Ġaĥsalarđı(112)	duysalar(719)
yaĥhalasalar(1376)	verseler(379)
yapdılar(43)	çoğaldılar(271)
ğahdılar(1440)	ğaşdılar(2048)
aldılar(1946)	ğırdılar(1969)

d. Şekil ve Zaman Ekleri: Şekil ve zaman ekleri, fiil kök veya gövdesinin karşıladığı hareketi şekle ve zamana bağlayan eklerdir¹³⁰.

9) Şimdiki Zaman Eki:-ir, êr, -yir, -yêr: Normal yazı dilinde –yor olan şimdiki zaman eki Kağızman yerli ağzında genellikle **-ir, -îr, -êr** şeklindedir. Bu ekler, yazı dilindeki –yor ekindeki y ünsüzünün düşmesi ve o>ê, o>i değişmesi sonucu oluşur. Ünlüyle biten örneklerde ekin **-yir, -yêr** şekline rastlanır. Kağızman Yerlileri ağzında bu ekin **-êr** şekli daha yaygın kullanılır. Ancak Kağızman’da derlenen metinlerde geniş zaman anlamını da aynı ek karşılamaktadır. Bu yüzden şimdiki zaman eki ile geniş zaman ekini birbirinden ayırmak oldukça zordur. Eski Türkçede olduğu gibi Kağızman yerli ağzında da geniş zaman ekleri şimdiki zaman görevi de üstlenirler¹³¹.

oynuyêr(18)	tanıyêrsın(38)
yanmêr(113)	yiyîr(123)
diyîrsin(124)	bahsetmêr(127)
görünêr(157)	yaşiyêr(168)

¹²⁹ Ergin, age, s. 287

¹³⁰ Ergin, age, s. 288

¹³¹ Demir, Nurettin “Güneybatı Anadolu Ağızlarında Kullanılan Şimdiki Zaman Eki –ik gelir”, Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992, TDK, Ankara- 1996, S. 43- 56

bağérı(193)	yığér(202)
söylüyérsín(217)	gelérsín(725)
gidérı(763)	durérsín(1447)
yapér(1007)	bülmérım(1180)
durér(1182)	dağıdér(1260)
diyır(1264)	getirérım(1379)
diyér(1939)	başlıyérlér(1941)
sahlıyérlér(1997)	uyuyér(2004)
açér(2004)	gurtarér(2007)

Diğér ilçe ve köylerinde derlenmiş metinler incelendiğinde ekin –ir şeklinin daha yaygın olduğu görülür. ancak bu metinlerde de geniş zaman ekiyle şimdiki zaman ekini birbirinden ayırmak oldukça zordur.

sürir(1720)	gidir(1721)
götürir(1721)	goyir(1723)
ğonişirsín(1750)	olir(1757)
söyliyer(1801)	ekir(1716)
bahir(1769)	sesledir(1825)
toplir(1827)	ğoyir(1831)
yiyr(1882)	ekir(1718)
gidirsín(1728)	bilmirim(1734)

Kağızman yerli ağzında şimdiki zaman eki (-ir, -er) çokluk ekiyle karşılaştığı zaman rı>ll benzeşmesinin etkisiyle –il şekline dönüşür.

isdıyıl(1001)	giriller(1715)
gidiller(1853)	giriller(1867)
dutillar(1853)	diyiller(1832)

10) Geniş Zaman Eki: -ar,-er, -ér, –ir, -r :Yazı dilimizde -(ı)r, ar olan geniş zaman ekiKarsYerli ağzında bu eklerin dışında –ér ve –ir ekleriyle de karşılanır. Bunlardan –er şekli daha yaygın olsa da –ir ekinde geniş zaman anlamı karşıladığı birçok örnekte görülür.

gelir(1882)	binir(1883)
ğaçar(54)	çıhar(62)
dutar(72)	bağar(74)
verér(11)	Bağér(638)
Ötér(651)	bekler(651)

çağêr(931)

düşünêr(1034)

ğahar(1081)

atılır(1299)

dutar(1412)

yapar(1076)

oturêr(939)

batêrse(1040)

yazar mısın?(1272)

başlar(1308)

Cannarırlar(1483)

Kağızman yerli ağzında geniş zaman eki çok luk eki ile (-lar), karşılaştığı zaman lr>ll benzeştirmesi ile -il, -ël şekillerini alır.

gırallar(52)

dolanıllar(1070)

toplanıllar(1487)

giriller(1713)

getriller(1739)

edêller(37)

çıhardêller(68)

çalışıllarmış(1912)

uğraşıyollar(2047)

gidêller(928)

gelîller(1070)

sorallar(1526)

diyiller(1717)

dütiller(1740)

gizlenêller(57)

otururêller(589)

bitirillermiş(1941)

11) Bilinen Geçmiş Zaman Eki: Kağızman yerli ağzında görülen geçmiş zaman eki yazıdilinde kullanıldığı gibidir. Ancak ağzda ekin -tı, -ti şekillerine çok nadir rastlanır. Sedasız ünsüzle biten kelimelerde bile ekin sedalı şekli kullanılır.

söyledi(21)

getdi(97)

bırahdı(267)

Aldı(525)

Getmedı(936)

Vurdu(345)

Göründü(776)

Óldurđı(93)

Düşđı(657)

Ġocaltı(872)

başladı(45)

bağdı(235)

çıhđı(413)

ğaldı(652)

Oldu(169)

ğoydu(1593)

töküldü(872)

gördü(282)

götürđı(908)

bitti(1620)

12) Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki: -mış, -miş, -muş, -müş:

Almış(20)

Almış(137)

ğalmış(35)

bağlamış(225)

Yatmış(465)	çihmiş(629)
Yapmış(806)	çihmiş(878)
Toplanmış(1237)	oturmuş(1259)
Ġonuşdurmuş(1461)	ölmüş(1609)
Tüşmüş(1849)	düzmüş(1970)

13) Emir Eki: Emir ekleri, eklendikleri kelimeye yapılması istenen işi kesinliğe bağlayarak emir biçiminde ifade etme anlamı katarlar. Fiil kök veya gövdesine getirilen emir eki aynı zamanda şahsı da karşıladığından, kipe ayrıca şahıs ekleri getirilmez dolayısıyla, her şahıs için ayrı bir emir eki vardır¹³². Ancak dil bilgisi kitaplarında emir ekinin çekimi için farklı görüşler ortaya konmuştur. Özellikle bazı araştırmacılar, birinci şahsın kendi kendine emir veremeyeceği görüşünü savunmuş ve emir kipinin birinci teklik ve çokluk şahsını eksiz olarak kabul etmişlerdir. Bazı araştırmacılar “-ayım, -eyim; -alım, -elim” eklerini birinci birinci teklik ve çokluk şahıs emir çekimi içerisinde alırken bazıları ise bu ekleri istek eki olarak adlandırmıştır. Tahsin Banguoğlu Türkçenin Grameri adlı eserinde konuyla ilgili şöyle görüş belirtir: “Buyurunun bildirme kipi tekli ve çoklu ikinci ve üçüncü kişilerden ibarettir. Buyuru, eydilen veya sözü geçene eydenin nazari olarak kesin eğilimini duyuran bu kip olduğu için birinci kişiye yönelmesi mantıki sayılmaz.”¹³³

Türk Dili üzerine çalışan G. Nemeth, Hikmet Dizdaroğlu, İ. Nemci Dilmen, Vecihe Hatipoğlu, Haydar Ediksun, M. Kaya Bilgegil, Tahsin Banguoğlu, T. Nejat Gencan, Ömer Demircan, Faruk K. Timurtaş, Ahmet Topaloğlu, Berke Vardar ve Oya Adalı “İnsan kendi kendine emir veremeyeceği için, emir kipinin birinci teklik ve çokluk şahısları yoktur.” görüşünü savunmuşlardır¹³⁴. Yaygın olan bu görüşten dolayı, bu çalışmada Kağızman yerli ağzında emir eklerinin şahıslara göre çekimi şu şekilde verilmiştir:

1. teklik şahıs: --

2. teklik şahıs: eksizdir.

al(50) ver(413) gêt(138) baĥ (158) dut(1099),

3. teklik şahıs: -sın, -sin, -sun, -sün:

görsün(90)	tanısın(90)	alsın(120)
ġaĥsın(236)	sallansın(336)	dömesin(541)
çihşın(887)	ġêtsin(1360)	ġırmassın(1925)
çullansın(1960)	aġlasın(2029)	

¹³² Korkmaz, age, s. 665

¹³³ Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin Grameri, TDK Yay. Ankara-1986, s. 473

¹³⁴ Türkyılmaz, Fatma, Tasarlama Kiplerinin İşlevleri, TDK Yay. Ankara-1999, s:15

1. çokluk şahıs:--

2. çokluk şahıs: -ın, -in, un:

Açım(49)	deyin(92)	gidin(158)
bağın(158)	dolanın(1069)	goyun(1102)

3. çokluk şahıs: -sınnar, -sinner, -sunnar:

çalışınnar(1667)	hazırlasınnar(1126)	atsınnar(1667)
éylensinner(1311)	yesinner(1802)	

14) İstek Eki: Bu ek fiile istek, niyet, arzu anlamları verir. Yapılan işin istendiğini veya o işe niyet edildiğini gösterir¹³⁵. Kağızman yerli ağzında şahıslara göre çekimi şu şekildedir:

1. teklik şahıs: -ayım, -eyim, -am, -em, -ém, -im :

asdırayım(349)	basdırayım(350)	yatırayım(371)
olam(128)	bağam(638)	yyiem(161)
tökem(161)	dinnenem(230)	söylüyem(703)
açem(804)	édém(927)	êşem(929)
söylüyém(950)	beñliyém(1443)	yyiyém(1667)
yüridim(1783)	gidim(376)	

2. teklik şahıs: -asın, -esin, -esín:

otardırasın(788)	ğavuşdurasın(165)	rasgelesín(1411)
gönderesín(300)	götüresín(378)	begendíresín(403),
édesín(613)		

3. teklik şahıs: (y)a:

yemiye(1196)	yiye(640)	gele(235),
götüre(235)	bağa(765)	

1. çokluk şahıs:-ağ, -äh: Yazı dilimizde “-alım, -elim” olan birinci çokluk şahıs istek eki Kağızman yerli ağzında ağ, -äh şeklindedir.

Bağağ>bakalım(32)	veräh>verelim(76)
götüräh>götürelim(273)	gidäh>gidelim(613)
nedäh>ne edelim(743)	söylüyäh>söyleyelim(1174)
diyniyäh>dinleyelim(1467)	yyiyäh>yyiyelim(1621)
yapağ>yapalım(67)	durağ>duralım(920)
bırağmıyağ>bakmıyalım	(979), yatağ (1531)

¹³⁵ Korkmaz, age, s. 648

2. çokluk şahıs:

3. çokluk şahıs: -alar, -eler:

öldürmiyeler(271)

bineler(52)

isdiyeler(749)

édeler(857)

gideler(917)

götüreler(961)

seçeler(1610)

15) Şart Eki: –sa, –se : Şart eki kelimeye, bir oluş ve kılışı şarta veya dilek ve niyete bağlama anlamı kazandırır¹³⁶. Kağızman yerli ağzında şart eki yazı dilinde olduğu gibi –sa, –se ekidir. Şart ifade eden cümleler genellikle ana cümlenin zarfıdır; ana cümleyi tarz ve zaman işlevleriyle tamamlar. Basit ve birleşik çekimlerde şart ekinin şu işlevlerine rastlarız: şart, istek-dilek, kuvvetli istek-azru, tahmin, endişe, tereddüt, kararsızlık, korku, beklenmezlik, tehdit, önemsememe, yemin etme, sebep-sonuç v.b.¹³⁷ Yerli ağzında şart ekinin şahıslara göre çekimi aşağıdaki gibidir:

1. teklik şahıs: -sam, -sem:

“atı gâtırı biraşsam gelir beni öldürür.”(230)

“söylesem söz olur söylemesem köz olur”.(745)

“Diyer gelsem behen de verirler?”(1257)

“...yenerssem aşşağı hêşbirini sağ biraşmam”(1361)

“Çoban ben bir çobanım ağanın gızını istersem vermez dêrmiş.”(1866)

“Gelemezsem bir gelene sor beni beni beni”(1963)

2. teklik şahıs: -san, -sen:

“Eger éle oğudursan dünyalığın verir áhretên garişmam.”(701)

“Beni éylese éylese saçımın bir túyunnän bu baş barmağlarımı bağlasan o beni éyler”(946)

“Yola gelsen yol oğluyam

Zora gelsen zor oğluyam”(25)

“sen gêtсен hêş gelemezsin”(343)

“gelirsен götürürüm”(377)

“o atı getirirsен ben ben gelirim”(382)

“sen beni yenersен ben sennen evlenirim”.(1642)

“Yersen ye, yemezsen seni öldürürüm demiş tamam.” (1982)

¹³⁶ Korkmaz, age, s. 676

¹³⁷ Türkyılmaz, age, s. 78

3. teklik şahıs: -sa, -se:

“Ġızın olursa satar parasını yiyersin”(195)

“kime bir tene vursa daha yerinen ğahmaz.”(205)

“atın başını gevşek biraşım kimin ğapısına durursa ben gidim ona mîsefir olêm”(580)

“Eger êle olursa giderim”(812)

“Bir yigide namus ğayret ar olsa

Gídip ğurbet êlde ğalır mı yar yar”(1027)

“bu bêle diyerse Koroĝlu bizim boynumuzu vurur”(162)

“Hasan Bey gelmezse ya ben nêderim”(437)

"vallaha, eĝer padişah bunu bele görürse benim derhal boynumu vurdurur(1770)

“Başer ki bu ormanı kökünden getirirse diyir olmaz” (1834)

“Aĝa ğızım kimi isterse ona verecem demiş.”(1866)

“kim hayvannarını fedayilerden alıp geri getirirse ğızımı ona verecem.”(1874)

1. çokluk şahıs: -sâh:

“biz vermesâh da ğızı elimiznen alacağ”.(760)

“Biz buna para versâh olmaz”(833)

2. çokluk şahıs: -saz, -sez:

“padişahlığa ğabul êdersez yapalım”(1118)

3. çokluk şahıs:-salar, -seler:

“duysalar ki sen bu geyigi bu hala soğmuşsun...”(719)

“Hangi atı getirirseler....”(302)

“senin kimin ğırh tene ğız verseler ben gidip Koroĝlu’na ağız eymem...”(379)

16) Gereklik Eki: Bir oluşun, bir kılışın veya tasarlanan bir eylemin

yapılması gereğini bildirir. Bugün standart dilimizde –malı ekiyle karşılanır¹³⁸. Kağızman yerli ağız için incelenen metinlerde bu ekin örneğine rastlanmamıştır. Tek bir örnekte gereklik anlamının “gerek” kelimesiyle sağlandığı görülmüştür.

Telli Hesab Ali yanımda gerek(129)

c. i- Fiili (Ek Fiil, İsim Fiili): Bütün isim ve fiilşekillerinin sonuna gelerek

onlardan birleşik fiiller yaptığı için ana yardımcı fiil, isimleri fiilleştirdiği için isim fiili denen i- fiilinin tek başına kök olarak kesin ve belirli bir anlamı yoktur¹³⁹. i- ek fiilinin asıl fiillerden farklı olarak yalnızca bildirme niteliğinde dört kipi vardır¹⁴⁰:

¹³⁸ Korkmaz, age, s. 693

¹³⁹ Ergin, age, s.314

¹⁴⁰ Korkmaz, age, 703

1) i- Fiilinin Geniş, Şimdiki Zaman Çekimi:

1. teklik şahıs: -(y)am, -(y)ım :

Gızım(1117)	Köroğluyum(42)
buradayım(1256)	oğluyum(831)
biriyim(1254)	oğluyam(24)
Köroğluyam(26)	insanım(480)

2. teklik şahıs: -sın, -sin:

Rahasızsın(924)	delisin(1722)
serserisin(1722)	

3. teklik şahıs: -dır, -dir, -dur:

ya ayıdır ya gürtdur(178)	petek azdır balı yoğdur(567)
Aslan'dır(831)	sıra sıradır(1344)
duldur(168)	oğludur(1117)

1. çokluk şahıs: -ız:

ğardaşız(419)

2. çokluk şahıs: Türkiye Türkçesinde –sınız olan bu ekin derlenen metinlerde karşılığı bulunamamıştır.

3. çokluk şahıs: -dırlar:

ğardaşdırlar (312)
arhadaşdırlar(1507)

2) i Fiilinin Bilinen Geçmiş Zaman Çekimi

1. teklik şahıs: -dım:

uşağıdım(1949)
küçüğüdüm(1972)

2.teklik şahıs:-dın:

yoğudun(1596)

3. teklik şahıs:-i-di:

varidi(123)
yoğidi(1948)
çoğudu(301)

3) i Fiilinin Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi:

1. teklik şahıs -mişim, -mişim; 2. teklik şahıs: -mışsın, -mişsin eklerinin derlenen metinlerde örneğine rastlanmamıştır.

3. teklik şahıs:-ı-mış: Varımış(390), yoğmuş(1399)

1. **çokluk şahıs: -ih** : Biz bahānlarıh(1716)
2. **çokluk şahıs:** Derlenilen metinlerde örneği yoktur.
3. **çokluk şahıs:** āsgerlermiř(17)

d. Fiillerin Birleşik Zamanı: Birleşik zamanlı fiiller, içinde birden fazla zaman eki olan fiillerdir¹⁴¹. Bildirme ve tasarlama kipleri ile bildirilen ve tasarlanan hareketlerin görölen geçmiş zamanda, öğrenilen geçmiş zamanda veya şart şeklinde ortaya çıktığını veya çıkacağını ifade etmek için birleşik çekimlere baş vurulur¹⁴². Kağızman yerli ağzında fiillerin birleşik çekimi aşağıdaki gibidir:

1) Hikaye: Birleşik çekimin hikaye şekli asıl fiil kipinin gösterdiği hareketin görölen geçmiş zamanda cereyan etmiş olduğunu bildirir¹⁴³. İncelenen metinlere göre Kağızman yerli ağzında birleşik çekimin hikayesi aşağıdaki gibidir:

Duyulan geçmiş zaman kipinin hikayesi:-mişdı, -mişdi, -muşdu:

“Gardaşı ğuyuda ğalmışdı”(1922)

“Ben de onun için gelmişdim”.(61)

“Atı ğatırı topluyarağ çadıra yağlaşmışdı.”(239-240)

“Abdurahman Baytar da sabağ namazına ğahmışdı”(387-388)

“Bolu Begi’ne de yemek gelmişdi.”(47)

“ağlına gelir, anam been bēle demişdi”(259)

“...gidednde tenbīh ētmiřdi ki ođlum eyer da bařın dara dūřerse bene bađır...”(455)

“Keloğlan der ki ağa sehen deyirmānda sōz vermişdim”(1283)

"ahdetmiřdim padiřađa dāmat olim, altı saat niřannımın ūzūne bahmadan ūzū

şimdiki zaman kipinin hikayesi : -ērdı, -ērdi, -irdi:

“Ben seni göyde arērdım, yerde buldum diyēr”(790)

“...ğahvede oturmuş atdan, şundan bundan bahsedērdiler”(389)

“şimdi bu Kerem yolda gidērdi”(514)

“Yemek yiirdi.”(47)

“Nigar Hānım da şey oturmuş buna ğāve biřirērdi.”(466)

“şah İsmayil sen beni sevmērdin niye aldın”(842)

Geniş zaman kipinin hikayesi: -ardı, -erdi, -ērdi :

“Ğırat bunun dilinen anardı”(1307)

“Esgiden padişah öldüğü zaman dē vlet ğuşu varıdı, uururlardı”(1610-1611)

¹⁴¹ Korkmaz, age, s. 730

¹⁴² Ergin, age, s. 320

¹⁴³ Ergin, age, s. 321

“Bunun atı çoğudu çümki at aler, **satêrdî**.”(301-302)

“Der ki valla ben işde davar otar**êrdîm** o benim yanıma geldi.”(1108)

“sen galaylı tasıman su ver**êrdîn** ben tasınan vermem de götürür derede su içirîrîm.”(1212-1213)

“vağdı zamanında üç arhadaş gağdılar bir yere gezmiye gid**êrdiler**”(1440-1441)

“...oğul sen her zaman güle güle gider**dîn**, şındî ağlaya ağlaya gelêrsîn.(725)

Şart kipinin hikayesi: -saydı, -saydî, -seydi :

“O dohdor da diyer ki ben orda olsay**dım** şındî ben onu muyane eder, gurtarırdım.”(1529-1530)

“Hoca duva etmesey**di**...”(1459)

“Ben sizi getirmesey**dim** siz nası gurtarırdîz?”(1538)

“...eger bu at senin bu tavlada olsay**dî** senin menendin bulunmazdı.”(1131)

İstek kipinin hikayesi: -aydı, -aydî, -eydi:

“Saçın altın tabağında

Gezdiren gız ben olay**dım**.”

“...bizim dilimizden anyay**dı**...”(975)

“Bunun gözü kór olana gâtâr gendi gözü kór olay**dî**.”(974)

“...diyêr ki Gağızman ağan da burda olay**dî** çoğ severdi, yêrde.”(1032-1033)

2) Rivayet: Birleşik kipli fiillerin rivayeti bir kip eki almış esas fiile, **i-** fiilinin duyulan geçmiş zaman biçimi olan **i-miş** veya bundan kısalmış olan **-miş** ekinin getirilmesi ile oluşturulur¹⁴⁴. İncelenen metinlere göre Kağızman yerli ağzında birleşik zamanlı fiillerde rivayet çekimi aşağıdaki gibidir:

Şimdiki zaman kipinin rivayeti: -êrmiş, -irmiş :

Geniş zaman kipinin rivayeti: -rmış, -armış,

“Bir tarehde, eskiden odalarda otururlarmış”(602)

“Esgiden hal vururlarmış ayağlarına, kilitlerlermiş ki hırhız çalmasın”(1167-1168)

“bazen de êle deriye yuğarı gaçarmış”(1037)

“Mallara êyle baharmış ki o evde hizmetker ya önce gendi yatarmış bêle súpurdúğt zaman sırtına batarsa malların da sırtına batar, heger batêrse gağar bir dâ súpúr**úrmúş**.”(1039-1040)

1. **Şart:** Birleşik zamanlı fiillerin şartı, kip eki almış bir esas fiile, **i-** ek

¹⁴⁴ Korkmaz, age, s. 754

fiilinin şart kipinin getirilmesi ile oluşturulur. Bu birleşik kip, kendi yapısındaki şarta bağlı bu oluş ve kılışı cümledeki asıl fiille ilişkili kılarak asıl fiilin tamamlayıcıları görevini yüklenir¹⁴⁵.

Görülen geçmiş zaman kipinin şartı: -dıysa, -diyse:

“Nasıl lapayı bındırdıysen bir daa o legen dönüdüği kimin dedi sen Köroğlu musun”(41)

“Hasan Beg nası bunu uzağdan gördüysen başlar buna bir türkü söylemiye”(323)

“herkeş ne hárter erken gâhsaydı”(111-112)

Duyulan geçmiş zaman kipinin şartı: -mıssa, -mişse:

“Geldiğiz zaman hangiz ey bir sanat örgenmişseniz ben gızı gider ona isderim”(1500)

“Bu Dünya Güzeli de ne gátár gátır olmuşsa insandır”

Şimdiki zaman kipinin şartı: -(y)irse:

“Tellal bağırdır kim Dünya Güzelini görmâh isdiyirse gelsin görsün”(1680-1681)

Geniş zaman kipinin şartı: arsa, érse, irse

“Her neyédérse çarâsiní bulamér.”(945)

“Döne Hanim bunu görérse gızlar diyir ki...”(1310)

“Hangi atı getirirseler...”(302)

“...diyir gelirsene götürürüm”(377)

“...eger gider Köroğlu'nun Ğirat'ı behen getirirsense ben senin dünyalığın veririm”(1136-1137)

“...tez gelirse birine halyı verecem”(1654)

“Belki gız gösderirse, işde Allahdır, gine bir yerden sebebin verir”(1906)

“...sırtına batarsa malların da sırtına batar.(1039)

“dévlet guşu varıdı, uçurlardı kimin gidib başına gönarsa onu dutar padişah ederlermiş”(1610-1611)

f. Sıfat-Fiiller: Sıfat fiiller, sıfat gibi kullanılan fiil şekilleridir. Sıfat fiiller, bir yanları ile sıfat, bir yanları ile fiildirler. Fiil özellikleri dolayısıyla, kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını, ad oldukları sığata aktararak varlıkları ve nesnelere hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak vasıflandırılır¹⁴⁶. İncelenen metinlere göre Kağızman yerli ağzında kullanılan sıfat-fiil ekleri şunlardır:

-an, -en:

“Hesab Ali de birez üzölür kendine hele bağ peşine gâhib gelen ben olam öbür keleşleri keleşlerini metheder”(127-128)

¹⁴⁵ Korkmaz, age, s. 765

¹⁴⁶ Korkmaz, age, s. 909

“Halbu ki gendi bardağı deel halğdan **gelen** bardağ.”(554)

“Bene gara **diyen** dilber”(1316)

“Fala **baħan** insana remçi diyèllermiş o zaman”(1504)

“**Gezdiren** ğız ben olaydım.”(327)

“Ĝapıyı açar diyir ki burya **gelen** güzeller noldular.”(316)

“Horasan’da **yatan** Hıdır nebilärin aşhına, bunu da içer.”(108)

“Onu **gören** ásger geri döner ğaçar.”(140)

“...doğdoron yanına **giren** éy bir doğdor olur.”(1507)

“İlerde de su varmış bu evli **olan** bekara diyer ki”(1471)

“...**vurani** vurér, **ĝirani** ĝirér, geriye **ĝalanı** geri yollér.”(907)

“Ermeniler köyümüzde ğaçamayān milletimizi, müslümannarı dutup okulumuza doldurmuşlar...”(1926)

“...bu milleti toplayıp da af edersin aħırlarda, tarlalarda kesen mesele süngülüyen adam olmuş...”(1930)

“içeri girip baħerler acaba sağ ĝalan var mı”(1935)

“**Ölen** öldi, **ĝaçan** ĝaşdı”(143)

-r, -ar, -er, -ır, -ur:

“...**diyner** söylemez ğız ĝaldırır der ki haĝĝı haĝĝédin”(1459)

“Bu anası baħar ki bu **giderdir** yoħ.”(219)

“...siz Allah’dan ĝorħmërsiz bu çeşit **degerli** ĝızı Aslan Padişah’ın oĝluna verërsiz.”(753)

-miş, -miş, -muş, -müş:

İki tene **yemiş içmiş** ğız dutar Köroĝlu’nu atdan yëndirërler.

Derler ki bizim babamızdan **ĝalmış** üş tene malımız var bunu bölmeg isdiyirih (1653)

Süzülmüş gözleri, **tökülmüş** ĝaşı(562)

Ölmüş adam bunnan ne isdiyirsin.(1419)

-dıħ, -dik, -duħ,

“Bu tellal bir ĝaş gün **baĝırdıħdan** sonra”(9-10)

“Ĝaçar gider bir ormanlıħ yere **yëndiħları** zaman ormanlıĝa **geldiħları** zaman”(54)

“**Topladıħları** çiçeħleri yaralarına sürerler, yaraları orda éylenir”(507)

“Köroĝlu benim **geldiĝimin** heberini almış mı?”(20)

“...ħanımın tārif **etdiĝi** mısáfir adam ĝanda oturér.”(119)

“Hasan Beg’e **yahlaşdıĝı** zaman ĝızlar başımı güneş vurdu diyir”(344-345)

“**Tanıdıĝım** yoħ”(578)

“Dağ geyiği **rasladığı** sıra bu atı geyiğin peşine biraşer”(714)

“Aşşam olér gelérler başerler ki ola bir **tanımadığı** şahzede diyir ki bize herbe girdi.”(827-828)

“Böyük ğardaşı da padişah **aradığı** ğardaşını bulamaz.”(1626)

“Gars ğapısında o Ermeni **gaşdığı** gecesı ele fıdağ etdiler”(1969)

“Köroğlu benim **bıldığım** köroğluysa.”(67)

“bir tene altın götürende farenin **geldığı** yere elini ğapadığ”(1427)

“Bunnar yayla yéndıđden söra, yaylıya çığarlar...”(2013)

“öndeki çoroşları aşdığdan söra camuşları açamérler” (2045)

-acağ, -ecek:

“Atını biner bağar ki yoğ bu dorđudan **gıdecekdır**.”(294)

“Bu biner sandığa çığar şehrin üsdünde dolananda bu **yénecek** yayı unudur.(1051)

“E bunnar çeşmenin başı, yanlarına **yiyecek** falan almamışlar.”(1077)

“Boz Atlı Hıdır’dan imdat ğılar, bağar ki yoğ bu **olacağ** deyil.”(441)

“Bu bağar ki olacağ degil buradan **çığacağ** yolum yoğ.”(1288)

-maz, -mez:

“Ne dil **bilmez** ğullara düşdüğ”(84)

“seni diyner **söylemezın** hışmına rasgelesın sen niye benim güvecımı ğırdın.”(1411)

-ıcı, -ucu:

“Hanı ğendısını methetmiş ya **vurucu, ğıricı**.”(905)

g. Zarf-Fiiller: Zarf-fiiller, özel ekler ile yahut da isim soyundan kelimelere

ve sıfat-fiillere belirli isim çekimi ekleri veya ek niteliğinde edatlar getirilerek türetilir¹⁴⁷.

Zarf-fiiller zarf işelyişine girmiş bulunan, zarf olarak kullanılan fiil şekilleridir. Zarf fiiller, bir yanıla fiil, bir yanıla da zarf özelliği taşıyan gramer kategorileri oldukları için, fiil yönleriyle yalnızca hareket ve zaman kavramını karşılarlar; zarf yönleriyle de bir oluş ve kılışın durum ve tarzının bildirme niteliğine sahiptirler. Şekle, zamana ve şahsa bir hareket ve nesne ifade etmezler¹⁴⁸. Yani zarf-fiiller, fiillerin zarf görevi yapan yardımcılarıdır¹⁴⁹.

Kağızman yerli ağzında bulunan zarf-fiil ekleri şunlardır:

-a, -e:

¹⁴⁷ Korkmaz, Zeynep, “Türkçedeki –arak/-erek Zarf-Fiil Ekinin Yapısı Üzerine” Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C. 1, TDK Yay. Ankara, 1995, s. 128-132

¹⁴⁸ Erten, Münir, Diyarbakır Ağzı (İnceleme, Metin, Sözlük), TDK yay. Ankara-1994, s. 54

¹⁴⁹ Korkmaz, age, s. 983

“O yanı bu yanı dolandır, bahır ki bir tene adam **ğoşa ğoşa** gidër.(1252-1253)

“Eve gelende anası diyer ki oğul sen her zaman **güle güle** giderdın, şındı **ağlaya ağlaya** gelërsın.”(724-725)

“Köroğlu Dorat’ı **çeke çeke** getirër.”(1240)

“**Sora sora êde êde** gelir Çamlıbel’e çıhar.”(1140)

“Heramı halal **diye** yedın mı kişi”(565)

-arah, -erek:

“Döne Hanıma hediye olarak gönderër.”(73)

“Atı ğatırı topluyarak çadıra yaklaşmışdı.”(239)

-ıp, -ip, -up, -üp:

“Bolu Begi yetmiş baş olsa esir **alıp** getiremez”(75)

“ben geldim babamnan bārabār aylemi **alıp** gidecāğım.”(1010)

-anda, -ende:

“Köroğlu sağa sola dūrbūnnen bağ**anda** bağdı ki uzağdan iki tene atlı görüner.

“Bu da eyer boşad**anda** bu degenegini çeker...”(255)

“Bu yaralı derken ağlıy**anda** bir de bağar ki beyaz sağgallı bir pir-i êğdıyar yanında peydah oldu”(450)

“Bu ğızın üstüne at sürmiye ğağ**anda** bu atını çeker Köroğlu’nın ğarşısında durur.”(476)

“Ġıza mīsefir ol**anda** ğızdan sorër, sual edër, sen ne edërsın.”(820)

“Nene ğarı çığ**anda** diyer ki oğul bişe mı isdiyërsın.”(850)

“Nene bunun yatağını topluy**anda** bağar ki yasdığın altına bir kese altın.”(1618)

“Cellatları sesliy**ende** razı olmazlar”(87)

“Aha gel**ende** bi de bağër ki bir beĥçi orda durër.”(895)

-madan, -meden :

“Şah İsmayil heş bişe ağzına ğoym**adan** bişe yem**eden** Gamer Tay’a binër.”(825)

“Gelir biráz da söz sayıb ğetdiğdan sonra daha ğet**meden** bu nası anası babası belirsiz dedığı kimin bu anasının yağasını durur.”(215)

“O kötü yazmış ya daha sorğu sual et**meden** ğarıyı öldürër.”(1013)

“Diyer ki ya bunun ölmeden evel behen borcū varıdı bene borcunū ver**meden** öldı...”(1420)

-ken:

“Tesadufnan çadırın öğūnnen geçer**ken** bahır ki Köroğluyın Bolu Begi oturmuş ğarşılığlı söhbet edëller.”(36)

“hızmeker bunun gâvesini bîşîrîr, fincana tökerken yoĥ diyir, fincana töhme...”(175)

“Hasan Beg genç bir deliganni, cariye buna baharken hanımını unudur.”(339)

“Gözünü ğan örtmüş, bu saĝa sola ğaraltıya ğılınç sallarken Telli Hanım’nan ğılıç ğılınca gelirler.”(445)

“Aĥşam olêr, gecenin bir vaĥdı olduĝu kimin, bu yoĥuĝa çıĥarken birden dönêr ğarıyı öldürêr.”(1012)

“Birâz sonra Ayvaz dürbünnen baharken bahar ki uzaĥdan bir ğaraltı çıĥdı gelêr.”(1238)

“...êle şehirde dolanırken ŝehirin kenar terefine bir yere gelir تنها yerde.”(1509)

“Küçük ğardaşı şehirde dolanırken bir ğün gider bir yere bahêr ki bir evin öĝüne sarayın öĝüne millet gençler êle toplanmışlar...”(1629)

G. Zarflar: Fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliĝindeki sözlere önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum, azlık-çokluk bildirme, pekiŝtirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip deĝiŝtirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözlere¹⁵⁰. Türkçede işlevleri bakımından zarflar beş grupta incelenir. Bunlardan Kaĝızman yerli aĝzında örneĝi bulunanlar aŝaĝıdaki gibidir:

1. Zaman Zarfları:

“Aĥşam anneleri padişah geldiĝi kimin söyler ki” (1566)

“Burada duraĥ *sabaĥdan* gidâĥ babân memleketine.”(947)

“Geler *artıĥ* baŝlêr plan düşünmiye”.(954)

“*Bazen* yatêr, *bazen* oturêr, *bazen* ğahêr, *bazen* gelêr, *bazen* bûlmem ne yapêr”.(170-171)

“*Esgiden* hal vururlarmış ayaĥlarına, kilitlerlerrimŝ ki ĥırĥız çalmasın diye.”(1215-1216)

“*Hemen* üstüne üşüşür, bunun âlini ĝolunu baĝlarlar.”(78)

“*şimdi* Ğarĝılar yaĝlanır, ebruler ĝana bêlenir” (265)

“Ğaĥar ĝetdiĥdân *sôra* o hızmekerlere Köroĝlu der ki ola bu mehlenin imamı muĥtarı kimdir, ĝedin onları bêhen Sesleyin.” (197)

“...önceden davarcıĥ varmış ya o davarcıĥa birez yumurta ĝoyêr birez un ĝoyêr gidêr.”(1820)

2. Yer ve Yön Zarfları: Boŝlukta yer ifade eden yer isimleridir. Hemen hepsinde bir yön ifadesi olduĝundan zarf olarak fiilin yönünü gösterirler¹⁵¹.

¹⁵⁰ Korkmaz, age, s. 451

¹⁵¹ Eren, M. Emin, Zonguldak, Bartın, Karabük İlleri Aĝızları, TDK Yay. Ankara 1997, s. 58

Her zaman azán oñunanda bu Hacı Ğağızman dedihleri bazen camiye gider
bazen de ele deriye **yuħarı** Ğaçarmış.(1072-1073)

Ayvaz'a der ki keleşlerine ki ben daha **yuħarı** çıhamam benim devruş urubalarımı
aşşağı tökün.(1294-1295)

Gider yolda giderken baħar ki bir adam bir cânazanın boynuna boğuzuna ipi taħmış,
kefeniyen bábábár **aşağı** sürüklér, **yuħarı** sürüklér.(1480-1481)

Bir adım getdiħden sonra Ğeder Ali rahat duramaz Bolu Begi'nin **yanına**
yanaşır...(69)

Ğaçarlar Çamlıbel'e **doğru** gelende sabaħ olur duyulur.(147)

Yoluna dävám eder gelir, Çamlıbel'e yaħlaşdıđı zaman béle tapaden **deriye doğru**
aşşağı baħar.

3. Tarz Zarfları: Bir Fiilin, bir sıfatın veya başka bir zarfın anlamını nitelik
bakımından etkileyen zarflardır¹⁵².

Bu nası **birden** baħdı ki Ğarşiki tepeyi ásger atlı sardı...(486)

Türkünün sonunu Köroğlu **şöyle** getirér...(140)

Valla diyer **béle** Çamlıbel tereffinen gelérim.(21)

Eve gelende anası diyer ki oğul sen her zaman **güle güle** giderdin, şindi **ağlaya ağlaya**
gelérsin.(745-746)

Ğızın elini áyađını açar, Ğız başlar **bülbül gibi** Ğonuşmaya.(1634)

Alçahlı üsgeklı dağlar, bennen başğa eller ağlar **yanurcasına**.(553-554)

Duada anam unutma bizi / **İnşallah gine** görürúħ birbirimizi.(800)

Doğru gelir Ğızın yanına.(1112)

Belki de benim bir işim ağaya düşer, oldu ki.(635)

Gendi gendime dedim ki ben bu köyde de **heç** mîsefir olmadım.(599)

Ben yanıma da altın aldım **acaba** yeter mi yetmez mi.(1487)

Ben de **onun için** gelmişdım.(66)

Geler **artıħ** başlér plan düşünmiye.(954)

Köroğlu yemiş içmiş orda yatmış, éyce kilo almış **ancaħ** Ğuyunun başına
çıħardırlar.(144)

Bu **gene** okula dävám eder.(224)

...Köroğlu'nun unnarını éy úyútmemişler.(1248)

4. Miktar Zarfları: Eylemin anlamını azlık çokluk bakımından etkileyen

¹⁵² Eren, age, s. 60

zarflardır¹⁵³.

Bezirgan da **daha çoh** görhër, ola diyir bu Koroğlu'nun adamlarından.(279
280)

Diyir ki padişâm diyir **çoh** düşünme Allah büyühdür, helbet evlat mevlât
verir bir hal eder.(704-705)

Bu da dedi ki senin güzelliğinde senin Ayvaz'ından **daha** güzel Erzûrûm'de
Hacı Ehmed'in ğarısı Nigar hanım var ki(183-184)

Bu **bir âdım daha** gëtdiğdän sôra Çamlıbel'e dorğu bunnarın arasına bir
kısıs düşer(289,290).

Hasan Beg **bir daha** dër ki: (353)

Ġeder Ali isminde birisi Koroğlu'nun yanında **êpeyce** ğalmış **zamanla** ğaçmış,
İstabil'a gëtmış(38-39)

Yavaşça yëner birâzım ateş alır ğağar bu terefe gelir...(1129-1130)

Yavaş yavaş yëner aşığı...(1244)

...yavaş yavaş Çamlıbel'e dorğu gider.(1299)

5. Soru Zarfları: Eylemin anlamını soru yoluyla pekiştiren zarflardır¹⁵⁴.

Ben **nasıl** edëm, dolanër...(18)

bağsana gendine **nasıl** zarlanër.(54)

O da diyir ya **nası** götürecem...(72)

Diyer atımı aldım, ellerim bağı ben **nasıl** geçim.(86-87)

Siz **niye** bëen zehmet verërsiz...(177)

Bunnar **niye** bele kısıs edëler?(291)

Sabağ olur ışılhanır, ğağar e yëddi denizin ortası, ben **nerye** gidëm, başlar
adada gezinmiye.(1793-1764)

Bunar oynarlar bu bir gün ğız der ki sen bu ğádâr altını **nerden** getirërsin, **nasıl**?(1741-
1742)

Oğlana der ki sen beni tanıdın mı, o da diyer ki ben seni **nerden** tanıyım.(1651)

H. Edatlar: Bir garmer unusuru olarak edatlar, tek başlarına manaları olmayıp
ancak cümledeki diğër kelime ve kelime grupları arasında çeşitli münasebetler kurmaya
yarayan “alet sözler”dir, vasıtalar¹⁵⁵. Edatlar, kelime, kelime grupları ve cümlelerin

¹⁵³ Dallı, Hüseyin, Kuzeydoğru Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar, TDK Yay. Ankara 1991, s. 139

¹⁵⁴ Dallı, age, s. 139

¹⁵⁵ Hacıeminoğru, Necmettin, Türk Dilinde Edatlar, Miili Eğitim Basımevi, İstanbul-1984, s. IV

kullanışlarına ve ifade kabiliyetlerine yardımcı olurlar¹⁵⁶. İncelenen metinlere göre Kağızman yerli ağzında bulunan edatlar Türkiye Türkçesi ile aynıdır.

O da benim **gibi** baħdı ğaralı

Köroğlu ulan diyir bu nası iştir, ben bunnan bir at istedim bu ğanımları **bile** bennen istedi(267)

Orda başladı gendi gendine zarlanmaya, gece sabağa **ğátár**.(48)

Baaa diyir ğızım onun sehen gözü dúřmúřdúr ki sehen para verdi.(762-763)

Nene diyir **yaa** oğul benim neyim var, bir fağır ğarıyım.(881)

... buynuzlar **huşş** diye ğopar dúřer. (1770)

Aferin oğlum diyer ben seni mářsus sına mağ için öyle dedim.(1464)

III. BÖLÜM CÜMLE BİLGİSİ

I. KELİME GRUPLARI: Kelime grubu, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu, bir hareketi karşılamak veya belirtmek, pekiştirmek ve nitelemek üzere, belirli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan yargısız dil birimidir¹⁵⁷. Kelime gruplarında esas, manaca bir bütünlük teşkil etmek ve cümle içinde tek kelime muamalesi förmektir¹⁵⁸. Kağızman yerli ağzı için incelenen metinlerde bulunan kelime grupları aşağıdaki gibidir.

1. Tekrarlar (İkilemeler): Bir kelimenin anlamında “kuvvetlendirme, abartma, süreklilik, denklik” gibi ifade değişiklikleri meydana getirmek için; o kelimenin ya kendisi olarak ya da kendisiyle anlamca ilgili bir kelimeyle birlikte tekrarlanması suretiyle meydana getirilen kelime gruplarıdır¹⁵⁹.

a. Aynen Tekrarlar:

“**Yavaş yavaş** yener aşşağı bir de úmuzunnan geri döner ki Köroğlu Ğıratman gelir. “(1184)

“O yanı bu yanı dolanır, bağır ki bir tene adam **ğoşa ğoşa** gider.(1253)

Çııharder birez para verer, daha da fazla verer, ğız gine **ğaça ğaça** gider nenesinin yanına.”(741)

“Eve gelende anası diyer ki oğul sen her zaman **ğüle ğüle** giderdin, şındı **ağlaya ağlaya** gelersin.”

“Ğırat başlar **ağsıya ağsıya** getmiye.”(1308)

¹⁵⁶ Sağır, Mukim, Erzincan Yöresi ve Ağızları (İnceleme, Metinler, Sözlük), TDK Yay., Ankara 1995, s. 149

¹⁵⁷ KARAHAN, Leyla, Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yay., Ankara-2008, s. 39

¹⁵⁸ Sev, Gülsel, Etmek Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı, TDK, Ankara-2001, s. 1

¹⁵⁹ Güneş, Sezai, age, s. 326

“*Yoh yoh* diyir gel yegenin gelmiş.”(263)

“Dağlar *gümbür gümbür* gümbürlenir.”

b. Eş ve Yakın Anlamlı Tekrar:

“ben éle bir adama gidecäm ki gèhremen ola, *güjli güvetli* ola.”(811)

“*Namazında niyazında* bir kimse.”

“...gızlar diyer ya bu aynı Şah İsmayıl. Gezişi da, háreketi de, *boyu bosı* yalnız gözlerieyri.”(989)

“... der ki ağa éle iş olur mi *duyan eşiden* ne der.”(1391)

“Söylediği söz *dereden tepeden*.”(627)

“Gırat kağıdı gördüğü kimin suyü içer mi işde biráz *yüzüne gözüne* seperler.”(1275)

“İçeri girer, bunu görduhleri kimi ne yapıyorsunuz béle *yyırsız içérsiz*, ağaz üç ay oldu, aylar geşdi gelmedi, heber almadız.”(101)

c. Zıt Anlamlı Tekrarlar:

“*İri ufağ* yemiş gırğ yerden yarası var.”

“Köroğlu *sağa sola* durbünnen bağanda bağdı ki uzağdan iki tene atlı görünér.”(235)

“Cariyesi *gider gelir* gider bir gün gelir bağar ki hanımın tárif etdiği mısáfir adam handa oturér.”(118)

“Çıhar yuharıya ki ağası oturmuş *ordan burdan* ot toplér, ateşin üstüne goyér, ateş yanér, bitdiği kimin gene ğarannıhda ğalerler.”

d. İlaveli Tekrarlar

“Dağda çocuğlara diyer ki gédin ah éle gendize *çiçek miçek* toplayın.”

ásger masger

ekmek mekmek

evlat mevlat

taş maş

türkü mürkü

3. **Bağlama Grubu:** Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur¹⁶⁰.

“Bülmedim yaz *ile* güzti, içime goydun ateşli sızı”(525)

“Ağıtdığ gözümüzden ğan *ile* yaşı.”

¹⁶⁰ Karahan, age, S. 65

“Herkeş gendine, **ama** Hesab Ali isminde bir keleşü var o işki fılan içmezdi, işmezmiş.”

“Hasan Bey ğıymaz bunnara ğılınç ata, **ama** bunnar elinnen gelse Hasan Beg’in cigerini çıhardacağ.”(435)

“**Ne** ğarada bezirgan ğoymuş **ne** denizde gemi ğoymuş hepisini ğaraca bağlamış.”(6-7)

“**Hem** dosta **hem** ğardaşa

Durna yara selam söyle.” (542-543)

“Arap gelêr eey diyêr, insanoğlu **hem** sen çayıra gelesen atını otardırasın **hem** de bu pilavdan yersin”.(787-788)

“Diyir ki ben bir ğün İstanbul’a giderken **mi** gelêrken **mi** yolum bir bir köye urğadi.”(577)

“Yoğ ya rehmetlig sen de kime alt olursan, **ya** emmi oğlu **ya** dayı.”(262)

“Köroğlu’nun yanında epeyce ğalmış zamanla ğaçmış, İstanbul’a ğetmiş.”(35)

“Benim ğızımı kim ğonuşdurursa ben ğızımı onunla evlendirecâm.”(1431)

“O **da** diyir ya nası ğötürecem, valla diyir bu şekil ğötürersen orda senin **de** kelleen keser, onun da.”(65-66)

3. Sıfat Tamlaması: Bir isim unsurunun bir sıfat unsuruyla nitelendiği veya belirtildiği kelime grubudur¹⁶¹.

“Orda **büyük ğızın** beline bağlır ipi.”

“Bu pilav **ğannı pilavdır**.”(789)

“Diyêr ki Şah İsmayil ben burada **doğsan doğğuz adam** öldürdüm.”(808-809)

“Bu yaralı derken ağlıyanda bir de bağar ki **beyaz sağğallı** bir pir-i eħdiyar yanında peydah oldü”(450)

“Yola düşer ğetdiği sıra bu gider bir de **epêyce bir müsâfe** gider, bir de bağêr ki ahan çeşme”(780)

“Şah İsmayil gelêr üstene de **düyne güzeli ğız**.”(922)

“**Uzağ yollar** Erza’nındır”

“Başı Polat mığlarından **gümüş nallar** Erza’nındır.”

“Derken ğızın sırtına nasıl bir tene **hızlı yumruğunan** bir tene vurduğu kimin ğız öö etdiği kimin ağzınnan **bir tene küçük ilan** çığar, hemen ğılincıynan öldürür.”(1555-1557)

“**on iki deve** yükü öyle ğıymetli gumaşlardan yüh dütiler ki sorma.”(1739)

¹⁶¹ Karahan, age, S. 48

“Bu Eşref Ağa bir *esgi usul* ğavut haşili yidiziyor, yuduzuyor.”(1799)

“*Çar ğapılı Çamlıbel’de* Celali Ğoş ğıran namında biri yaşardı.”(155)

“*Bu ğámlı gönülde* ğámin götürsün”(286)

“Baytar gelér ama, yalnayah, başı açılı, ğolunda *bir top böz*, boynunda *bi tene sıyrımlı ğılınç*.”

“At éle *ğıymetli at*.”(411)

“içime ğoydun *ateşli sızı* Kerem geline diyir.”(525)

“*Uçan ğuş* gelmez geri”(535)

“Ğardaşlarına diyir ki siz Allah’dan ğorğmêrsız bu çeşit *değerli ğızı* Aslan Padişah’ın oğluna verêrsız”

“Gider başğa bir ülkeye yêner, gider bir *yaşlı ğadına* diyir ki benim kimsem yoğdur, senin yanında ğalém.”(1053)

“Sarayın bacasına yêner, aşşāğıya yêner, içeri girer ki bi tene *genç* bir *ğız*.”(1057-1058)

“*Üsgek dağlar* başında yanar bir işli.”

“Diyir ki ben de ona *beş yüz tene /bâyaz túylú ğoyunnan /yüz tene ğızıl túylú deve/* gönderdim”(596-597)

“Neyse bu Şah İsmayil da çihêr gidêr ola diyêr ki bi de bahêr ki *bir zâyif êhdıyar ğarı* var.”(847)

“Biráz sôra bir de bahar ki aşşahdan cariyeler *o güzel ğızın* saçlarını *altın tepsinin* içine ğoymuşlar”(320)

4. İsim Tamlaması: İyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur. Bu kelime grubunda iki isim unsuru aitlik, içinde bulunma, sınırlandırma, belirtme vb. anlam ilğikeri çerçevesinde birbirine bağlanır¹⁶².

“Köroğlu da yêner *bunun elini* öper *atların dizginlerini* ğollarına tağarlar bu işaretle otları, çiçeğleri gösterir.”(505)

“Şimdi *senin* bu *dedihlerin* hep *Kerem’in dedihleri*.”(548-549)

“İçerden bir deliğanı çihêr, *atın başını* dutêr, bunu yêndirêr, alêr içeri, atını içeri çekêr.”(581)

“Ağa dedihleri dâ, ağa ya yanı her ne dese *ağanın sözü* yere düşmêr.”(603-604)

“È diyir *sizin köyün adı* ne adam ğaldırêr diyir ki ağa Köyü Ağa Köyü.”(609)

¹⁶² Karahan, age, s. 42

“Ben şindi senin yanında galamam, **benim** bir **itigim** var, ben itigimin peşine giderim.”(815)

“Gelèr Pusu Derelerine ki ne gelsin göyde *yıldızın sayısı* var, yerde *ásgerin sayısı* yoh.”(16)

“Ordan gètdi getirdilèr, atdılar Köroğlunu, *Bolu Begi'nin çadırının arhasına*.”(44)

“Köroğlu da mızrağını çıhardır birini papağınnan vurar, *mızrağın ucunda* başlar oynatmıya.”(69)

“...bacın gendi eliyen *senin düşmanın* öldurdı.”(93)

“Bu da gider bahar ki *Ayvaz'ın odasına* toplanmışlar şarab içeller.”(98-99)

“Sabağdan gağarlar herkeş ne hárter erken gağsaydı gağsaldı ki *Hesab Ali'nin odasının lambası* yanèr.”(112)

“babası günde bir gaş sefer gelèr, o *dolabın gaşağını* açèr.”(275-276)

“ben bèle atları bineydím, *babamın tavlasında* binlerce vardı bunlar ne ki.”(304)

“Biráz sôra bir de bahar ki aşşahdan cariyeler *o güzel gızın saçlarını* altın tepsinin içine goymuşlar”(320)

“Orda *galanın burcuna* oturmuş, baheller ki uzağdan ki Abdurahman Baytar atı getirèr mi”(411-412)

“Geriden ánger gavuşmuş, *gızın gârdeşleri* yeddi tene.”(433-434)

“Hemen gağar niğabı yüzüne çeker, *atının eyerini* mè hkemleştírir.”(441-442)

“Bu nası birden bahdı ki garşiki tepeyi ánger atlı sardı, bu bülđi ki gendi *babasının ángerlerídír*.”(467)

“Sene *kimin yari* dèrler.”(488)

“Aşlı diyer *èhdiyarın* èllí degil doğsandır *yaşı*”

“Atı gider bir *gapının ógünde* durèr.”(580)

“Hele gelin bahın *ağanın boyuna*”(636)

5. Unvan Grubu: Bir şahıs ismiyle, bir unvan veya akrabalık isminden oluşın kelime gruplarıdır¹⁶³. Unvan grupları, sosyal konumlarını veya konuşana olan yakınlık derecelerini belirterek, şahısları gösterdikleri için sıfat tamlamasına benzer bir özellik taşırlar¹⁶⁴.

Celali Ğoş Köroğlu(221)

Hacı Ehmed(168)

Sultan Murad(5)

Nigar hanım(168)

Hasan Bey(385)

Telli Hanım(344)

Döne Hanım(74)

Güllizar Hanım(859)

¹⁶³ Karahan, age.. s. 68

¹⁶⁴ Güneş, Sezai, age,s. 323

Hasan Paşa(1125)

Memmed Ağa(1265)

6. Ünlem Grubu: Bu grupta ünlem başta, isim unsuru sonda bulunur. Ünlem ve isim unsuru eksiz birleşir¹⁶⁵.

“O atın dizginini bağlar yavaş yavaş asgere yanaşanda nöbetçiler bunnan bağırırlar **hey** kimsin.”(1377-1378)

“Dediği kimin şamdan ordan der **hey** ağalar diyneyin benim dediğimi.”(1439)

“Gene bunnar diyer ki **hey** deliğanni hele bu gece de bişe annat da diyniyäh.”(1465)

“**Yahu** sen ne dolanërsın, sen eşitmedin mı Arap Yüzbaşısı yasağ etmiş, kimse yoğ, sen gelër buralarda dolanërsın.”(896-897)

“Devlet diyir ki "**yau**, sen kimsin?" diyir, "ben olmasam senin ne gıymetin var?"(1715)

“**Ya Rabbim** sen beni ağama ğavuşdur diyër, yatër.”(104)

7. Edat Grubu: Bir isim unsuru ile bir çekim edatından meydana gelen kelime grubudur¹⁶⁶.

“O da benim **gibi** bağdı ğaralı”(868)

“şindi bu Şah İsmayil'in gözi görmër ya o telegi bulmağ **için** o ğatâr ellerini sürter ki elleri yara olër.”(980-981)

“bülmedim yaz **ile** güzî”(525)

“Bu bir adım daha ğetdiğdän sôra Çamlıbel'e **dorğu** bunnarın arasına bir kısbus düşer.”(270)

“Hasan Beg perçeminnen dutar atın ne **ğatâr** çeker birağırsa”(417)

“Diyib bu sözü tamamliyana **ğatâr** at ğalanın ğapısına varmış olur.”(415-416)

“Heramı halal **diye** yedin mı kişi”(565)

8. Birleşik Fiil Grubu: Bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek için yana yana gelen kelimeler topluluğudur¹⁶⁷. Hareket, oluş ifade eden bir kavramı karşılamak için basit ve türemiş fiillerden nasıl istifade ediyorsak, birleşik fiillerden de aynı şekilde faydalanırız¹⁶⁸.

“Sürdüğü kimin padişah görür oğlanı sesledir, der ki sen bu ğatırına ne yaptın ki bu seni **şikyat eder**.”(1696-1697)

“Hasan Bey gelmezse ya ben **nëderim**”(437)

“**Zënëderler** erkeğdir”(1094)

¹⁶⁵ Karahan, age.. s. 70

¹⁶⁶ Karahan, age.. s. 62

¹⁶⁷ Karahan age.. s. 73

¹⁶⁸ Sev, age.. S. 1

“Ahaliyi de toplar diyer ki ben gızım, bu bir padişah oğludur, padişahlığa **ğabul** **èdersez** yapalım yoğ yoğsa gidelım.”(1117-1118)

“Bu bi gün **èmrèder** atlar şeyinin başına başı derlermiş.”(1125-1126)

“Bu **àhdèder** benim bir çocuğum olsun bütün servedimí fağırlere dağıdım.”(1399)

“Güzel, bunnan **davet edir** bir daa.”(1813)

“Ğaçarlar Çamlıbel’e doğru gelende **sabağ olur** duyulur”(135)

“Ana diyir söylesem **söz olur** söylemesem **köz olur.**”(745)

“Bağlar **oldu vèrana**”(658)

“südün emdim ğana ğana, **helel eyle** şirín cana”(777)

“...hani pazmandın dediğı kimin bu **ağlına gelir**, anam been bèle demişdi.”(259)

“Şimdi" diyir, "vâdim yerini almışdır; sizile **müşerref olabilirim**" diyir.”(1789)

“Hızmekerler hemen **durup** bunun yolun **bekliyèrler.**”(386)

“Gelinen oğlan geliller ki oranın usuli **elele dutup oynayacahlar** ki düğün paydos ola.”(1930-1931)

9. Sıfat-Fiil Grubu:Bir sıfat-fiil ile bu sıfat-fiile bağı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur¹⁶⁹.

“İçer bunu bir tene daha doldurar diyer bu kimin aşhına bu da **Horasan’da yatan** Hıdır nebilärin aşhına, bunu da içer.”

“Bene ğara diyen dilber”

“İki tene yemiş içmiş ğız dutar Köroğlu’nu atdan yendírèrler.”(1313)

“o diyner söylemez ğız ğaldırır der ki hağğı hağğèdín.”(1459)

“Fala bağan insana remçi diyèllermiş o zaman.”(1504)

“Hesab Ali de birez üzülür kendine hele bağ peşine ğahıb gelen ben olam öbür keleşleri keleşlerini methedèr.”(127-128)

“Saçın altın tabağında

Gezdiren ğız ben olaydım”(326-327)

“Ölmüş adam bunnan ne isdiyirsin.”(1419)

“Gavut dediğimiz şey, yani bildiğimiz buğda, arpayı birbirine ğavurillar, çekiller onmandır.”(1812)

“Ağşam olèr gelèrler bağèrler ki ola bir tanımadığı şahzede diyir ki bize herbe girdi.”(827-828)

“Bu bağar ki olacağ degil buradan çıhacağ yolum yoğ.”(1288)

¹⁶⁹ Karahan, age.. s. 53

“Bu biner sandığa çihar şehrin üsünde dolananda bu yenecek yayı unudur.”(1051)

“Ne dil bilmez gullara düşdüm”(84)

10. Zarf-Fiil Grubu: Bir zarf-fiil ile bu zarf-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur¹⁷⁰.

“O yanı bu yanı dolandır, baħır ki bir tene adam **ğoşa ğoşa** gidër.”(1252-1253)

“Eve gelende anası diyer ki oğul sen her zaman **güle güle** giderdın, şındı **ağlaya ağlaya** gelërsın.”(724-725)

“Köroğlu Dorat'ı **çeke çeke** getirër.”(1240)

“**Sora sora ède ède** gelir Çamlıbel'e çihar.”(1140)

“Heramı halal **diye** yedın mı kişi”(565)

“Döne Hınıma hediye **olarah** gönderër.”(73)

“Atı ğatır **topluyarah** çadıra yahlaşmışdı.”(239)

“Bolu Begi yetmiş baş olsa esir **alip** getiremez”(75)

“...ben geldim babamnan bārabār aylemi **alip** gidecāğım.”(1010)

“Yanı bele **gidip** orya elini vuran...”(1823)

“Gelinen oğlan geliller ki oranın usuli elele **dutup** oynayacahlar ki düğün paydos ola.”(1929-1930)

“Köroğlu sağa sola dūrbūnnen **baħanda** baħdı ki uzaħdan iki tene atlı görüner.”

“Bu da eyer **boşadanda** bu degenegini çeker...”(255)

“Bu yaralı derken **ağlyanda** bir de baħar ki beyaz saĝğallı bir pir-i eħdıyar yanında peydah oldü”(450)

“Bu ğızın üstüne at sürmiye **ğahanda** bu atını çeker Köroğlu'nın ğarşısında durur.”(476)

“Ġıza mīsefir **olanda** ğızdan sorër, sual edër, sen ne edërsın.”(820)

“Şah İsmayil hëş bişe aĝzına **ğoymadan** bişe **yemedden** Ġamer Tay'a binër.”(825)

“Gelir biráz da söz sayıb **ğëtdıħdan** sonra daha **ğëtmeden** bu nası anası babası belirsiz dedıĝı kimin bu anasının yahasını dutur.”(215)

“Dıyır "yâ şahzede beni affët" diyir; "ahdetmişdim padişaha dāmat olim, altı saat nişannımın üzüne **bahmadan** üzü ğoylu yatacam.”(1786-1787)

“Tesadufnan çadırmn öĝūnnen **geçerken** baħır ki Köroğluyın Bolu Begi oturmuş ğarşılıħlı söhbət edëller.”(36)

“ħızmeker bunun ĝāvesını bışırır, fincana **tökerken** yoħ diyir, fincana tōhme...”(175)

¹⁷⁰ Karahan, age.. s. 57

“Hasan Beg genç bir deliğanni, cariyeye buna *baharken* hanımını unudur.”(339)

“Gözünñ ğan örtmüş, bu sağa sola ğaraltıya ğılınç *sallarken* Telli Hanım’nan ğılıç ğılınca gelirler.”(445)

“Aħşam olër, gecenin bir vahdı olduğu kimin, bu yoħuşa *çiharken* birden dönër ğarıyı öldürër.”(1012)

“Biráz sonra Ayvaz dürbünnen *baharken* bahar ki uzaħdan bir ğaraltı çıhdı gelër.”(1238)

II. Cümleler: Bir düşünceyi veya olayı tam olarak hüküm halinde ifade eden kelime grubudur. Cümlenin asıl fonksiyonu hüküm ifade etmektir¹⁷¹. Kağızman yerli Ağzında yapılarına, dizilişlerine ve anlamlarına göre cümle kuruluşları aşağıdaki gibidir:

1. Yapılarına Göre Cümleler

A. Basit Cümleler: Türkçede umumiyetle basit cümleler, yani tek predikatlı müstakil cümleler kullanılır. Türkçenin zengin partisip ve gerindium sistemi Türkçeye en geniş ve karışık ifadeleri sade, müstakil cümleler içinde toplamak imkânını vermiştir. Fakat bu arada az da olsa birleşik cümle de kullanılmaktadır. Birleşik cümle bir asıl cümle ile onun mânâsını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümleden teşekkül eder.¹⁷² Yani yan cümleciği olmayan, tek yargılı cümlelere basit cümle denir¹⁷³. Basit cümlelerin içinde yalnız bir yüklem ve tek bir yargı bulunur.¹⁷⁴

“Döne Hanım da her gün üçün cariyesini oruya gönderir.”(117)

“Ama Köroğlu Hesab Ali’ynen beraber gelmekteydi”(239)

“Köroğlu buna bir ğarğı havalä eder.”(252)

“Şimdi bunnari ben gendim demişimdir.”(555)

“Ağanın görüşüne gidërler.”(618)

“üstünde tek bir tene elma var.”(686)

B. Birleşik Cümleler: Bir temel yargı ile , bu yargıyı kuvvetlendirmek için yan yargı ya da yargıların birlikte oluşturduğu cümleye denir¹⁷⁵.

1. Şarh Birleşik Cümleler:

“Görsâh bunun zeralı mı var.”(614-615)

¹⁷¹ Özçelik, Sadettin, Urfâ Merkez Ağzı (İnceleme, Metinler, Sözlük), TDK, Ankara-1997, s. 121

¹⁷² : Şimşek, Rasim, Örneklerle Türkçe Sözdizimi, Trabzon, 1987 s. 243-302

¹⁷³ Balcı, İbrahim, Kağızman yerli Ağzında Cümle ve Cümle Yapıları, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Erzurum-1996, s.104

¹⁷⁴ Toparlı, age.. s. 121

¹⁷⁵ Sağır, Mukim, Türk Dilbilgisi, Erzurum 1990 s.47-57

“Ola diyer bu bir padişahdır biz vermesâh da ğızı elimiznen alacağ.”(760)

“Köroğlu diyer ki üzünün suyunnan ğahsın asgerini neyini alsın getsin yënersem aşşağı hêşbirini sağ bırağmam”(1360-1361)

“Eger ële oğudursan dünyalığın verir, âhretën ğarışamam”(701)

“Beni ëylese ëylese saçımın bir tûyunnân bu baş barmağlarımı bağlasan o beni ëyler”(946)

“kime bir tene vursa daha yerinen ğahmaz.”(205)

“bu bële diyerse Köroğlu bizim boynumuzu vurur”(162)

“vallaha, eğer padişah bunu bele görürse benim derhal boynumu vurdurur”(1770)

2. İç İçe Birleşik Cümleler:

“Ahıl diyir ki "ben olmasam senin ne ğıymetin var?" Devlet diyir ki "yau, sen kimsin?" diyir, "ben olmasam senin ne ğıymetin var?" diyir.”(1714-1715)

“Deli olir. "ben bunu ne yapacâm?" diyir.”(1727)

“Hızmeker bunun ğāvesinî bîşîrir, fincana tōkerken “yoğ diyir, fincana tōhme”, elini soğar cebinnen ğavçanağ çığardır.”(175)

3. ki’li Birleşik Cümleler:

“Diyir ki diyerler padişahım bir Köroğlu namında birisi çılmış.”(6)

“Tesadufnan çadırın oğünnen geçerken bağır ki Köroğluyın Bolu Begi oturmuş ğarşılığlı söhbet edeller.”(35-36)

“Bırağ bırağma ğız diyer ki ğet benim yetti ğardaşım var duysalar ki sen bu geyigi bu hala soğmuşsun, seni pârâmparçâ ederler.”(718-720)

“Baaa diyir ğızım onun sehen gözü düşmüşdür ki sehen para verdi.”(735-736)

“Yavağ yavağ yëner aşşağı bir de ũmuzunnan geri döner ki Köroğlu Ğıratınan ğelër.”(1184-1185)

“Ola Keloğlan hele ğel çığ, bağım ki sene bu atı kim verdi.”(1198)

“Ğardeşi bekler bağar ki gelmedi biráz sōra gider ki ğardaşımın cemdegi bu terefde ğafası suyun öbür terefinde.”(1474-1475).

“Bu şehirden içeri ğirdiği kimin şehrin de padişahı ölmüş dëvlet ğuşu uçurërler ki ğendilerine yeni bir padişah seçeler.”(1610-1611)

“Getirir bu ğavut aşılını yir ki bu ağalar bu adamnan vaz geçiller.”(1814)

“Ğidiller, bahıllar ki tüşmüş bayılmış.”(1850)

“Bu bi ğün burca ğale burcuna oturmuş durbünnen etrafı izlerken bağdı ki ğarşidan uzağda bir ğaraltı ğörünër.”(155-157)

“Hesab Ali’ye diyer ki sen Döne Hıanımı hele al ireli gét ben bağım hele bu Bolu peşimize neye gelér.”(138-139)

4. Sıralı Cümleler:

“Hesab Ali daha heberi yoğken gider odasına ábdesını alér, namazını gılér, ya Rabbım sen beni ağama ğavuşdur diyér, yatér.”(104-105)

“Nası bağa girdiği kimin bütün millet dağıldı, çığdı gétđi.”(312-313)

“Ola diyer ben bunu sevındırdım, Allah Da beni sevındırır biráz para verém, bu götürsún o parayı da gendine ğarcasın.”(739-740)

“Aylarca tıraş olmamış, hamama gönderirler , tıraşını neyini yapıdırırlar.”(133)

“Bunun sözüñ diyniyende diyir dur oğlum, getirer pazmandı, ğoluna bađlıyér, hınçeri de beline diyir ki senin baban Çardağlı Çamlıbel’de Celali Ğoş Köroğlu’dur.”(220-221)

“Hemen üstüne üşüşür, bunun álini ğolunu bağlarlar.”

“Biráz sôra bağer ki adam içeri girér, bir tepsi dolusu böbregi ğızardmış, nar kimi sıcağ sıcağ, gelér ortuya ğoyér.”

5. Bağlı Cümleler: Birbirine ve, ama, çünkü, halbuki, lakin, de gibi bir edatla bağlanan cümlelerdir.

“Nigar Hıanım pencereden bağarken ola pazardan gelér **ama** ğoltuğunda da bir degenek var kime bir tene vursa daha yerinen ğağmaz.”(204-205)

“Bunun atı çoğudu **çümki** at alér, satérđi.”

“Herkeş gendine, ama Hesab Ali isminde bir keleşi var o işki fılan içmezdi, işmezmış”(99-100)

“Hasan Bey ğıymaz bunnara ğılınç ata, ama bunnar elinnen gelse Hasan Beg’in ciğerini çığardacağ.”(434-435)

“Üç hane türkü söyledi gendi de revan aşıağı ğaşdı halbuki gendisi Köroğlu.”(21)

“O da diyir ya nası götürecem, valla diyir bu şekil götüersen orda senin de kelleen keser, onun da.”(65-66)

2. Öğelerinin Dizilişlerine Göre Cümleler:

A. Kurallı Cümle: Yükleme sonda bulunan cümleye, öğelerinin diziliş bakımından kurallı cümle denir.

“Köroğlu’ni Sultan Murat hâzretlärinin ğarşısına çığardırlar”(88)

“Döne Hıanım da her gün uçün cariyesini oruya gönderir.” (117)

“O zaman keleşlerini kendi halını hatırlar.”(191)

“Abdurrahman Baytar da ğapının öğünde oturér.”(298)

B. Devrik cümle:

“Deyme Döne'nin hetirine” (146)

“Gel Hasan gel sen gétme Akşer'e.”(287)

“Sen säfa geldin Hasan Beg'im”(373)

“Gelme baba vururam seni.”(498)

3. Anlamlarına Göre Cümleler:

A. Olumlu Cümle:

1. Hem biçimce hem de anlamca olumlu cümleler:

“Bu atı gätırı toplarlar.”(263)

“Bu gider mermer havuzun başında oturur.”(319)

“Gelir ki ağzını aşmış Hasan Beg'i izliyir.”(341)

“Hızmekerler hemen durup bunun yolun bekliyêrler.”(386)

“Diyib bu sözü tamamlyana gätâr at gâlanın gâpısına varmış olur.”(415-416)

“Sultan Hanım'ın bir oğlan çocuğu olur, atın da bir erkek tayı olur.”(689-690)

“Efendime söyliüyüm, gıza acêr, çıhardêr biráz de gıza para verêr.”(732)

“Padışah hazırlanır ata binecâh, Hasan Paşa Gırat' binecâh.”(1275)

2. Yalnız biçimce olumlu cümleler:

“Ne gârada bezirgan goymuş ne denizde gemi goymuş hepisini haraca bağlamış.”(6-7)

“Köroğlu sen diyîrsin ki benim bu gâter adamım var şuyum var buyum var hanı ne seni arêrler, ne sorêrler ne şey edêrler der.”(124-125)

“Cellatları sesliyende razı olmazlar, diyer ki padişâm sen celladınan Köroğlu'nun boynunu vurdun, kim ne bilecek sen getirdin dâ boynunu vurdurdun.”(87-89)

B. Olumsuz Cümle:

“Ben gâve bîşîrdim fîncana davrandım gâb çanağını çıhartı töhdüm hêç yarısına gelmedi.”(178-179)

“Ona sorarlar diyêr vallâ ben hêş bir iş görmedim.”(1527)

“Bu efendime söyliüyem bahêr düşmemiş ola bunda da bir çarâ bulamadıh, ne edem ne etmiyem ben bunun başını vurdurem.”(939-940)

“Ben buna gumaş gönderdim almadı.”(1781)

“Orayı bir hatırlıyamadım.”(33)

C. Soru Cümleleri: Türkçede kelime, kelime grubu, yahut cümlelerden sonra veya önce gelerek soru mefhumu ifade eden sözler soru edatlarıdır¹⁷⁶. Soru cümleleri, içinde soru

¹⁷⁶ Hacıeminoğlu, age, s. 269

eki veya soru edatlarından biri bulunan cümlelerdir¹⁷⁷. Kağızman yerli ağzında soru anlamı vurgu yoluyla da yapılır.

“Ana diyir, benim babam kim ki bu ğarı ële diyir?”(216)

“Bunun tıkketini çekdiği kimin, Ayvaz’a diyir ki Ayvaz bu dolapda ne var ki benim babam bële gelër, bu dolaba bağer bağer gidër, bağer bağer gidër?”(277-278)

“Ĝıza der ki göynün yoğudi niye geldin, o ki geldin niye ađlërsın?”(429-430)

“Atın dizginini dutar bële üzüne bağer, baba bu at beni yemiye bu nasıl atdır?”(1196-1197)

“Diyër yoğ ya üstüme mi gülërsın.”(1580)

“Yaa diyër oğul sen onu mu sorërsın”(855)

Vurgu İle Yapılan Soru Cümleleri: Ağızların söz dizimi özellikleri ile ilgili olarak, konuşan kimseler söz içinde gerek duygularını gerek tasvir ettikleri olayları ve anlamca önem verdikleri kelimeleri özellikle vurgu ve ton ile ayarlamaya çalışırlar¹⁷⁸. Kağızman yerli ağzında vurgu özellikle soru anlamı verilmek istenen cümlelerde kendisini gösterir.

“Şah İsmayıl bir de tekrar ora gidende gider bağer ki ne bağa ohooo yayla köşmüş, ne şey ğalmış ne çadır anadın?”(765-766)

“Ë diyir padişaaam sağolsun benim bir anam var, ya o?”(1137-1138)

“Diyër gelsem behen de verırler?”(1257)

“Diyir "ğardaş, sen delisin, serserisin?”(1723)

Deyimler: Deyim, sözlük anlamıyla “anlatıma akıcılık, çekicilik katan; çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan, genellikle de birden çok sözcüklü dil ögesi, kalıplaşmış sözcük topluluğu”dur. Deyim bir kavramı kendine özgü bir kalıp içinde, çekici ve hoş bir anlatımla dile getirir¹⁷⁹. Kağızman yerli ağzı deyimler açısından oldukça zengin bir ağızdır.

Bir parça külüğün yiyib külürn tökmeğ(1203): (Metne göre) Bir kimsenin bir müddet yanında kalıp imkanlarından faydalanmak.

Ağız eymek (395): (Metne göre) Birinden mihnet ederek bir şey istemek.

Ayan etmek(2034): Kendini tanıtmak.

Başını küllere ğoy-(377): Öldürmek.

Dünyalığın verir ahretine ğarışma-(1186): Hayattayken ihtiyacı olan her şeyi vermek, ödüllendirmek.

¹⁷⁷ Torparlı, age.. s. 124

¹⁷⁸ Korkmaz, Zeynep, Nevşehir ve Yöresi Ağızları, TDK Yay. Ankara 1994, s. 113

¹⁷⁹ Püsküllüoğlu, Ali, Türkçe Deyimler Sözlüğu, Arkadaş Yay. Ankara 2004, s.

gelinlik etmek(526): Gelin kendisinden beklenen hizmeti yapmak, aile büyüklerinin yanında susmak.

Davulsuz zurnasız oyuna girmek(661): Duruma uygun davranmamak, gereğinden farklı davranmak.

Göz̃ dũş-(749): Birinden hoşlanmak, birini sevmek.

Heycana gel-(651): Çok heyecanlanmak, yerinde duramamak.

Keremeti, kiremit ğırığı olmak: Metne göre, keramette bulunmayı abartmak.

Söz̃ü yere dũşmemek: Her dediği olmak, kabul görmek.

Ucu var bucağı yoğ: Göz̃ün alamayacağı kadar geniş, uzun.

Üz̃ünü göz̃ünü tøk(207)- : Surat asmak, yüzünde küskün veya dargın bir anlam olmak.

Yad ayah(1198): Yabancı kimse.

Yola revan ol-(1286): Yola çıkmak.

Yolcunun işi hañçıya dũş-(638): İnsanlar, birbirine ihtiyaç duymak.

M E T İ N L E R

ANLATAN : KEMAL ÜNAL 1932 DOĞUMLU

DERLENEN YER : KAĞIZMAN

KONU : KÖROĞLU-BOLU BEYİ HİKAYESİ

Sultan Murad hezretleri bir gün gezerken deniz kenarına yolu uğrur. Bahar ki gemiler hep demırlamış. Sesler vezırlarını bunun hékmatı ne ki diyir denizde gemiler hep bağı demırlı bi terefe gétmerler. Diyir ki diyerler padişahım bir Köroğlu namında birisi çılmış. Ne garada bezirgan goymuş ne denizde gemi goymuş hepsini haraca bağlamış. Onun gorhusunnan kimse bir terefe gidemér. O zaman tellal bağırdér. Her kim ki gider Köroğlunu bene sağ getirerse bacım Döne'yi verib galdıracağ Mısır'a sultan edecağ. Bu tellal bir gaş gün bağırdıhdan sonra Bolu Begi isminde birisi çıhér garşısına, diyir ki ben gider getirırım. Ben gider getirırım diyir, gelér padişahım yanına. Padşah buna asger verér leçger verér. Bu ordusunu hazredér, Çamlıbel'e dorğu gelér. Gelér Çamlıbel'e dorğu, Çamlıbel'in arhasında, alt terefinde Pusu Dereler diyellermiş, asgerlerini oruya yerleştırer. Gendi de çadırını gurér. Oturér, çadırını gurér, oturér. Köroğlu gece rüyasında birez galabalıh görér. Sabahan gağér, devrış urubalarını giyer. Diyir ben bir Pusu Derelerini bir gezim diyir. Gelér Pusu Derelerine ki ne gelsın hep asgerlermiş, göyde yıldızın sayısı var, yerde asgerin sayısı yoğ. Ben nasıl edém, dolanér fırlanér gider baher ki Bolu Begi çadır gurmuş, şeyinnen oturmuş, vezırıynen oturmuş satranç oynuyér. Bu da selam aleyküm verér, görér ki aşıh baba gel. Aşıh baba, devrış baba, bunu oturdérler. Devrış baba nerden gelérsın bele nere gidérsın. Valla diyer bele Çamlıbel terefinen gelérim. Diyir ki ey devrış baba Köroğlu benim geldiğımın heberini almış mı? Diyer valla almış. Üç hane türkü söyledi gendi de revan aşağı gaşdı halbuki gendisi Köroğlu. Türküsünü ne söyledi. Bu sazını çıhırdır başlér buna türkü söylemiye diyér:

Yola gelsen yol oğluyam

Zora gelsen zor oğluyam

Bolu tanı Köroğluyam.

Çayır çimen otladıram

Vurur gözün portdadıram

Bolu tanı Köroğluyam

Diyir ki o belli olmaz, hele bir garşıma çılsın. Bağah kim kimin gözünü portladér. Halbuki Köroğlu garşısında. Bir hane dā söylér. Orayı bir hatırlıyamadım. Hatırladım da heyecannadım. İşde o türküyü tamamlér. O arada bu bu türküyü söylüyende Geder Ali

isminde birisi Koroğlu'nun yanında epeyce galmış zamanla kaçmış, İstanbul'a getmiş. Bu da asgerin içinde. Tesadufnan çadırın öğünnen geçerken bahır ki Koroğluyun Bolu Begi oturmuş garşılıklı söhbet edeller. Bolu Begine işeret eder, çıhır gapıya. Diyir yaħala da. Diyir neyi yaħalıyem. Koroğlu diyir yaħala da. Bennen ey mi tanıyersın? Bu içeri girer diyer ki hele devrüş babaya yemek getirin. Devrüş babaya yemek getireller. Koroğlu yemegini yerken bele sağ elini bele galdırer, cemırlar lapayı nasıl vurduğu kimin lenger bele dolanır lapanın yeri bir daha oğüne gelirdi. Nasıl lapayı bindirdiyse bir daa o legen donduğı kimin dedi sen Koroğlu musun, dedi hee ben Koroğluyum. Uzun boynunu, uzun gollarını da. Bunu donguzluğ yaptı. Donguzluđ yaptılar. Çadırın oğüne yuvarladılar. Yamacıdı. Getti aşşahda suyun içine duşdü. Ordan getti getirdiler, atdılar Koroğlunu Bolu Begi'nin çadırının arħasına. Orda başladı gendi gendine zarlanmaya, gece sabağa gatar. Akşam oldu vakt geşdi. Ola sen bir devrüşün, Koroğlu kim sen kim. Sen gendin Koroğlu'nun yerine goydun. Bunnar bele seen eziyet verdiler. Bolu Begi'ne de yemek gelmişdi. Yemek yirdi. Bunu bir duydu, ola dedi bu sesler, dediler ki işde Koroğlu. Yoħ ya dedi o Koroğlu'ysa, o ne Koroğlu bahsana gendine nasıl zarlaner. Açın ellerin gelin bennen yemek yesin. Açarlar ellerin gelir yemek yiyer. Hıtrını gönlünü alır. Der bah devrüş baba seher çocuklar zehmet verdiler, al seher biraz de para sen bizi efet, çıh get. Koroğlu olduğuna ihtimal vermez. Buysa haman ayrıldığdan sonra hızla Çamlıbel'e gelir. Emreder bütün asger yekün at beline bineler. Gelir bunnarın asgerini ele gıralar ki, Bolu Begi'ni sağ olarak tek yaħalarlar. Ama bu Geder Ali dediğim de gırh atlıyan barabar kaçır. Kaçar gider bir ormanlığ yere yendiğları zaman ormanlığa geldiğları zaman arħadaşlarına diyer ki arħadaşlar siz burda benim sözümü dutun. Biz burada bir kaç gün istirahat edağ. Ben bu Koroğlu'yu tanıyırım. Koroğlu gelecağ, Bolu Beyliđi'ne hep barabar gidelim. O Bolu Begi'ni getirecağ. Bolu Begi'ni getirecağ. Bunnar gizleneller. Koroğlu Bolu Begini götürür, bir kaç gün istirahat etdirir, etdiğden sonra emreder, diyer ki benim atımı hazırlayın. Bolu Begine diyer ki ben seni götürüm, bu da üsde diyer ki beni Sultan Murat yolladı, seni sağ götürecäm ona bacısı Döne'ynen evländig ben Mısır'a sultan edecağ diyir. Ben de onun için gelmişdim. Ey diyir, seni götürüb muradaan nail edecäm. Bunnar atlarına biner, yola duşerler, gelirler ormanlığa geçende bu Geder Ali görür bunnarı çıhar barabar birleşerler. Barabar başlarlar getmiye. Bir adım getdiğden sonra Geder Ali rahat duramaz Bolu Begi'nin yanına yanaşır, Bolu Begi'ne diyer ki sen Koroğlu'nu bu şekilde mi Sultan Murat'ın yanına götürecähsin. O da diyir ya nasıl götürecem, valla diyir bu şekil götürersen orda senin de kelleen keser, onun da. Sultan Murat'ın da kellesini keser. Koroğlu benim bildiğim koroğluydu. Ey ya ne yapah diyir. diyir. Diyir dur şindi ben bir oyun çıhardem. Bir cirid oyunu çıhardeller, bir gelir o yana bir cirit atar, al Koroğlu bu cirit senin diyer oyunu

geçer. Köroğlu da mızrağını çıhardır birini papağınnan vurar, mızrağın ucunda başlar oynatmıya. Bolu Begi geriden şey Ğeder Ali geriden demir topuzunan bunun iki umuzunun arasınnan nası bi tene vurursa atın áyahlarına yéndirir. Hemen üstüne üşüşür, bunun álını golunu bağlarlar. Álını golunu bağlarlar, başğa bir ata bindirerler. Bolu Begi de dutar Köroğlu'nun silahlarını Ğirat'ın üstüne bağlar, önceden Döne Hanıma hediye olarak gönderer. Döne Hanım ata bahar, silaha bahar diyer ola bu atın silahın sahibini Bolu Begi yetmiş baş olsa esir alıp getiremez. Bunda bir héhmät var diyer. Bolu Begi bunu yağalayıp getiremez. Alır içeri Ğirat'ı beslemeye başlar. Gel heber veräh Köroğlu'nnan. Bunnar yolda kendilerine gelirler önlerine bir su çıkar, diyer ki, Bolu Begi ki Köroğlu suya bir geçit sal da geçelim. Diyer atımı aldın, ellerim bağlı ben nasıl geçim. Ben anlamam der. Neyse diyer elini açın, ällerini açarlar. Orda üç hana türkü söyler. O türkünün de bir hanasını bülerim. diyer ki :

Hesab ettim açmağ olmaz
Geri dönüb kaçmağ olmaz
Silahsız doğuşmağ olmaz
Ne dil bilmez gullara düşdüm
Ne coşkun çaylara düştüm.

Dediği kimi su azalır geçit verir bunnar geçerler. Çünkü Köroğlu keremet sahibiydi. Köroğlu'ni Sultan Murat hâzretlärinin Ğarşısına çıhardırlar. Cellatları sesliyende razı olmazlar, diyer ki padişâm sen celladınan Köroğlu'nun boynunu vurdun, kim ne bilecek sen getirdin dä boynunu vurdurdun. Ya ne yapalım, diyerler ki boynuna bir këm tağıb da mehleleri gezdirelim, diyer herkes Köroğlu'nu görsün tanısın bahsın o nası olar. Köroğlu'nu gezdirende götürerler Döne Hanım'ın gonağının altınnan geçirende görür bu yener aşşağı Köroğlu'nu alır o şeylere cellatlara da diyer ki gedin babam abime deyin, gardaşıma deyin ki bacım gendi eliyen senin düşmanın öldürdü. Getirir aler içeri, yedirir, içirir Ğırğ gulaç derinliğinde bir mehzeni varıdı. Kemendinen Köroğlu'nu orüya yendirir. Köroğlu'nu orüya yendirir başlar orda Köroğlu'nü beslemeye, Ğirat,'ı da içerde hızmekerler baher, besliyer. Bir zaman bele galır, gel heber veräh Köroğlu'nun adamlannan. Bi gün Nigar Hanım, büyük hanımı diyer ki hele bu Köroğlu getdi gocam getdi gelmedi, bu keleşler náapêrler, gağım hele bir gidem, bunnarı bir keşedim. Bu da gider bahar ki Ayvaz'ın odasına toplanmışlar şarab içeller. Herkeş gendine, ama Hesab Ali isminde bir keleşi var o işki fulan içmezdi, işmezmiş. Namazında niyazında bir kimse. İçeri girer, bunu görduhleri kimi ne yapıyorsunuz bele yiyirsiz, içersiz, ağaz üç ay oldu, aylar geşdi gelmedi, heber almadız. Ayıb olmer mı. Bunnarı birez ayıplêr, onnan sonra getdihdän sonra bunnarın heş birine tesir etmer ama Hesab Ali'ye tesir eder. Hesab Ali daha heberi yoğken gider odasına äbdesini aler, namazını giler, ya Rabbim

sen beni ağama ğavuşdur diyêr, yatêr. Rüyasında Pir imdadına yetişêr, badeyi verêr buna içîrêr. diyîr ki al oğul bunu iç, diyîr baba onu götür içenlere ver, bir oturuşda ne herter işşınler. Ben içmem. Yoğ bu senin dediĝinnen deyil, iş bunu diyer, badeyi alêr içêr, diyer ki kimin aşkına diyer ki gendi birdir, adı bin birin aşhına. İçer bunu bir tene daha doldurar diyer bu kimin aşhına bu da Horasan'da yatan Hıdır nebilârin aşhına, bunu da içêr. Birini daha doldurar diyêr ki bu kimin aşhına, diyer bu da Sultan Murat'ın bacısı Döne Hanım'ın aşhına. Hesab Ali bunu da içêr barmahların arasınnan cemalini gösterdiĝi kimin Hesab Ali ona sarılêm derken yorgana sarılır düşêr. Sabaĝdan ĝaĝarlar herkeş ne hârter erken ĝaĝsaydı ĝaĝsaldı ki Hesab Ali'nin odasının lambası yanêr. Sabaĝ erkennen ĝaĝarlar vaĝıt geşdi, bunun hêş lambası yanmêr. Giderler ki kendinden geşmiş yater. Bunu dutar uyandırırılar, uyandırdıĝıları kimin aĝlı başına toplanır. Bu ĝaĝar atını hazırlar, İstanbul'un yolunu dutar. Bu gelir doorĝi bir şeye. Gel heber verâĝ pirden. Pir nasıl buna badayı verdiĝi kimin gider Döne Hanıma da rüyasında diyîr ki senin müsafirîn filan ĝanda gelib mîsâfir olacak. Adres de verir. Döne Hanım da her gün uçun cariyesini orüya gönderir. Târif eder bêle bêle bir mîsâfir varısa al getir. Cariyesi gider gelir gider bir gün gelir baĝar ki hanımın târif etdiĝi mîsâfir adam ĝanda oturêr. Gider diyer ki hanımım gelmiş hemen heber yollar ĝancıya mîsefirini da alsın bene mîsefir gelsin. Bu da geder, cariyeye, sesler. ĝancı bunu da alır getirêller Döne Hanımın yanına oturarlar, sóhbet eder ĝancı ĝaĝar geder. Hesab Ali diyîr ki sen bene ağamın yerini dê. Bunu ĝaldırêr götürêr ĝuyunun başına, bu aylardır üç aydır ĝuyuda oturêr, yiğîr içîr orda yatêr ĝaĝer. Bunun bir cariyesi de varidi tez tez ĝuyunun yanına geldiĝi kimin başına baĝırêr ola Koroĝlu sen diyîrsin ki benim bu ĝater adamım var şuyum var buyum var hanı ne seni arêrler, ne sorêrler ne şey edêrler der. Meraĝlatdiĝi kimin Koroĝlu sazını alar başlar türkû söylemiye. Hesab Ali de yine baĝar ki keleşleri sıraynan methedêr bunnan heç bahsetmêr. Hesab Ali de bîrez üzülür kendine hele baĝ peşine ĝaĝıb gelen ben olam öbür keleşleri keleşlerini methedêr. Türkünün sonunu Koroĝlu şöyle getirêr, diyîr ki –Bolu hezeran ĝuvetli Telli Hesab Ali yanımda gerek dediĝi kimin Hesab Ali dayanamaz aşşâĝıya baĝırır, ağa diyer ben buradayım. Can sesên ĝurban burada mısın Bolû. Hemen Döne hanım'a der ki bunu buruya nası yendirdise êle de çîĝard. Gider kemerini getirer, ĝantarlar, çeker sırıye. Koroĝlu yemiş içmiş orda yatmış, êyce kilo almış ancaĝ ĝuyunun başına çîĝardılar. Aylarca tıraş olmamış, hamama gönderirler , tıraşını neyini yapıdırılar. Bunnar bi ĝaç gün istîrâhât etdiĝdân sonra ĝaĝar Döne Hanım'ı da gecenin bir vaĝtında alır yola düşêrler. ĝaçarlar Çamlıbel'e doĝru gelende sabaĝ olur duyulur, duyulduĝu kimin Bolu Begi âşgerini toplar bunnarın peşine gider. Koroĝlu'nun peşine gider. Bunnar êpêyce bir yol aldıĝdan sonra geri döner umuzunnan baĝar ki Bolu Begi bir sürü de âşger almış peşine gelêr. Hesab Ali'ye diyer ki sen Döne Hanımı hele

al ireli gêt ben baħım hele bu Bolu peşimize neye gelêr. Geri döner Bolu Begi'nnen garşılaşır. Nası bir gılınç atarsa Bolu Begi'ni ikiye böler. Onu gören ásger geri döner gaçar. Geri döner gelir Hesab Ali'nin yanına ki Döne hanım'a diyer bıraħ ben ağamın imdadına gidem. O da diyir yoħ bıraħmam ben burada tek duramam. Bunnar bir çekişêrler, gavga döyüş ederler, çekişêrler birbirini o zaman diyer ki:

Ölen öldi, gačan gaşdı
Bolu bu dünyadan göşdi
Ecel şerbetini işdi
Deyme Döne'nin hetirine

Burada bês altı hana türkü söylêr de türküler tam ahlımda ğalmadı. Çümki bunu ta on iki on üç yaşlarında diynemişim. Bunnar neyse çıkar gelirler orasını yarım mı goyduħ, atladiħ mı bunu heralde tam annatamadım mı yoħsa têt mi bitirdim.

ANLATAN : KEMAL ÜNAL 1932 DOĞUMLU

DERLENEN YER : KAĞIZMAN

KONU : KÖROĞLU-ZOR BEYİ HİKAYESİ

Zor Beg'i annadem. Çar ğapılı Çamlıbel'de Celali Ğoş ğıran namında biri yaşardı. Bu bi gün burca ğale burcuna oturmuş durbünnen etrafı izlerken baħdı ki ğarşıdan uzaħda bir ğaraltı görünêr. Bazen yatêr, bazen oturêr, bazen ğaħêr, bazen gelêr, bazen bülmem ne yapêr. Adamları sesledêr dêr ki baħ orda bir ğaraltı var hele gidin baħım o nedir. Bunnar gelirler ki yaşlı bir nene ğadın dutar bu neneyi biráz uzaħlaşdırêrler sen nası gelirsın Köroğlu'nun sınırlarının içine hebersiz girersın bu diyir ki işde ben de Köroğlu'nun adını duydum geldim ki bir parça küdünü yiyem külünñ tökem. Siz niye bêen zehmet verêrsiz? Ola diyer arħadaşına elin sağğat ola , bu bèle diyerse Köroğlu bizim boynumuzu vurur. Köroğlu alır ğadını alır getirerler Köroğlu'nun yanına Köroğlu dêr ki nene sen benim adımı duymadın mı, sen benim geldin sınırlarıma girdin. Diyir oğul senin sınırine girdim hacılar Hacc'a gêtđi ben hacılardan geri ğaldım geldim ki beni hacılara ğavuşdurasın. Êey diyir peki sesleyin benim Ayvaz'ımı. Seslediler. Dedi nene benim Ayvaz'ımın güzelliğinde, benim güzelliğimde dünyada bi tene var mı. Bu da dedi ki senin güzelliğinde senin Ayvaz'ından daha güzel Erzúrüm'de Hacı Ehmed'in ğarısı Nigar hanım var ki Hacı Ehmed getđi Hajda befat etđi. O duldur dul yaşıyêr. Senin Ayvaz'na size beş çeker o güzelliğde. Oldu nene diyer nene sen burada dur, ben gidecem baħacam, Nigar Hanım dorğudan güzel ise gelir ben seni hacılara nêrde olsa ğavuşdururum. Yoħ eğer ki güzel deyil ise senin ğafanı tuz dibeginde ezerim. Oldu diyer bu

atını hazırlar, çihar gelir Erzürüm'e. Sorar Hacı Eħmet'in ğonaħlarını gider ğapının öğüne, ğapının öğüne ğetdiği kimin bu bunun, ğızmekerler gelir atını dutar yendırırler. Alırlar m̄sefir odasına, atını içeri çekerler, ğetirir ğızmeker buna ğāve bışırır. ğızmeker bunun ğāvesını bışırır, fincana tōkerken "yoħ diyir, fincana tōħme," elini soħar cebinnen ğavçanaħ çıħardır. Tōker onu ıbrığı çũnkĩ dıbını dutmaz. Kōrođlu iki yudumda içer çanağı gene cebine ğoyar. Ğaħar gider der ki ğanıma ki ğanıma bize bir m̄sefir ğelmiş ya ayıdır ya ğurtdur. Ben ğāve bışırdım fincana davrandım ğab çanağını çıħartı tōħdüm heç yarısına ğelmedi. Oğlum diyir ki o belki ğāve tiryakisi, ğet bir ıbrıħ daha bışır. Gelir bu bir daha bışırır, Kōrođlu ğāvesını içer, birāz sonra Nigar ğanıma üstēn nigabı çeker ğelir. Kōrođlu'ynan m̄sefir ğoş ğeldin, āħbaplıħ eder, ğaħar gider. Ğaħar ğetdiħdān sōra o ğızmekerlere Kōrođlu der ki ola bu mehlenin imamı muħtarı kimdir, ğedın onları behen Sesleyin. Diyerler ki āđa ne edācāħsın, Nigar ğanıma ğendime nikah edecem diyir. Yav diyir izin almadıħ. Yav diyir işin mi yoħ burda kaç lireye çalışer bir altına çalışer, alın size birer kese altın bunlar gider ğocayı ğetirirler ğoca bunu nikah eder. Nikah etdiħdān sōra ıbrığı alır herem terefine gider. Gider ki Nigar ğanıma da oturmuş ekmek bışırer. Bu menşur bir sözdür. Kōrođlu ne edersın sen, ğaşına ğaşına ğeldin çıħdın tandır başına. diyir ki ne tandır başına seni ğendime nikah etdim. Bu Kōrođlu burada üç ay ğalēr. Bu burada üç ay ğalēr. Keleşini neyini hepsini unudur. Bir ğün dışerı çıħar ki ele yaz ğelmiş, ğuzelce ğüller açmış, ğuşlar ötēr. O zaman keleşlerini kendi halını hatırlar. Üzünü ğözünü tōker içeri girer. Nigar ğanıma diyer ki Kōrođlu ne sıħıldın mı yoħsa? Mal bizde servet bizde, yiyip içip kēfimize baħerıħ. Ğet diyir salaħana ben yeddi bin yeddi yüz doħsanħ dođđuz keleşi tōħmüř ğelmiş senin yanını beħlerim. Ben ğāflete dalmışım. Aħan pazmandım, aħan ğılıncım, şeyim ğeñçerim. Ğızın olursa satar parasını yiyersın, oğlun olursa pazmandı ğoluna bağla, ğeñçeri de beline bağla o nerde olsa gelir beni bulur der, çıħar gider. Nigar ğanıma vahdı vedesi tamam olur, doğum yapar bir oğli olur. Dartarlar dođđuz hokka ğelir. O zamanın çocuħları. Bu aylar ğünler böyür, ğeçer okula başlar. Başlar okula gidip ğelmeye. Bu sabah ğalħar okula ğetdiği kimin Nigar ğanıma pencerenin öğünde oturur, Kōrođlunun şeyinin oğlunun yolunu bekler ta ki ğelene ğāter. Oğlu oħur tam a bele deliğanni zamana ğeldiği zaman bi ğün okuldan ğelende baħar ki bir adam değenek yapēr yığer yanına. diyir amca bunnar nedir, diyir ki bunnarın ismi şeşberdir. diyir bunnarın fiyatı ne, diyir beş para. Beş para verir bir tene alēr ğoltuğunun altına ğelēr. Nigar ğanıma pencereden baħarken ola pazardan ğelēr ama ğoltuğunda da bir değenek var kime bir tene vursa daha yerinen ğaħmaz. Ğelir oturur yemeğini yer. Değenege o yannan bu yannan baħar birāz bişey annamaz. Ğaħar, gider ğeri adamın yanına diyer ki amca ya işini öğret ya benim paramı ğeri ver, ben bunnar bişey annamadım. Bu adam dutar buna ğırħ ğün dersını verir. Bu gene okula dāvam eder.

Degenegen de bi gün gelende bahar ki mehlerde aşşığı mehlerin uşahları gelmiş yuharı mehlerin çocuqlarınnan münegeşe ederler. Gavga ederler. Bu degenegi nasıl çekmesiynen çocuqların hepsine bir tene vurêr. Çocuğun da gafasına vurduğı kimin Keloğlan'ın gafası gırılır. Gelêr eve, biraz sonra Keloğlan'ın anası atar êhramı başına dayanêr merdivannara. Hele bahın diyêr, bu anası babası belirsiz oğlan kimdir ki vura da benim oğlumun gafasını gıra. Gelir biraz da söz sayıb gêtirdiğdan sonra daha gêtmeden bu nasıl anası babası belirsiz dediğı kimin bu anasının yahasını durur. Ana diyêr, benim babam kim ki bu ğarı êle diyêr. Oğlum diyêr senin baban Hacı Ehmêt'di. Gêtirdi Hajda öldi. Yooğ sen yalan söylüyêrsin. Ben gèdip babamı bulacam. Benim babam bu deyil. Gider atını hazırlar, atını biner gelir biraz sağdan soldan vurur. Babamı örgenecem. Bu anası bahar ki bu giderdir yoğ. Bunun sözünê diyeniende diyêr dur oğlum, getirer pazmandı, goluna bağılyêr, hânçeri de beline diyêr ki senin baban Çardağlı Çamlıbel'de Celali Goş Köroğlu'dur. Bu Çamlıbel'in yolunu durar. Yoluna dâvam eder gelir, Çamlıbel'e yahlaşdığı zaman bêle tapaden deriye doğıru aşşığı bahar. Êle çayır, çimen güzel. Ama aşşığda bir bezirgan atını, ğatırını birbirine êle sıhı bağılamış ki hele diyer yênim bahım bu ne hêkmât. Gider bahır ki bezirgan oturmuş atlarını da êle sıhı bağılamış o otluğda birbirine semerleri çekib yiyêrler. E diyêr. Bezirgan bunu nasıl görürse hizmekerlerine diyêr ki atını dutun. Atını durarlar yêndirirler, hoş safa, yemek getirin mîsefire diyende yoğ diyêr senin yemeyin yiyilmez. Niye diyêr, bu çayır çimen otun içinde bu atları, atı ğatırı niye bêle sıhı bağılamışsın ki hayvannarı birağmırsın. Oğlum diyêr sorma bura Köroğlu'nun ğuri çayırlarıdır, atı ğatırı birağsam gelir beni öldürür. Biraz dinnenem ğahıb gidecem. Bu nasıl Köroğlu'nun adını duyarsa hemen hênçeri çeker atın ğatırın yularını bağıını keser, çayırlara birağır. çayırlara birağdığdan sôra bu başını goyar yatar, der ki bekle Köroğlu'nun adamları gelende sen beni sesle diyer düşer yatar. Bezirgan da düşünür ola diyêr bu Köroğlu'nun adamlarıynan mahsus etti ki Köroğlu gele beni öldüre malımı götüre. Köroğlu sağa sola durbünnen bahanda bahdı ki uzağdan iki tene atlı görünêr. Dedi ola çocuğı sesleyin ğahsın ğahsın, Köroğlu gelêr. Hêç olmasa onu öldürmesin. Başını ğaldırêr. Babalar durun belki bir âdım ileri gelsin, bir âdım ileri geldiğları kimin ğahar hemen atını hazırlar, çeker biner Köroğlu'na ğarşı gider. Ama Köroğlu Hesab Ali'ynen beraber gelmekteydi. Atı ğatırı topluyarağ çadıra yahlaşmışdı. Bu da atını biner Köroğlu'nun ğarşısına çıhar. Ğarşısına çıhar, Köroğlu diyêr ki bu zânneder bezirgan başı budur. Ola diyer sen nasıl benim çayırlarımı otladırsın atân ğatırân. Bu da babasına ğarşılığ verir, diyêr ki oğlan ben değılim sensin ağızını topla. Döner Hesab Ali'ye der ben sehen demedim bunun içinde bir ğurt cücüğü var. Oğlum der telden mi annarsın dilden mi, diyêr telden de annarım dilden de. Köroğlu buna bir türkü söylüyêr, diyer ki:

ĖarĖılar yağlanır, ebruler Ėana b  lenir,
Kellen terkime bağlanır, yolla gelsin Ėamer Tay'ı

Bunnan atını ister, bu da diyer ki:

Ŗimdi ĖarĖılar yağlanır, ebruler Ėana b  lenir,

Kellen terkime bağlanır, yolla gelsin sen Ėırat'ı hemi de  anımları. Dediği kimin K roğlu ulan diyer bu nası iŖtir, ben bunnan bir at istedim bu  anımları bile bennen istedi. Bir  ocuğ olduğu halde. K roğlu buna bir ĖarĖı haval  eder. ĖarĖı haval  etdiği kimin, Hasan Beg eyer boŖaldır. Bu ĖarĖı haval  eder, Hasan Beg eyer boŖatdıĖı kimin ĖarĖı boŖa gider. Nasıl d zeltdiği kimin K roğlu  le b l r ki buda ĖarĖı haval  edec h. Bu da eyer boŖadanda bu degenegini  eker babasını iki  muzunun arasınan nasıl bir tene vurursa atdan aŖŖaĖı y ndirir. K roğlu atdan d Ŗt Ėu kimin bu da hemen atınan atlar,  en eri  eker babasının g ks ne oturur. Babası nasıl  en eri g r rse tanır, aman oğlum bu benim  en erim, hanı pazmandın dediği kimin bu ağlına gelir, anam been b le demiŖdi. Hemen elini geri  eker ahan da pazmandım dediği kimin ĖaĖar boynuna sarılır. Hesab Ali de yuğarda otur r, onnara bağ er. Geri d ner Hesab Ali'ye der gel yegenin gelmiŖ. Yoğ ya rehmetlig sen de kime alt olursan, ya emmi oğlu ya dayı. Yoğ yoğ diyer gel yegenin gelmiŖ. Bu gelir aŖŖaĖı bunu g r rl r. Bu atı Ėatırı toplarlar. Bezirgan da daha  oğ g rh r, ola diyer bu K roğlu'nun adamlarından. K roğlu Ŗimdi doğudan beni  ld rec h. Gel r K roğlu bezirganın yanına bezirgan diyer isde bennen muradın ver m. Sen olmıyaydın benim bu Ėerib  ocuğum gelib ben ne b l m nere gidecağ. Sene burada tağıldı da bu hayvanları atı Ėatırı birağdı  ayıra, ben geldim oğluma ĖavuŖdum. Bu dutar buna bir kağıt yazar verir. K roğlu  amlıbel'e  eber yollar, b t n yeddi bin yeddi y z doĖsanĖ doĖĖuz keleŖ at beline biner, Hasan Begin selamlığına merasimn n  ığarlar. Bu bir  dım daha ĖetdiĖd n s ra  amlıbel'e dorĖu bunnarın arasına bir kısıbıs d Ŗer. Hasan Beg Ŗ pelen r, ola diyer bunnar  oğaldılar beni  ld rmiyeler. Bunnar yoğsa yalannan mı dediler? Bunnar niye bele kısıbıs ed ler? Meger aralarından iŖ r t ed rl r ki Hasan Beg'i g t r h nereye y ndir h. Hasan Beg'i dutar g t t r Ayvaz'ın odasına y ndir rl r. O Ayvaz'ın odasında bi ĖaŖ g n Ėalır. bir ĖaŖ g n ĖaldıĖdan s ra, bağar ki orda bir tene dolap var, babası g nde bir ĖaŖ sefer gel r, o dolabın ĖapaĖını a er. Dolabın i erisine bir z bağ er bağ er,  ığ er gid r. Bunun  ığketini  ekdiği kimin, Ayvaz'a diyer ki Ayvaz bu dolapda ne var ki benim babam b le gel r, bu dolaba bağ er bağ er gid r, bağ er bağ er gid r? O da diyer ki burası dağ baŖıdır, bazı Ŗeyler goymuŖ, gel r bağ er ki ellemiŖ mi. Bu bunu inandırm r. diyer ki a , a mam. Bu ĖapaĖı nası s Ğd Ğu kimin bağar ki dolabın i inde  yle g zel bir Ėız fotrafı var ki, nası fotrafı g rd Ğu kimin Hasan Beg'in ağlı baŖınnan gider. Ayvaz ĖoŖar gider, K roğlu'nu

sesler, d r ki gel, o  ız fotrafını getirdin orya goymuŐsun. Oğlun g rdi bayildi. Geler K roğlu bağar ki oğlu bayılmış, K roğlu buna bir t rk  s yler, der ki:

Ayvaz'ı yolluy m anan getirsin,
Alsın otağına bile yatırsın
Bu  amlı g n lde  amın g t rs n
Gel Hasan gel sen g tme Akşer'e.

B l r ki bu  ızın peşine gidec ğ. Bu nası ki AkŐeher'in de adını eŐitdiđi kimin, K roğlu'na der, babasına der ki ben bu  ızın peşine gidecem. Ne  ater eder, der ki t rk yinen oğlum.

Tamam polattandır bu g zeli yapısı
Kara  umdur hepisi
Gel g tme sen o AkŐere

Bu yoğ imkan yoğ diyiş. Atını biner bağar ki yoğ bu dorđudan gidecektir. Akşer'de K roğlu'nun da bir Abdurrahman Baytar isminde birisi var ki bunnan  ardaŐ olmuşlar.  ardaŐdılar. Dutar bir meğtub yazar verir oğluna, der ki oğlum sen bunu g t r Abdurrahman Baytar'a ver. Bu gelir Akşer'e sorar, Abdurrahman Baytar'n  onağlarını, gider bağar ki Abdurrahman Baytar da  apının  g nde otur r. Meğtubu verir. Meğtubu oğur.  ağar bunu alır m sefir eder. İstirehet eder, K roğlu meğtuba yazmış ki yegen n o terefe g ndererim, ey bir at begendire de g nderesin. S bağ olur arada  aŐ g n geğdiğden s ra Abdurrahman Baytar emreder, atlarının hazırlarlar. Bunun atı  oğudu   mk  at al r, sat rdi.  oğ g zel atları varıdı. Hangi atı getirirselers Hasan Beg per eminnen dutar bir yere  eker bırağdı mı at geçer p r g n  st ne oturur. diyiş ki Abdurrahman Baytar'a ben b le atları bineydim, babamın tavlasında binlerce vardı bunlar ne ki. Bu b le diyiş, aradan bir  aŐ g n geçer bir g n  arŐıda gezerken bir z  arnı acığır, oturur loğantaya yemek yerler, bağar ki loğantanın  g n n adamlar  le toplu toplu gel r, geçerler. Loğantiya sorar ki, loğantacıya ola baba diyiş, bu millet b le nere gid r. O da diyiş ki sen ye yemegini de  ağ ben loğantamı kitdiyecem. O nası bir tene vurursa loğantacıyı yere  ağar.  ld rme beni ben seni bunlardan evel o k Őeden, bu k Őeden g t r r. Bir yere bağar ki millet  le toplanmış, kimisi başına vur r. Kimisi dizine vur r. Kimisi g ks n  uvaliy r. Bir z s ra, bağar ki o babasının dolabındaki, g rd ğu fotrafdaki  ızın gendisi faytonnan gelir. Nası bağa girdiği kimin b t n millet dağıldı,  ığdı g tdi. Bu nası  ızı g rd ğu kimin bir z bekler. Millet  ekilir, millet  ekildiğden s ra gider  apıcıya, bağbancıya der ki bağbancı  apıyı a . Der ki ya diyiş ben burada zat n    beş  uruŐa  alıŐerim. Onu da ekmeyimden  dem. Ola diyiş hele bir iki sahatliğ sen bu  apıyı a .  apıyı a ar diyiş ki burya gelen g zeller noldular. Ya diyiş bağın ne  at r b y k olduğun sen b lm rsin ben ne b l m nerdedirler. Ey diyiş bunnar en son nerde olur. diyiş ki en son

mermer havuz vardı onun başına geleler. Bu gider mermer havuzun başında oturur. Beklemiyse başlar bunnarı. Birâz sôra bir de bahar ki aşşahdan cariyeler o güzel gızın saçlarını altın tepsinin içine goymuşlar, bir terefden bir cariyeye dutmuş bir terefden bir cariyeye dutmuş. Havuz başına dorğu geleler. Bunnar birâz yaklaşmışları kimin Hasan Beg nası bunu uzakdan gördüyse başlar buna bir türkü söylemeye:

Yarı gördüm şahbağında
Gözüm galdı gabağında
Saçın altın tabağında
Gezdiren gız ben olaydım.

Dediği kimin gızlar ses alır, gızlar diyiiler hanım burada biri var. Yav diyiir benim gardaşlarımın gorhusunnan bu bağa kim gire bulür. Ama ahlınnan da geçer bu Köroğlu'nun adamlarınnan. Geriye döner saçlarını da toplar gösgüne aldığı kimin

Hasan Beg bir daha der ki:
Döndü hışmınan bahdı,
Hasan Beg'in evini yıhdı
Topladı goynuna sohdı
Goy sallansın ebrülerin
Goy sallansın kenküllerin.

Dediği kimin bu eyce ses alır. cariyesinin birine diyiir ki hele get bah ordaki kimdir. Bu gelir Hasan Beg'i gördüğü kimin Hasan Beg genç bir deliganni, cariyeye buna baharken hanımını unudur. Birâz sonra öbür cariyeyi sesliir get hele bah o gız nerde galdı. Gelir ki ağzını aşmış Hasan Beg'i izliyir. Birâz sôra gızların ahlına gelir diyiir ki cariyeye diyiir haydi gidağ hanım bizi öldürdü şimdi. Gidelim. Gız nerde galdız. Diyerler hanım biz getdiğ geldih sen getsen heş gelemesin. Orda bir deliganni var oturür. Gelir oturür başına ne yapacam. Telli hanım birâzım gelir Hasan Beg'e yaklaşmış zaman gızlar başını güneş vurdu diyiir, bene sándalye atın. sándalye atarlar oturur. Telli hanım buna diyiir ki:

Havuz başında oturur
Destini suya batırır yoh onu demir. Dur hele
Oğlan seni asdırayım
Cemdegini basdırayım
Dilin dişin kesdireyim
Var git oğlan bu bağlardan.

Oğlan da diyiir ki, Hasan Beg diyiir ki:

Havuz başında oturur
Destini suya batırır
Görenler ahlın yitirir,
Sen bülürsün bey evladı.

Ġız d r ki:

Oğlan sen nereden geldin
Başını küllere goydun
Yetti ġardaşı duymadın mı
Var git oğlan bu bağlardan

Hasan Beg de der ki:

Gelişim amlıbel  linnen
Aslım K roğlu d l nnen
Umarım g sg n halınnan
Sen b l rs n beg evladı

Dediği kimin ġız tanır der ki:

Oğlan seni g t reyim
Otağıma yatırayım
 hdin yerine getireyim
Sen s fa geldin Hasan Beg'im.

Der hemen heber g nderir. Fayton gelir, Hasan Beg'i de b ndirir. Alır giderler gonağa. Ġız alır odasına bunnar otururlar  peyce bir yarenlik,  hbaplığ etdiğden s ra, Hasan Beg bağar ki vağıt geşdi, ġađar der ki ben ġađım gidim. ġađıb gidende Telli hanım der ki beni g t rec ğ mısın diyiş gelirsene g t r r m.  y diyiş hanı sen beni g t rec ğsın sen bab n Ġıratı'nı getirdin mi ki beni g t resin, ben  le her atınan gelmem. diyiş senin kimin ġırđ tene ġız verseler ben gidip K roğlu'na ağız eymem ki Ġıratı ver de ben gidem Telli hanım'ı getirerem.  y diyiş  leyse onu getiremezsen burada bir  l Begi isminde birisi var onun bir Ġaşđar Dolu isminde atı var o atı getirirsen ben ben gelirim. Onnan g lay ne var diyiş sebağdan gider amcama diyerim, gider alır getirir. Diyiş ki nası o geldi beni ġardaşlarımnan istedi, babamdan istedi, babam atı istedi o atı verib beni almadı. Sene atı verir mi diyiş senin ne işen, ben gider getiririm. Der Hasan Bey ordan ayrılır, gelir bağar ki nerdeyse sabah yağlaşmış. h zmekerler hemen durup bunun yolun bekliy rler. Ağerler ġapıyı içeri girer h zmekerlennen gonusanda Abdurahman Baytar da sabah namazına ġađmışdı. Sesin duyar gelir oğlum sen bu vağde nerde ġaldın, diyiş ki valla emi, ġahvede oturmuş atdan, şundan bundan bahsed rdiler. Burada

bir Èl Begi varmış onun Ğaşğar Dolu isminde bir atı varımış, èle at olacağ ki ben götürèm. Sen o atı bene getirecâhsın. Bu da yoğ diyemez. Bu daha Hasan Beg'e yoğ diyemez, sabahdan gağar, bêline goltuğuna bir top böz alır, bir tene de gılincını alır boynuna gider. Boynuna tağar gılincını da Èl Begi'nin yolün dutar. Yolda bir tene çoban bağar ki Abdurahman Baytar gelèr ama, yalnayağ, başı açığ, gólunda bir top böz, boynunda bi tene sıımlı gılınç. Hâmân keçeyi bırağır, Èl Begi'ne heber verir ki gârdaşı Abdurahman Baytar seni görmeye gelèr. Bu da âsgerlerine neyine selamlığa çığar. Gelèr ki Abdurahman Baytar gelèr ama, yalnayağ, başı açığ, gólunda bir top böz, boynunda bir tene sıımlı gılincı. Bunu nêyse gârşılar. Getirir, döşşegleri sermiş, túy döşşek. Abdurahman Baytar isminde şahıslardan tanınmış, mîsefir. Bu girer, içeri girer gâpının arğasına oturur. Ğardaş diyir ben sene asyâ çeğdım, oda hazırladım, sen orya yoğ diyer, gârdaş sorma, sennen nası burada gârdaşsam, Çardağlı Çamlıbel'de Celali Ğoş Koroğlu'ynan èle gârdaşız. Ğardaş olmuşum. Oğlunu göndermiş bir at begendiresın. Èlde dil çoğ, atı heber vermişler. Ya atı verirsın, ya ahan gılincım, ahan kefenim. Benim boynum vurursun. Ya diyir bir atdı sehen gurban olsun. Çığ döşşeyin üstüne. Çığar döşşegde oturur. Èl Begi bunu bir iki gün mîsefir eder. İki gün sôra emreder, Ğaşğar Dolu'yu hazırlarlar. Ğaşğar Dolu'yi. Tellalı bağırdır. Vay bu adamın başına ki, al yeşilini geyib de Ğaşğar Dolu'yu yola vurmağının. Yeddi gât davulnan Ğaşğar Dolu'nı şherden dışarı çığardılar. Nasıl Ğaşğar Doli şherden Èl Begi ayrıldığı kimin tellallar bağıır, tekrar vay o adamın başına ki allarını açib da gâraları geyib Ğaşğar Doli'nin yasını tutmağya. At èle gıymetli at. Gel hâbâr verâğ Koroğlu'nun adamlarınnan. Orda gâlanın burcuna oturmuş, bağeller ki uzağdan ki Abdurahman Baytar atı getirèr mi. Birisi bağar ki dèr ola gârşidan üş tene gâraltı çığdı gelèr. Öbürü der hele ver durbúnün bağar alır durbún ola dèr ne gâraltı bu önde Ğaşğar Dolu'nun gâfasıdır, ortadaki Abdurahman Baytar, arğadaki de Ğaşğar Dolu'nun gıyruğudur. Diyib bu sözü tamamliyana gâtâr at gâlanın gâpısına varmış olur. At èle gıymetli at. Getirerler Hasn Beg'in yanına Hasan Beg perçeminnen dutar atın ne gâtâr çeker bırağırsa bağar ki atın hêç tırnağını yerinnen oynadamaz. Dutar gıza heber yollar. Atı getirdım, gelecen mi o da dèr ki atların ayağına keçeden nal yapsın, geydirsın. Gece sahat üşde binek taşında ben onu beklıyerim. Bu atları, keçeleri hazırlar, geydirir, atların ayağına, gece sahat üşde gider. Binerler yola düşerler. Çamlıbel'e dorğù. Bunnar bi gağ gün yol aldığdan sôra, epêyce yorulurlar. Bir suyun başına gelirler. Burada Hasan bey diyir ki yorulduğ a bu suyun başında birâzın dinnenah. Ğız diyir ki bağ bura birâz daha Ağşehere yağın, benim gârdaşlarım muhağğah gelirler, birâz daha gidâğ. Yoğ diyir ben yatacam. Oturlar Telli hanım oturur, Hasan Beg de başını bunun dizine goyur. Genç cocuğ yorğun düşmüş uyumağya başlar. Birâz sônra bağar ki Telli hanım ki gârşidan gâraltılar çığdı gelèr. Bu başlar ağlamaya. diyir şindi

bunu seslesem bu bir çocuğ gorhacağ. Seslemesem nasıl edim. Derken gözünnen yaşlar Hasan Beg'in tüzüne damlarsa gözünü açar. Ğıza der ki göynün yoğudi niye geldin, o ki geldin niye ağlêrsın? Ya diyir ne ağlamayam, bağ atlılar nerdeyse bize ğavuşêr. Başını ğaldırêr ki orda bir ğaç hana türkü söylêr. Ben o türküleri bülmerim. Bu ğağar hemen atını eyerini mêmekleştêrêr, biner ğılincın çeker. Ásger biráz daha gerideyken ara nerdeyse ğavuşmuş, nası bir ğılinc atarsa araba atdan yuvarlanır gider. Geriden ásger ğavuşmuş, ğızın ğardeşleri yeddi tene. Hasan Begi çembere alırlar. Hasan Bey ğıymaz bunnara ğılınç ata, ama bunnar elinnen gelse Hasan Beg'in cigerini çıhardacağ. Orda Telli hanım diyir ki başlar türkü söylemiye. Bir ğaş hana türkü söylêr o da birini bülêrim. diyir:

Hasan Bey gelmezse ya ben nêderim

Yolüz bülmem dağlar nere giderim

Hađđın divanında

Dar günümdür yetiş Boz Atlı hıdır

Boz Atlı hıdır'dan imdat ğılar, bağar ki yođ bu olacağ deyil. Hemen ğağar niğabı yüzüne çeker, atının eyerini mêmekleştêrêr. Çeker ğılincını bu da Hasan Beg'in imdadına gider. Bir terefden Hasan Beg bir terefden Telli hanım bu ásgerler ölen ölür, ğaçan ğaçar, meydanda kimse ğalmaz. Hasan Bey Telli hanım'dan umut keser, der ki bunnar bunu götürdüler. Gózünť ğan örtmüş, bu sađa sola ğaraltıya ğılınç sallarken Telli hanım'nan ğılıç ğılınca gelirler. Telli hanım der ki ne edersin, daha kimse ğalmadı, beni de mi öldüreceğsin? Bu nasıl Telli hanımım sesini duyarsa, yaralarının sızısını hissetdiği kimin atdan aşsağı düşer, atdan aşsağı düşer Telli hanım yêner, bunun ğolunna dutar. Bir ağacın dibine çeker, ellerini dizine vurub başlêr ağlamaya. Bir derenin dibi, ben burada ne edim. Bu yaralı derken ağlıyanda bir de bağar ki beyaz sađđallı bir pir-i êđdiyar yanında peydah oldu. Ğızım ne ağlêrsın ğopar řo çiçeyi, ğopar řu çiçeyi, ğopar bu oti diyir buna gösterir. Bu başlar otтары, çiçêhleri ğopartmaya. Başını ğaldırêr êđdiyar yođ. hêyvađ diyir gec bulduğ tez yitirdiğ. Gec bulduğ tez yitirdiğ der bu otтары, çiçêhleri getirêr Hasan Beg'in yaralarına nası sürerse Hasan Beg'in yaraları ğabuğ dutmaya başlar. Ağşam olur yatarlar. Hasan Bey'in ağlına gelir, babası gidedende tenbih etmişdi ki oğlum eyer da başın dara düşerse bene bağır, evel Allah'ın izniylen ben senin imdadına yetişirim. Gecenin bir vağıydı ağlına gelir, üzünü döner Çamlıbel' teref üř kere bağırır. Korođlu da daha o günü Nigar hanım'ı Erzürüm'nen yanına getirtmiş. Bârâbâr yatmağdaydılar. Uyđuda baba oğlunun sesini nasıl alırsa Nigar hanım'ı êle bir ğolunu sığar ki bu ğağar, ráhmâtdigin ođlu diyir, ğolumu sığdın. Hâmân keleşleri başına toplanır. Başlar türkü demiye, der ki:

Hasan Beg'im dutulmuşdur, eldedir

İri ufağ yemiş ğırğ yerden yarası var.

Keleşler diyiller ki Köroğlu'nun şeyi keremeti, kiremit ğırığı oldu. Diyelim oğlunu rüyanda gördü, ğırğ yerde oğ yarası olduğun ne bıldı. Êmreder bütün at beline binerler., gelirler, başlarlar gemliye gel heber verâh Hasan Bey'den. Hasan Bey de golun dibine yatmış ğarşıda tepe varıdı, orya gözünñ tihmişdi. Nigar hanım da şey oturmuş buna ğâve bışırêrdı. Bu nası birden bahdı ki ğarşiki tepeyi âsger atlı sardı, bu bıldı ki gendi babasının âsgerleridır. Daha Telli hanım'a diyemedi ki babam geldi. Buna türküyne başladı söylemiye, dedi ki:

Oturmuş ğâve bışırır,
Saçları çiçek dêsürür
Görenler ahlın şaşırır
Ġız ayıpdır babam geldi

Dediği kimin bu da başını ğaldırır, âsgerleri nasıl gördüğü kimin zeneder gene gendi babasının âsgerleridir, hemen ğağar, atının golannarını möhgemleştırır. Üzüne niğabı çeker, ğılincın çeker âsgere ğarşı. Âsgere yağlaşdığı kimin bunnarın içinde Köroğlunun bir Köse Kenan isminde amcası varıdı. Bu ğızın üstüne at sürmiye ğağanda bu atını çeker Köroğlu'nın ğarşısında durur. Köroğlu dër ki ğızım sen in misin cin misin. diyir ne inin ne cinim insan oğlu insanım. Diyir ki telden mi annarsın, dilden mi. Diyir ki telden de annarım, dilden de. Peki diyir ğızım söyle bağalım derdin nedir, sen kimsin. Ġız buna bir türkü söyler, dër ki:

Göyde yıldız parelidır,
Ġaşım gözüm ğarelidır,
Hasan Beg'im yarelidir,
Gelme baba vururam seni.

Zeneder gendi babasıdır. Köroğlu da diyir ki:

Göyde yıldız parelidır,
Ġaşım gözüm ğarelidır,
Hasan Beg'in nerelidır,
Sene kimin yari dërler.

Bu der:

Göyde yıldız ellidır,
Ellisi de bellidır,
Benim adım Telli'dir
Gelme baba vururam seni.

Köroğlu der hekim, cerrah gelsin dediği kimin ğız bir daha ağlër, dër ki:

Tütüye der ben tüterim,

Yüce dağ başında biterim,
Hekim cerrah ben yeterim
Gelme baba vururam seni.

Bu sefer Köroğlu alır diyir ki:

Köroğlu'yum ünüm yoğdur,
Dostumnan tüşmanım çoğdur,
Benim gız evladım yoğdur,
Sene kimin yari derler

Dediği kimin bu Köroğlu'nun adını eşittığı kimin hemen atınan yener, başlar Köroğlu'dan gelinlik etmiye. Köroğlu da yener bunun elini öper atların dizginlerini gollarına taşarlar bu işaretle otları, çiçekleri gösterir. Bunnarı goparda goparda geliller, Hasan Beg'in yanına. Topladıkları çiçekleri yaralarına sürerler, yaraları orda eğlenir. Atlara da biner Telli hanım'ı götürürler. Zaman geçer Hasan Beg'in yaraları eğlendiği kimin düyün yaparlar. Hekiya da burada biter.

ANLATAN : KEMAL KÖSE

DERLENEN YER : KAĞIZMAN

KONU : AŞIK KEREM'İN ŞİİRLERİNDEN

Şindi bu Kerem yolda gidirdi, gağdı geldi mezerlige, bağdı ki bir gelin yana yana ağlér. Bülmem Kerem diyir ha

bülmem baban mıdır yoğsa gardaşın, (geline teref diyir.)
Ela gözlüm ne dönërsın mezeri.

Aldı gelin bağah Kerem' ne diyecäh: Ne anamdır ne de babamdır, yarım, dostumdur. Yanı göcamdır mezeri

Aldı Aşih Kerem bağah ne diyecäh geline:

Ğaç yıl oldu senin yarın öleli
Çayır çimen mezerini bürümüş
Sam gavurmuş yarpağları gurutmuş
Ela gözlüm ne dönërsın mezeri

Aldı Kerem geline ne diyecäh: bülmedim yaz ile güzti, içime goydun ateşli sızı Kerem geline diyir.

Gine aldı Aşih Kerem diyecäh ne diyecäh geline:

Üsgek dağlar başında yanar bir işih
tarıyır saçını saçı dolaşih

Bunù söyleyen de elbet bir aşîh

Var gidim  llere g zelim

Aldı gelin bahaĥ ne diyecah: alcaĥlı  sgeklı daĥlar, bennen baĥġa  ller aĥlar yanurcasına.

Aldı gine Aĥîh Kerem

Uĥan ġuĥ gelmez geri

Allah ayırmasın  yliĥden bizi

Gel gidelim ela g zl m.

Bun  diyir ya Kerem mezerliĥde Aĥîh Kerem baĥdı ki durnalar gid r onnara dedi ben bunnara bir iki ĥana diyim.

Durna gidersin İran'a

İĥin d mesin virana

Hem dosta hem ġardaĥa

Durna yara selam s yle.

Bu Kerem'indir ha, mezerliĥde diyir. Mezerde.

ANLATAN : KEMAL K SE

DERLENEN YER : KAĥIZMAN

KONU : AĥIK EDEBİYATI İLE İLGİLİ G R ĞLERİ VE ŐİİRLERİ

Őimdi ben sehen biĥe diyim mi bu aĥîhlar var ya Haĥ aĥîhları badelidir. Őimdi senin bu dediĥlerin hep Kerem'in dediĥleri. Yani gendi dediĥin degil. Őimdi baĥ ben de bu dediĥim Kerem'in dediĥi ama Haĥ aĥîhları var ya Haĥ aĥîhları gendinnen iĥinnen geleni der. Baĥ Őimdi ben buraya yazmıĥımdır. Baĥ Őimdi bu heĥbir tarihte bir kitapda yoĥdur. Ć mk  neden insan gendi iĥinnen gelecaĥ ki gendi diye. Piyesiye ĥıĥarda. B g n ben ha bu halĥın bardaĥını getir m sehen sat m. Halbuki gendi bardaĥı deel halĥdan gelen bardaĥ. İĥ insan gendinden diye. Baĥ burada yazmıĥımdır. Őimdi bunnarı ben gendim demiĥimdir. Ha burada ne demiĥim. Bun  eĥdiyarlıĥa demiĥimdir.

D nya d ner ay g neĥe ĥarĥı

Kimse b lmez Allah'dan gelen iĥi

İĥde budur s z n baĥı

Aĥîh diyer eĥdiyarın  lli degil doĥsandır yaĥı

B hm ĥ belini felege ĥarĥı

S z lm ĥ g zleri, t k lm ĥ ĥaĥı

Aĥzında ĥalmamıĥ diĥi

Aĥır  beledir felegin iĥi

Heramí halal diye yedín mí kişi
Allah bülür gizli işi
Aşılđ diyer petek azdır balı yoğdur.
Dost ara düşman çoğdur. Bele gider dünya işi
Aşılđ diyer gördüm ehđiyarın halını
Neylerim dünya malını (yani insanların sonu eyle)

ANLATAN : KEMAL ÜNAL -1932

DERLENEN YER : KAĞIZMAN

KONU : BİR HİKAYE

Bu Bağdat'ta çoğ cömert, mert bir insan var. Gendi de çoğ dünyanın zengini. Bunnar bir gün ehbablarıynan otururken ehbabları diyiller ki ácaba dünyada seninki gátar mert cömert bir insan daha var mı, diyir var. diyirler biz hêş duymadığ o kimdir. Diyir ki ben bir gün İstanbul'a giderken mi gelırken mi yolum bir bir köye urđadi. Gendi gendime dedim ki ben bu köyde de hêş mîsefir olmadım. Tanıdığım yoğ. Atı kimin ğapısına çekim dërken ben dedim ki atın başını gevşek bırağım kimin ğapısına durursa ben gidim ona mîsefir olêm. Atı gider bir ğapının ögünde durêr. İçerden bir deliğannı çığer, atın başını dutêr, bunu yendirêr, alêr içeri, atını içeri çekêr. Yer gösterêr, oturdurêr. Getirêr buna bir tene ğoyun kesêr. Ğoyun kesêr etini bîşirêr, getirêr, oturêr bârâbar yerken, bu adamın loğmasına bir parça böbrek rasêr. diyir ki an bu böbreği de múbaređi êle severim ki daha sorma dediği kimin ev sahabı bunun üzüne bağer, ğağar tepsinin yemegini alêr, ğapıdan çığer. Ola diyir biz bunu yencitdiğ mı yemegi begenmêr mi neydêr bu ac ğalacağ. Diyêr bekler bekler gemlêr. Diyir hele pencereden bağım, bağer ki ğapımın ögünde bir sürü ğoyun başını kesmişler, yatêr. Birâz sôra bağer ki adam içeri girêr, bir tepsî dolusu böbreği ğızardmış, nar kimi sícađ sícađ, gelêr ortuya ğoyêr. Otururêller, yiyêrler bârabar. Diyêr ki sen ğaş tene ğoyun kestin ki bu gátar böbreği benim için ğızarddın. Sen heralda çoğ zengininsana benzêrsın. diyir yoğ valla on tene ğoyunum varıdı, onunu da kesdim. Ê nası diyir sen beni tanımırsın êtmırsın, ben bir söz söylememle gêtdi on tene ğoyunu kesdin, böbreğlerini ğızarddın bene getirdin. diyir ki benim mîsefirim arzu ettiyini yedirmediğden sôra ben on tene ğoyunu ne edecâm. O ğoyun benim neyime lazım. Mîsefir bene ğoyunnan daha ústundur. Êy diyiller sen ona ğarşı ona ne yaptın. Diyir ki ben de ona beş yüz tene báyaz túylú ğoyunnan yüz tene ğızıl túylú deve gönderdim. Onun mertligine bağ, Onun mertligine bağ.

ANLATAN : KEMAL KÖSE

DERLENEN YER : KAĞIZMAN

KONU : BİR HİKAYE

Bir tarehde, eskiden odalarda otururlarmış. Odalarda da her köyde ossun, şehirde ossun bir ağaları varımış. Ağaları var. Ağa dedîhleri dâ, ağa ya yanı her ne dese ağanın sözü yere düşmêr. Ağanın emriynen oturêr, ağanın emriynen gâhêrler. Bir aşîh dolanêr, bir köye gidêr, bi defa köye gitdiği yerde bir de bahêr ki bir adam elini golunu sallıya sallıya gelêr. Aşîh anlêr ki bunun bir âcâle işi var ki bu elini golunu sallıya sallıya gelêr, da aşîh anlêr. Adama yahlaşêr diyîr ki sen nere gidêrsîn. diyîr ki valla ben bu köyden o köye gidêrim. diyîr sizin köy hangi köy, diyîr ki işde bu köy. Ê diyîr sizin köyün adı ne adam galdırêr diyîr ki ağa Köyü Ağa Köyü. Bêle sert sert Ağa Köyü diyende aşîh anlêr ki bunda bir mana var ki bêle Ağa Köyü diyîr. diyîr neden Ağa Köyü dêr valla bizim köyde bir ağamız var, ağamız çoğ degerli, gendinnen bahşsa da köye adını goymuş. Köyün adını goymuş ağa köyü. Êy diyir olmaz mı ki gidâh da sen o ağayı behen bir terif êdesîn. Gendi gendine aşîh diyîr ki ola diyerler ki yolçunun işi hançıya düşêr. Belki de benim bir işim ağaya düşêr, oldu ki. Gørsâh bunun zeralı mı var. Adama hele gidâh. Hele gayfeye teref bunnar bîrâzım ireli giderler bir de baharlar ki ne bahalar, arı petege nası girer çıharsa êle garabalıh var. Aşîh diyîr ki sizin bu köyde diyîr bir garabalıh var. Diyir ne garabalıhdır. Diyîr ki valla aşîh bizim ağanın görüşüne gidêrler. Ağanın görüşüne gidêrler. Neyse bunnar gapının ağzına gidêrler evîn. Aşîh tanımêr ya ağayı bir de bahêr ki bir bayguş, bayguşun bahması da acayıdır. Bir bayguş nasıl bir dala gonar ilan çıyan kimin âtrafa bahar, ağa da orda oturmuş, yasdıh minder galmamış ağanın altına goymuşlar. Millete ağa ilan çıyan kimin bahêr. Ağaya kimisi su götürêr., kimisi yemek götürêr, işlerini güjlerini birağmışlar, nedir bu bizim ağamız. Şındı ağaya yemek gelêr ağa da yemeğin birini gâşşığınan yiyêr, ikinci tabağını da bêle devirêr boş tabağı önlerine atêr. Aşîh bahêr ki ağanın yiyişi bêle, ne sözü söz, ne dinneçâh bişeyi var, ne elbisesi var. Söylediği söz dereden tepeden. Ê aşîh bunu görende aşîh heycana gelêr. Aşîh daha duracağ içi ganêr. Ola diyîr ben bu ağayı bêle ki gördüm, bir iki bişeler diyem. Diyer:

Ağa olmuş çıhmış başa

Töbe elinnen bişey gelmez haşa,

Otuz yımırta ğırh lavaşa

Ağa yemiş doyumamışdır.

Sırtında elbisesi yoğdur.

Yalanı doğrudan çoğdur, bêle ağa görülmemişdir.

Hele gelin bahın ağanın boyuna
Girmiş davulsuz zurnasız oyuna.
Bağér ki ne baham ğarabalış çoğ, dúgún kimin bir davul zurnası esgik.
Ağanın çekilmez nazı
Beğle ağa yiye havya kirazi,
Béle ağa görülmemişdir.

ANLATAN : KEMAL KÖSE

DERLENEN YER : KAĞIZMAN

KONU : KAĞIZMAN ŞİİRİ

Sam yeli esdi bağlar ğurudı
Üsgek dağları duman búrudı,
Aman Allah diye suya yúrudı
Búktük belimizi felege ğarşı
Ağıtdığ gözümüzden ğan ile yaşı.
Öter ğuşlar bekler yazı
Ne hayva ğaldı ne de kirazı
Akan sular ğurudı
İşde ağa yeşil Ğağızman'ın halı buyidi.
Ne dadı ğaldı ne de tuzú
Búlmediđ baharı, ğüzı
Aşılı diyer yolumuz dúşdı İran'a
Bağlar oldu vérana
Ğartallar göye çekildi
Durnalar yere döküldı
Dünya döner ay güneşe ğarşı
Kimse búlmez Allah'dan gelen işi
Bu şırımız burada biter
Vağdı gelse búlbul öter
Annıyana bu da yeter
Öymem gendimi size
Allah böyüğ yeter bize.

ANLATAN : KEMAL KÖSE

DERLENEN YER : KAĞIZMAN

KONU : ŞAH İSMAİL

Zamanın birinde bir Ermeni varımış bir de Müslüman. Bunnarın ikisinin de çocuğu olmér. Ne Yermeninin olér ne Müslümanın olér. Bunnar sözleşeler, diyerler ki ikimizin de çocuğu yođ. Dur az dur bu şeyin estāfullah Kerem dedim de Şah İsmail. Az dur. Bir zengin adam var, padişah. Zengin adam yalnız çocuğu yođ. Çocuğu olmér. Bunun çocuğu olmér, bunun bir atı var atın da kurigi olmér. yanı kuriklemér. Bu padşah devamlı boyuna düşünér. Yarabbi diyir benim bu gádár varyatım var, bene varyatımın ne ne ğıymeti var. O ki bir evlādım yođ ki hêç olmasa ben öldüğden sonra malıma sahabetlig éde. Bu padşah boyuna düşünér. Düşünende Allah'ın emri bir gün buna evine şey gelér. hıdırèllez. hıdırèllez gelér, gelér ki padişah düşüncelere dalmış. Padişaha selam verir.selam éleküme, élekümü selam. Padişah hıdırèllez olduğunu bülmér. Mehrába mehrába diyir. mehrába dediğden sôra, hıdırèllez demeér ki ben hıdırèllez'im, diyir ki padişām sağolsun sen ne düşünérsin. Vallah diyir ben düşünmiyém kim düşünsün benim bu gádár varyatım var, bir zürriyetim oğlum yođ. Ben o günť düşünérím. Diyir ki padişām diyir çođ düşünme Allah böyüğdür, helbet evlat mevlat verir bir hal eder. diyir ki padişām, senin bağında bir elma ağacı var. üstünde tek bir tene elma var. Bir elma ağacı, üstünde tek bir älma var o elmayı ğopardır getirérsin. Ortadan yarı bölérsin. Tam ortadan böl. Padişān ğarısının adı da Sultan ğanım. diyir o elmanın yarısını Sultan ğanım'a ver yesin. Yarısını da sen, ğabuğlarını da ata ver. Sultan ğanım'ın bir oğlan çocuğu olur, atın da bir erkek tayı olur. Yalığız diyir ki ben gelmediğden sôra adını ğoymayın. diyir, hıdırèllez, meleke çihér gidér. Gel zaman gét zaman şey olér. Padşah bađa gider ki aha ağacın üstünde bir älma. Älmayı ğopardér, getirér. Aynı dediği kimin edér. Yarısını gendi yér, yarısını da aylesine yedirér. Ğabuğlarını da ata verér. Gel zaman gét zaman olér, gel zaman gét zaman olér padişān ğarısı çocuğa ğalér. Ondan sonra at da gebe ğalér. Çocuđu olér bir erkeğ çocuğ, at da kurihlér bir erkeğ tay. Ama çocuğa da bağsan bële degerli, taya da bağsan degerli. Diyer bu çihér gidér. Buna ğomşuları diyir ki padişām sađ olsun adsız adam olmaz, bu çocuğa bir ad veräh. Ama onu diyecām padişah çocuğ ki olér, biráz ki böyüyér, orda da Eđmet hoca isminde bir hoca var, diyir ki Eđmet hocayı hele sesleyin buruya gelsin. Eđmet hoca gelér, diyer ki padişām emrin nedir.diyir ki emrim odur ki benim bu çocuğumu éle oğudacağsın ki uçan ğuşun dilinnen bilecäh. Eger éle oğudursan dünyalığın verir áhretén ğarışmam. Ođudmasan senin bağın gétđi. Bu peki diyir elimnen geldiği gádár., Eđmet hoca diyir ki oğudarım elimnen geldiği gádár. Bu efendime söylüyem oğlan okula gidende e şındı ne öretmen adını bülér, ne kimse adını bülér bu ğoli ğomşisi diyir ki padişām adsız adam

olmaz, gelin bunun adını veräh. Şimdi padişah da diyeller ki bèle bëledır adını göyamaz. Ha böğün ha sabah diyerehden bunnar millet toplaner ki adını göyalar. O sırada mübarek hıdırëllez gine gelër. Gelër ki millet garabalıh, selam êlekim elekime selam. O diyir adını ben göyem, o diyir adını, hıdırëllez diyir ki olmaz mı ki benim sözüümü dutun da adını ben göyem, benim de hetirimi gırmayın. Hay hay diyirler, göy. diyir ki oğlanın adı Şah İsmayıl, tayın adı da Kamer Tay. Diyer, sır olër gidër. Gëtdihden sonra gel zaman gët zaman bu oğlan, tay da bèle êyce êy, degerli tay. Oğlan da bir deligannı, şahzede. Oğlan efendime söylüyim ata binër, geziye çihër, ava. Ava gettiği sıra buna bir geyik raslër, dağ geyiği. Dağ geyiği rasladığı sıra bu atı geyiğin peşine birağer. Geyik gider at gider. Bir düz ortasında geyik gendini bir çadıra atër. Çadıra atanda Şah İsmayil atını orda êylër. Orda atı êylediği sıra bahër ki çadırdan bır gız çıhdı. Söylemesi ayıb olmasın. Düyne gözeli. Şah İsmayil diyir ki benim avımı birağer gelsin. Gız diyir ki diyer ben birağmam, o benim geyigimdir, ben nasıl birağarım. Birađer birağma gız diyer ki gët benim yetti gardaşım var duysalar ki sen bu geyigi bu hala soğmuşsun, seni páraparçá ederler. O da diyer ki benim avımı birağer gelsin, ben Gámer Tay'ı onun peşinde yurdurmuşum o benim avım. Şah İsmayil orda bir de diyir ki bu bir hayvandır, ben bunu nedecám dá bunnan, gızdan ótürü, dá bunnan êy av. Orda Şah İsmayil'in gözi gıza düşer. Düşende Şah İsmayil geri döner, ağlaya ağlaya düşünë düşünë eve gelër. Eve gelende anası diyer ki oğul sen her zaman güle güle giderdin, şimdi ağlaya ağlaya gelërsin. Şah İsmail diyir ki ola diyem mi demiyem mi. diyir. Zâten bèle bir işler babıya diyilmez anäya diyilir. babäya diyilmez anıya diyilir, nedir oğlum derdin, vallah ben ava gëtdim, bèle bir işler başıma geşdi, an bèle bir çadırdan bir gız rasladı. Ahlım ona tağdım geldim. Ê diyir ki oğlum onnan golayı ne var, sen de onu mu düşünürsün? senin baban bir padişah adamdır. O gız bizim avcumuzun içinde. diyir avcumuzun, elimizin içinde. Diyer oğlan ikinci sefer gine ava gider, hele bahım ne var ne yoğ. Gine gidende bir záyif, fağır gız bahër ki çeşmenin başında. Efendime söylüyüm, gıza acër, çıhardër biráz de gıza para verër. Fağır gız ya para verër. Gızın da meger bir nenesi var. Bir gız bir de êhdiyar garı nenesi var. Gız parayı alër, nenenin yanına gidër. Nene diyer ne, diyer nene diyer Aslan Padişahın oğlu behen para verdi. Baaa diyir gızım onun sehen gözü düşmüşdür ki sehen para verdi. O acıdığınnan verër, o da êle diyër. Nene de êle onun sehen gözü düşmüş ki para verër. Neyse gız gidër, ertesi gün Şah İsmayil gine ava gidende gine gız raslër. Rasladığı sıra bahër ki gız gendine elbise melbise almış paraynan. Ola diyer ben bunu sevindirdim, Allah Da beni sevindirir biráz para verëm, bu götürsün o parayı da gendine hãrcasın. Çıhardër birez para verër, daha da fazla verër, gız gine gaça gaça gidër nenesinin yanına. Nene dêr, Aslan Padişah'ın oğlu behen gine para verdi. Hem de fazla para verdi. Gızım diyër ben sehen demedim mí onun gözi sehen düşmüş. Efendime söylüyem

aradan bir gâş gün geçër bu anası bahër ki nedâh oğlu ne yiyër ne içër, günü gününe kötülër. Oğlu diyër derdin halin nedir. Ana diyir söylesem söz olur söylemesem köz olur. Ben sehen irelde söyledim. Bende bu dertler var. Eylese diyër oğlum diyër ben baban söylüyem, gidâh o gızı getirâh. Gel hâber verâh neneden, yetim gızdan, bu nene duyër ki gidecâh, gızın adı da, çadırdaki gızın adı da Gülizar hanım. Gülizar, bunnara diyir bahër ki bu gideâh, Gülizar hanım'ı isdiyeler, nene duyër ki bunnar gideller Gülizar hanım'ı isdiye. Nene esgi tarehlerde yalan döşen küpe binen, şimdi hele hele o söz söylenir. Küpe binen cazi garılar var da. Bu nene küpe binër, ilan kimi dorđu gidër Güllüzar hanımı'n yanına. Yanına gidende Güllüzar hanım'ın yanına gidende ğardaşları da orda. Ğardaşlarına diyir ki siz Allah'dan ğorhmersiz bu çeşit degerli gızı Aslan Padışah'ın oğluna verersiz. Bah şeytanlığa siz Aslan Padışah'ın oğlunu büler mısın ne ne degil, Aslan Padışah'ın Oğlun bir ğolu yoğ, bir gözü kór, ayağı topal, başı kel siz Allah'dan ğorhmersiz bu gızı ona verersiz. Buna şeytanlığ edende bunü şeytanlığ eder. Şindi Güllüzar hanım ğardaşların yanında diyecâh ki ben görmüşüm şahzede bunun söyledihleri hep yalan. Ğardaşların yanında diyemër, utanër diyemër. Bunnar geri gelende ğardaşları durër düşünër ki Aslan Padışah oğluna gızı alacağ. Ola diyer bu bir padışahdır biz vermesâh da gızı elimizden alacağ. E sonra gelin biz bu memleketten ğaçah, gidâh. Bunnar ğaçıb gidende, gız bahër ki hanı da bunnar gidecâhlar, gız bir mehtub yazër ki mektube yazër ki şahzede biz bele işlere düşdüğ, bir cazi ğarının sözüylen, efendime söylüyem, biz filan yere gidëriđ, ahan a bu mektube yazër. Ahan da diyër benim üzügüm. Şah İsmayil'in bir şeyden heberi yoğ. Şah İsmayil bir de tekrar ora gidende gider bahër ki ne bağa ohooo yayla köşmüş, ne şey ğalmış ne çadır anadın? Ne çadır ne de şey. Orda Şah İsmayil bir de bahër ki aha ocađ taşının altında bir bu gádâr kağıt görüner. O kağıdı alër ođer, durumu annër. Orda Şah İsmayil diyër, bahër ki gız ğetmiş.

Şah İsmail bend olmuşdur sözüne

Bir su sepın üreginin közüne

Cahilim, tefelim düşdüm peşine

Yollar uzar gider yarı ğördüz mî

Şah İsmayil bunu diyir, diyër Şah İsmayil tekrar ağlıya ağlıya eve gelër. Hele gelende efendime söylüyem, anası bahër, anası neyâtsın. Şah İsmail bir iki gün ađlër sızlër anasına diyër ki ana daha ben gülecâh halım ğalmadı, durna ğetdi, eşı ğaldı, benim burda neyim ğaldı, anam hađđın helal eyle. Yol göründü böğün bize, anam hađđın helal eyle. Anasına diyer, dediği sıra ađlër sızlër, südün emdim ğana ğana, helel eyle şirin cana bunnarı hep söylerim de anam hađđın hâlal eyle. Duada anam unutma bizi / İnşallah gine görürüğ birbirimizi. Bunnarı diyër, Şah İsmayil orda Ğamer Tay'a biner yola tüşer. Yola düşer ğetdiği sıra bu gider bir de

épéyce bir mäsáfe gider, bir de baħer ki ahan çeşme çeşmenín orda atını biraħer. Diyér ola at burada ottaşın, ben de bírezím ekmek mekmek yiyém gidém Şah İsmail atı çayıra biraħer, bir de baħer ki ahan ha bèle bir lenger pilav, üstünde de ğaşlıħ. Piavın yarısı ğanlı yarısı ğansız. Şah İsmail diyir ki hele a bu ğansız terefínnen yiyém. Bura ğanní, bura temíz. Şah İsmail yiyende bir de baħer ki ne baħa, diyersín ki, bir buluıtur gelér. Megem orda bir arap var síhírlí Arap, anadín. Síhírlí arap gelér, Arap dürbünnen baħer ki ne baħa çayırí at otlér, gendi de o pilavdan yiyér. Arap gelér éey diyér insanoğlu, hem sen çayıra gelesen atını otardırasın hem de bu pilavdan yersín. Sen hęc o pilavdan bışe annamadın mı diyér. Bu pilav ğanní pilavdır. Ben seni göyde arérdım, yerde buldım diyér. Hadí diyer gidecäğıħ benim kulubeme ama estafillah, bu arap baħer ki éle çayır otardırér, Arap hızmekerlerín yollér diyir gidin hele baħın ki bu çayırí kim otarér, o adamı da yanına getirin. Bu adamlar gelérler, Şah İsmayil'in yanına diyérler ki seni Arab isdiyér. Diyér ki ben gelemem. Ben Híndıstan'nan burā gelmişím Arap ordan burā gelemér mi. Diyin Arab'a burā gessín. Bunnar gidérler Arap'a söylerler, diyir ki ne ğádár dedíħ gelmér. Diyir ben Híndıstan'nan burā gelmişím Arap ordan burā gelemér mi. Arap mejbür ğalér , Mejburu Arap atına binér, Arab'ın atı da Ala Paça. Ala Paça'ya Arap binér, gelér. Şah İsmayil'e diyir ki sen hem pilavı yedín, hem çayırını otardın. Sen diyer ğaħ gidek. Şah İsmayil diyér ki ben gelmem, elinnen geleceğını yap. Ben gelen degilim. Bunnar artıħ başlérler Şah İsmayil gétmér, bunnar başlélleler birbirinnen hárb yapmaya. Bunnar hárb yapanda efendime söylüyém Arap diyér ki Şahzede atları záhmet vermiyäh, gel yerde hárb edäh. Şah İsmayil dér ki hay hay. Diyer yerde hárb edäh. efendime söylüyüm bunar birbirlerine ğılınç atanda Şah İsmayil bunu ğaldırér yere vurér. Yere vurduğu sıra Şah İsmayil ğılınçı çekér ki bunu öldüre. Diyer ki dur diyer Şahzede iki dúymemi açem öldürürsen sen bülérsín, öldürmesen sen bülérsín. Dúymesín açér, Şah İsmeyil Baħer ki bir düyne güzeli ğız. Megem síhír yapmış ğız síhír yapmış gendine. Éle diyersín bir dızmam, zıbellah. Di efendime söylüyüm, Şah İsmail daha buna bışe demér, bu Şah İsmayil'i alér, evine götürér. Başlérler bunnar ğonuşmaya. Diyér ki Şah İsmayil ben burada doħsan doğguz adam öldürdüm. Seni de öldürseydím yüz tene tamam olurdı. Ben bir çocuğa mı néyet etdimse olmasın diyer efendime söylüm yaní bèle bunu dedi de éyce yağnış olmasın ben dedim ki ben éle bir adama gidecäm ki ğehreman ola, ğüjlı ğüvetli ola. Eger éle olursa giderím, éle olmasa kim beni isdese başını keserím. Éle ğáhráman olsa giderim Beni isdiyene, éle olmasa başını keserím. Şimdiyse ben seníním, sen de benímsín. Şah İsmayil'nen orda ğárárlaşérler, sözleşérler. Şah İsmayil de diyér ki táمام. Ben şındí senin yanında ğalamam, benim bir itigim var, ben itigimin peşine giderím. Ben itigimin peşine gidíb gelíp seni götürecem. İtigi de Güllüzar ğanım anadín? Şah İsmayil bunnan ízín alér, gidér. Az ğiér uz gidér, dere tepe dúz gidér, ben ne bülém Allah

bülèr altı ay mı ne ise güz gidèr neyse gidèr bahèr ki bir gız kergâf işliyèr. Kergâf dedihleri de da hanı şındı o makineynen iş yapèrler ya. Diyèr ki bu gıza mîsefir olmağ isdiyèr. Gıza mîsefir olanda gızdan sorèr, sual edèr, sen ne edèrsin. Burada ne var ne yoğ. Vallah diyèr, benim yeddi tene gârdaşım var, gârdaşlarım herbde. Herbe gètmîşler. Bir Arap yüzbaşısı var heger arap yüzbaşısı gârdaşlarımı yènerse gelip beni götürecâh, zeten yenmese heş de heç. Şah İsmayil diyèr ki gârdaşların nerde, diyèr bah bah diyèr o terefde herb édèrler diyende Şah İsmayil hêş bîşe ağzına goymadan bîşe yemeden Gâmer Tay'a binèr. Gâmer Tay'a binèr o terefe gidèr, bu herbîn içine. Herbîn içine gidende Şah İsmayil elinnen geldîğinnen bunara vurèr, bunnarî dağidèr. Aşşam olèr gelèrler bahèrler ki ola bir tanımadığı şahzede diyir ki bize herbe girdi. Bèle ètdi, èle ètdi. Bîşe daha gonusamèrler bunar eve gelende bunlar diyirler ki sormağ ayıb olmasın sen kimsin nerden gelèrsin, nesin ne degilsin. diyir ki vallah ben filan melmeketten gelèrim. Bir padişah oğluyum. Aslan Padişa, babamın adı Aslan'dır onun oğluyum benim bir itigim var onun peşine gidèrim. Ola diyirler ki bu bize bu gâhramanlığı yaptı da bu èyligi canını ataşa atdı, bèle vurdu bèle dağitdı. Biz buna para versâh olmaz, e buna bir bahşış bir hediyalih versâh o da olmaz, diyir hele dur bahâh. Diyir ki èyisi o èy deliganlı şahzede buna bacımızı verâh. Bahşa türlü olmaz. Diyèr ki şahzede sehen bîşe diyecâm gusura bahma sen bize bu èyligi yaptın bu fedakarlığı yaptın. Biz düşünèr düşünèrih sehen verecâh layih bîşemiz yoğ. Bu bizim bacımızı isdedîğimiz odur ki sehen verâh. Şah İsmayil diyir ki siz verdiğdan sôra ben de alırım. O Arabıdı, Arap orda bunun adı da Gülperi. Gızın adı Gülperi. Neyse bunar söylemesi ayıb olmasın yatmağ isdiyende hanı da aşşam yatacağlar, nasıl olsa ağıllarında vermiş almışlar. Yatağa yatdihları sıra Şah İsmayil gılincini çeker gızınan gendi arasına goyèr. Gız diyèr ki Şah İsmayil adını örgenèr, ya Şah İsmayil sen beni sevmèrdin niye aldın, e seversin bu gılınç niye arada diyèr ki ben seni sevdim ama benim bir itigim var, âhtetmişim itigimi bulmadığdan gâvuşmadığdan sôra ben kimseynen èylenmem. Gülperi'yi de orda birağır. O da orda galır. Gel hâber verâh bu gidèr, Şah İsmayil gine gidèr. Gidèr bir yere bi de bahèr ki bir galabalih var ki daha sehen diyim. Neyse bu Şah İsmayil da çihèr gidèr ola diyèr ki bi de bahèr ki bir zâyif èhdîyar garı var. Diyir ki zengin gismî şeytan olur, fağır gismî derdini düşünür. Düşünceli olur. Ola diyir ben bu fağırlere gidem. Gidèr bu gapıyı dögèr bi de bahèr ki bir nene garı çığdı. Nene garı çığanda diyèr ki oğul bîşe mı isdiyèrsin. Diyir nene bîşey demem odur ki ben isterim sehen mîsefir olam. Nene diyir yaa oğul benim neyim var, bir fağır garıyım. Ben seni nası mîsefir edem. Diyèr nene sen orayı düşünme sen beni mîsefir et, helbet bir çarâsini buluruz, Allah böyühdür. Nene bunu mîsefir edèr. Edende Şah İsmayil acih oturèr, dinnenèr, diyèr ki nen bu sizin melmekette bir galabalih var. Yaa diyèr oğul sen onu mu sorèrsin? Diyir he. Oğul diyir burda Güllüzar hanım isminde

bir gız var. Onu da Arap yüzbaşısı ister. Gız da bir eline ağuyı almış bir eline ħeçerı almış, içerden dişeri ıhmağ yoh, şındı o ġarabalıđ var ya ġıza ricaı gideler ki ġızın ġonlunu edeler, arap yüzbaşısına ġız gide. Diyer nene eleme ele. Peki diyir bir kağıt yazer neneye verer, gotur ver. Nene gider Gullizar hanım acıclığ ġapıyı a bu iki barmağımdaki kağıdı al. Gullizar hanım aer ġapıyı mehtubu aler, oher, nenenin ġolunnan duter, içeri ceker, ġapıyı baser. Bağer ki şah İsmayil gelmiş buler durumu. Sıra geler diyer ki işte şah İsmayil bu durumda, Gullizar hanım gendi durumunu soyler, şah İsmayil de gendi durumunu neneye soyler. Nene gider, soreller. şındı nene tekrar ordan doner geler Gullizar'ın yanınnan şah İsmayil'in yanına gelende, şah İsmayil diyer ki nene dilime bir kelime soz geldi, diyer az dur diyem soza de. Diyer ki de oğul. Diyer ki nene Gullizar'ı hanım ne durumda şah İsmayil diyir, oğul diyir:

Gullizar'ı gordum ağlı ġaralı
Çıban ıhmış memesinnen yaralı
O da benim gibi bağdı ġaralı
Oğul Gullizar'ı ben bele gordum.

Ben nene degilim on beşdir yaşım
Felek ġocalttı tokuldü dişim
Gullizar hanım'dır eşim yoldaşım
Oğul Gullizarı ben bele gordum.
Nenenin gozu de şah İsmayil'da. Nene Gullizar'ı

kotuler ki ağlmca nene şah İsmayil'e gide. Diyer gel nene gel.

Gullizar'ı gordum ağlı ġaralı
Çıban ıhmış memesinnen yaralı
O da benim gibi bağdı ġaralı
Oğul Gullizar'ı ben bele gordum.

Ben nene degilim on beşdir yaşım
Felek ġocalttı tokuldü dişim
Gullizar hanım'dır eşim yoldaşım
Oğul Gullizarı ben bele gordum.

Temam tamam nen diyir gel. Efendime soylem şındı sen diyne. Bu diyer ki nene şah İsmayil diyer ki nene get Gullizar hanım'a soyle de ki ıhsın bağcada dolansın ben onu alem gidem. Bu nene gider Gullizar hanım'ın yanına diyer ki şah İsmayil bele bele diyer. Gullizar hanım

da diyêr ki Arab'a heber yollêr, Arap isdêr ya diyêr ki bir tene ğarıyı seslêr, neneyi diyêr ğedîn Arap Yüzbaşısına diyin ki Güllüzar hanım geleceh, isdêr ki bahçada bir dolana. Yalnız êle olsun ki hêş kimse beni görmesîn. Güllüzar hanım diyêr. Hanî ben serbest olam bahçada. Baba bu Arap Yüzbaşısı tellal bağırdır ki çocuğdan dut böyüğe ğátâr yasağ. Bir kimse dışarda olmiyacağ. Güllüzar hanım sehata çıhacağ. Efendime söylêm, bu içeri şeyedende milleti içeri dolduranda Şah İsmayil Ğamer Tay'a binêr doorđu Güllüzar hanım'ın yanına. Güllüzar hanım'ı elinnen dutêr atın arhasına atêr. Aha gelende bi de bahêr ki bir beĥçi orda durêr. Yahu sen ne dolanêrsın, sen eşitmedîn mí Arap Yüzbaşısı yasağ etmiş, kimse yoğ, sen gelêr buralarda dolanêrsın. diyêr ki ğet Arap Yüzbaşıya de ki Şah İsmayil Güllüzar hanım'ı götürdü. Güllüzar hanım'ı diyêr götürdü. Efendime söylêm bu Arap Yüzbaşısı ásker masger ne ki ğuveti var Şah İsmayil'in peşine biraĥêr. Onu háber verecem, bunu bir yaĝnıř dedim. Bu gelende Arap Yüzbaşısı'nı da şeyi de Arap'ı da gendinnen bārabār getirêr. Arap da bunnan bārabār gelêr. Onu diyemedim. Arap pehivan var ya o da bārabār. Bu efendime söylüyêr, Şah İsmayil bir māsafā getdiğden sōra çadır ğurêr, orda başlêr Güllüzar hanım'nan yatêrler. Yatanda Arap bahêr ki ne baĥa, êle ásker masger, çoluğ çocuğ gelêr. Efendime söylüyêr şindî bu veziyeti Arap görêr. Şah İsmayil'i sesliyecāđ utanêr. Hanî gendisini methetmiş ya vurucü, ğıricî. Seslemiyecāđ efendime söylem olmiyacağ. Ola diyêr bunnar yorĝundular yatsınnar. Arap ğılincini alêr giriřêr bunnara vuranı vurêr, ğıranı ğırêr, geriye ğalanî geri yollêr. İşte o türküsünü unudmuşum, ne tevîr diyêrse. Arap diyêr uyan sevdiĝim ğan ğövdeyi götürdü. Bunu da yalan söylemiyāđ işte kelimeyi unutmuşum. Efendime söylüyim bu Şah İsmayil Güllüzar hanım'da alêr, Gülperi'yi de alêr dönêr gelêr babasının melmeketine. Bir de bahêr ki bir çoban davar otarêr. Ola diyêr sen çoban kimin çobanısn, diyêr ki ben Aslan Padişah'ın. Ola diyêr ben Aslan Padişah'ın oĝluyum. An sehen bir avuc altın ğet babama heber ver ki Şah İsmayil oĝlun gelêr. Bu çoban davarı orda biraĥêr, ğaçêr gelêr Şah İsmayil'in babasına háber müjde verêr ki aha oĝlun gelêr, Şah İsmayil. Bu babası esgi tarehlerde payton var, babası paytona binêr gelêr Şah İsmayil'e ğarşı. Ama onu da diyecem bu Arap pehlivan herpci, Güllüzar hanım ĥalı toĥêr. Güllüzar hanım ĥalı toĥêr o şey fala reme bahêr, yanî üçü de zenêtker. Gülperi zenêtker. Bunar fala bahêller, Şah İsmayil isdêr ki gideler. Güllüzar hanım diyêr ki Şah İsmayil dur hele bir fala baĥaĥ ecele etme baĥaĥ fal ne gösterêr. Fala bahêller, faldan anlêr ya diyêr ki valla Şah İsmayil fal çooğ çooğ kötü gösterêr. Hele burada duraĥ sabır eden selemet olur. Burada duraĥ sabaĥdan gidāđ babān memleketine. Onnar orda ğalanda, efendime söylêm bunnar getmêler ki babasına háber êylêr. Babası döner faytonnan gelêr, gelêr bahêr ki aha Şah İsmayil gelêr üstene de düyne güzeli ğız. Üçü de zenêtker. Efendime bu kāfirin ğozî ğızlara düşêr. Onnara ğozü düşêr başliyêr bu sancılanmaya. Bükülêr

açılarda oğlan diyir ki Şah İsmayil diyir ki babam rahasızsin sen. Oğlum diyir ben éle bir sancılanérım ki béle az galérım ölem. Ölüm diyir behen bu sancıdan éydír. O veziyetteyim. Diyér oğlum ben çihém gidém. Bu dönér, Şah İsmayil orda onnar galèller, bu dönér gelér. Geler artıh başlér plan düşünmiye. Ola ben bu oğlana ne édém ne étmiyem ki bu gızları ben além. Başlér plan düşünmiye. Düşünende neyse bu Şah İsmayil mecbur bir gün sôra bunnar çihér gidèller. Bir gün çihér babasının evine gidende bu padişah diyir ki ola béle olmaz, ben bir hendeg eşém ğapının ağzında, odanın giriş yerinde, hendegé düşşún çihısın gètsín. Hendegé de demirleri çahér. Demirleri çahanda bunu seslér. Oğul geldín mí diyér geldím baba. Ha onu diyecám şındı babası evine seslér evine seslediği sıra ne távir olérse bu Güllüzar hanım da eline bir zağar düşér. Zağar geçende Güllüzar hanım fala bahér, diyir ki Şah İsmayil fal çooğ çoh kötü gösterér. Diyér medeme ki diynemérsín gidérsín bu sen zağarın izinnen çihma. Zağar ne türlü gètdise nere gètdise sen de orya gèt. Bu gelér babasının evine gelér ki içeri gire bir de bahér ki duvara ortadan getmedída ğapının, evín ortasınnan getmedí da duvara yapışa yapışa zağar içeri girdi. Bu Şah İsmayil de aynı zağarın izinnen duvara yapışa yapışa içeri girér. Bu háber gidér ki babasına ki oğlun Şah İsmayil geldi. Babası gelér bahér ki hanı Şah İsmayil oturér. Düşmemiş. Bu efendime söylüyém bahér düşmemiş ola bunda da bir çarâ bulamadıh, ne édém ne étmiyém ben bunun başını vurdurem. Şah İsmayil'in başını vurdura. Efendime söylüyém, Şah İsmayil'in başını vurdura, Şah İsmayil'in getirér ğollarını bağladdırér, bağladdıranda cellatçılara diyér ki vurun boynunu bunun. Boynunu vurun diyende Şah İsmayil Allah'dan ğuetli ya çekér zencirí girér. Zencirí ğıranda babası diyér oğlum diyér maşallah diyér esgikinnen de daha fazla ğuetín olmuş. Esgikinnen diyér daha fazla ğuetín olmuş. Her neyédérse çaräsini bulamér. Şah İsmayil diyér ki baba beni hês bişe éylemez. Beni éylese éylese saçımın bir túyünnän bu baş barmağlarımı bağlasan o beni éyler. Gendi saçımın túyünnän baş barmağlarını. Bu getirér saçımın túyünnen barmağlarını bağlayanda zile basér cellatçılar gelér. Gelende diyér vurun bunun boynunu. Vurun boynunu diyende cellatçılar zenédér ki yarenliñ marenliñ edér. Vurun boynunu diyende Şah İsmayil çırpér çırpér ğopardamér. Ğopardamér ğil debelenér daha ğopardamér. Efendime söylüyém Şah İsmayil'in eli meli dağılér. O sıra oğlan éli meli dağılanda gine diyér vurun bunun boynunu diyende cellatçılar bunun ğávlını annérler ki babası kötü fikirli. Bu gelinlere sebep oğlun başını vurdururér. Cellatçılar néyetsín emír emirdír. Cellatçılar diyér ki padişām bunun boynunu vurana ğátár bunun gözlerini kór ét. Götür bi terefe ğoy. Daha bunun boynunu vurma. Gözlerini kór edér götürér. Vay efendime söylüyém ğısğaççıları padişah ğısğaççıları seslér. Ğısğaççılar dedihlerída gözlerini çihardan o elatlar var ya bunnarı seslér. Oğlanın, Şah İsmayil'in gözlerinin ikisini de bu çiharddırér birini bir cebine ğoyér, birini bir cebine ğoyér.

Bunù götürer bir çinar ağacının daldasına filan yere atêler. Bu orda galêr. Şîndî neyder bu padişah ister ki o gızları evine götüre. Gızlara diyîr ki gelin padşah sizi istêr. Gızlar daha durum veziyâtî anlêrler. Diyêr ki bizi isdêr diyêr he. Diyîr ki padişahın diyîr gendisi gelsin. Şey asger masger gelêr gızları isdiyêr götüreler, gine burada gızlar efendime söylüyem gılincinan, zopaynan, daşinan bunun asgerini masgerini dağîdêrler. Bu ordan padişah diyêr ki ğarısını yollêr. Êle bûlêrîm. Ğarısını yollêr, gêt gızları getîr. Başha çarâsînî bulamêr. Ğarı da êyce ğarantıya bağlamamış ki bu gızlara sebep êder. Ğarıyı yolladıĝı sıra gelêr ki gızları gelinnerî götüre. Geldiĝi sıra bunlara veziyet diyêr ki sizi padişah istêr. diyîr tamam der, bu gece burada gal, sabaĝdan biz gelêrîĝ. Temiz ğarıyı efendime söylê, padişahın ğarısını dorĝam dorĝam êderler. Bir telise dodurêrller. Telise doldurêller, diyîr gelsîn cehezi var o hanı Güllüzar hanım padişaha söyleyin gelsîn cehezi var gelsin cehezi götürsün, peşine de bir gelêrîĝ. Bunar telîsî neyi yollêrler padişah diyêr ki vallah cehezleri, hediyeleri gelêr. Bahêr ki ne baĝa aha ğarısının golû, ğarısının başı, ğarısının âyaĝı. Efendime söylüyem, olaa bu bêle, gel ĝâberi verêĝ ki söz az ĝaldî ya onu da diyem yarım ĝalmasın. gel ĝâberi verêĝ Şah İsmayil'dan, iki tene gögerçîn gelêr çinar ağacına ĝonêller. Biri bûlêr biri bûlmêr. Gögerçîner birbirine diyêr ki sen tanêr mîsîn bu kimdir, biri diyêr ki yoĝ. Diyêr bunun gözlerini kôr eden babasıdır. Aslan Padişah'ın oĝlu. Bunun gözü kôr olana ĝâtâr gendi gözü kôr olaydı. Diyêr şîndî bunun gözleri cebînde, bizim dilimizden annıyaydı, biraĝaĝ burada su var gözlerini yerlerine ĝoya, telegi suya batıra gözüne sepe, ya Allah ya bîsmilleh diye gözüne çeke, anadan doĝmuşa döner. Bizim dilimizden bûle dediĝi sıra bu Şah İsmayil dedim ya uçan ĝuşun dîlînnen oĝumuş, efendime söylüyem, bunnar uçanda biraĝaĝ mı biraĝmıyaĝ mı adam diyîr biz telek biraĝaĝ da yapar gendi bûlûr yapmaz gendi bûlûr. Şah İsmayil bunî eşîdêr, şîndî bu Şah İsmayil'in gözî görmêr ya o telegi bulmaĝ îçîn o ĝâtâr ellerini sîrtêr ki elleri yara olêr. Telegi bûlêr, telegi bûlêr, gidêrçeşmeyi de bûlêr , gözlerini çîĝardêr yerine ĝoyêr. Taĝdıĝı sıra megem gözlerini saĝ gözünî sola ĝoymuş, sol gözünî saĝa. Gözleri îşîĝlanêr, gözleri şaş. Gözleri şaş, gözleri yerine gelêr, gözleri şaş. Efendime söylê bu Şah İsmayil bahêr orda gızların yanına gidêr. Şah İsmayil de durumu söylêr, gızlar da durumu söylêr. Söylediĝi sıra bu Şah İsmayil efendime söylê, bir de bahêrler ki ne baĝa, Şah İsmayil'in hâreketi, gezişî, îşî aynı Şah İsmayil üzünî dönêr gözler şaş ya Şah İsmayil'e benzemêr. Bu Güllüzar hanım diyêr ki hele o gızların yanına gêtmeden, ĝarşîdan gêtmeden ya bunan şûpelenêrîm, gızlar diyêr ya bu aynı Şah İsmayil. Gezişî da, hâreketî de, boyû bosî yalnız gözleri eyri. Efendime söylüyem bunun daha ĝıssasını da gidâĝ da bitmeg üzere. O yannî bu yannî efendime söylüyem, bu Şah İsmayil yanî gidêr bu şeyleri bulêr, cellatcılarî. Cellatcılarî bulanda bu Şah İsmayil tanışlıĝını verêr, efendime söylüyem diyêr ki Şah İsmayil diyêr ki

gine eli dutmêr babasını vura. Cellatcılar orda padişahın başını vurêr, Şah İsmayil orda cellatcılar orda milleti de seslêr. diyêr ki babasının yerine bu Şah İsmayil her ney yapsa yapar, emrinnen çılmayın. Şah İsmayil gızları da alêr evine gidêr.

ANLATAN : KEMAL ÜNAL

DERLENEN YER : KAĞIZMAN

KONU : HİKAYE VE KAĞIZMAN ADI

Ğağızman'da çoğ güzel bir gız varmış, bunu bir deligannı da isdiyêr, vermêrler, buna bunu vermêler buna. Zaman gelêr Ğars tereffinen gelêr isdiyêller, gızın babası onnara verêr. Alêr adam dũgúnũ edêr, gôtürêr. Aradan bir zaman geşdiğden sôra bu adam getirêr gızı Ğağızman'a geri babasının, ğaynatasının evine goyêr, gendi ğurbete çalışmaya gidêr. Bu önceden isdiyen adam da diyêr ki ola bu êy bir fursant, ben bu gızın alehinde kötũ bir Şeyle yazêm bu adreslerine gôtürêm bu gelir gızı boşar, ben bunnan evlenêrím. Bu dutêr, mehtub yazêr. Adamın eline geçêr mehtub, alêr mehtubu oğêr, diyêr ki işde sen getirdin goydun, gız başhalarıynan Şöyle yapêr böyle yapêr senin adın kirledêr. Őudur budur. Bu adam mehtubu aldığı kimin gelêr babasının köyüne babasını da alêr. Diyêr ki baba gidêh ben aylemi getirecêđim. Gelêler Ğağızmana sefa hoşdan sôra diyêr ki işde ben geldim babamnan b̄arab̄ar aylemi alıp gidecêđim. Aylesini alêr yola dũşeler. Yaya o zaman, gidêrler işte o Ğızlar Ğalası'nnan mı nerden Ğars yolũ çığêr da. Ağşam olêr, gecenin bir vahdı olduğu kimin, bu yoğuşa çığarken birden dönêr ğarıyí öldürêr. O kötũ yazmış ya daha sorđu sual etmeden ğarıyí öldürêr. Daşların arasının altına goyêr. Geri dönêr babasıynan biráz getdiğd̄an sôra b̄ele bir umuzunnan geri dönêr bahêr ki o gızı gömdũđı yer göyden êyle bir nur direklenmiş ki oralar üşen içinde ğalmış. O zaman anniyêr iftira olduđunũ. Orda oturêr artığ söznen mi söylüyêm seslen mi. Şındı bu üş hanadır, çoğ êsgi olduğunnan zamanımıza iki hanası ğavuşmuşdur. Bu sağolsun Sait gil de Ğağızman kitabına almışlar baş tereffine gendileri bir hane eklemişler.

Çığarım aleme görünmez bağlar
Şu melul gözlerim ğan dolmuş ağlar
O beyaz gerdana sarılan gollar
Yüz bin sene ğalsa canım can çürür m̄ı eller.

Bizim êller bahça olsa bağ olsa
Üş beş ağaç ağaç eyva olsa nar olsa
Bir yigide namus ğayret ar olsa

Gídíp gurbet êlde galır mı yar yar

Şındı bunun üçüncü hanası zamanımıza ulaşmamış. Bu Ğağızman dediğın çoğ esgi tarihi bir yerdir. Çoğ esgiden Ğağızman'ın bu yuħarıları da yoğumuş. Burda Hacı Ğağızman mehellesi de vardır. Onu biliyor musun? Şındı bunun türbesi var burada. Onun ismi Ğağızman'mış. Ğağızman'ın esas ismi Narın Ğala'dır. Bu hizmetkerin ağası Haca gider. hanımı helva bışırer. helva bışırer. Bu Ğağızman'a da hizmetkerin adı Ğağızman ya diyer ki Ğağızman ağan da burda olaydı çoğ severdi, yerdı. Diyer hanım ver götürerem verem gelem. Verer, hanımı êle düşünér ki diyer bu doymadı, götürüb o evde yiyecağ nerde ağasına götürerê. Helvayı götürer ağasına sicâğ sicâğ verer gelér. Ağası gelene gatar bu befat edér. Her keş bunun ziyâretine gidende diyer ki benı degil gedın Ğağızman'ı ziyâret edin. Her zaman azan oħunanda bu Hacı Ğağızman dediħleri bazen camiye gider bazen de êle deriye yuħarı gaçarmış. Megerse gidip namazını Hacda gılıb gelér. Êle bir kişi bu. Mallara êyle baharmış ki o evde hizmetker ya önce gendi yatarmış bêle súpürdüğ zaman sırtına batarsa malların da sırtına batar, heger batêrse gaħar bir dâ súpürürmüş. Êle baharmış. Şındı artıħ Hacı Ğağızman ki befat edér, buranın ismi Ğağızman Ğağızman diyiħler êle Ğağızman galér. Buranın esas ismi Narın Ğaladır. Bêle de bir mevzuası vardır Ğağızman'ın.

ANLATAN : KEMAL ÜNAL

DERLENEN YER : KAĞIZMAN

KONU :UÇAN SANDIK

Vaħtın birinde ülkenin birinde bir padişah yaşarmış. Bu padişah gendine bir sandıħ yaptırır. Sandığa bındığınan bir yayına basdığ sıra çıħar şehrin üstünde dolanır, öbür yayına basdığ zaman bu isdediğ yere yenermiş. Bunun bir de oğlu varımış. Oğlu da tam deliğannı zamanına geldiğ zaman bir gün babasına yalvarır ki baba bir gün de ben binem. Bu biner sandığa çıħar şehrin üsdünde dolananda bu yenecek yayı unudur. Başga bir yerlere gider. E gârip çocuğ kimseyi tanımér, bûlmér. Gider başga bir ülkeye yener. Gider başga bir ülkeye yener, gider bir yaşlı gadına diyir ki benim kimsem yoħdur, senin yanında galém. Bunun yanında galér bir gaş gün, bi gaş gün galdıħdan sôra bu deniz kenarına gider, bu deniz kenarına gider gezerken bi de bahar ki denizin ortasında çoğ güzel bir saray var. Diyer işte buruya da sandığınan gide bûlürüm başga bir şeynen gidemem. Gider sandığ getirer. Binér

sandıĝa gider sarayın bacasına yener. Sarayın bacasına yener, aŝsaĝıya yener, içeri girer ki bi tene genç bir ĝız. Çoĝ güzel bir ĝız oturmuş camın öĝüne kergâf işler. Nası bunu görürse ĝız bunü aler içeri sen burda ne yapersin ya işde babam çoĝ ĝısĝanç olduĝunna burayı yaptırdı, beni burda böyüder. Burada ĝalırım. Derken sobet ederken bir gün beş gün derken oĝlan buraya dadandı. Her gün için gelir. Gelér ĝeder, gelér ĝeder aradan zaman geçer, ĝız hámile ĝalér. Bunun annesi bir gün diyir ki ben gidem bir ĝızımı görém, ne zamandır ĝızımın yanına gétmedim. Sandalınan gelér bahér ĝızı ĝapınun öĝüne çıĝmış. Bu nası bahdıĝı zaman ĝızın hámile olduĝunü anler geri dönér. Geri dönér geldiĝi zaman ĝocasına der ki hak-l bele iken bele ĝızımız hámile ĝalmış diyer. Adam diyer ki benim nöbetçileri belli, kimse yanaşamaz. Oldüysa bu muhaĝĝah bacadan oldü. Bu da bacıya zift töhtürür. Bacıya zift töhtürür, bu gene sandıĝınan oĝlan gelir zifte yapışır neyse taş maş bulur altına ĝoyur yener ĝızınan ĝonuşur, çıĝar gider. Gelir baharlar ki orda siyâh bir sandıĝ izi var. O da diyer ki bir sandıĝ izi var, hadı diyir dolanın bahın kimin evinde ziftli elbise varısa odur. Bunnar dolanıllar, geliller nenenin evine, nenenin evinde bulurlar, oĝlun nerde dışarda. Beklerler biráz nenenin evinde oĝlan gelir, derler ki işte padişah seni isdiyér. Bu içeri girer içerde sandıĝa binér, evin bacasınınan çıĝar. Çıĝar gider, bahar asgerler yoĝ, asgerler çıĝmış gétmiş. Doğru gelir ĝızın yanına. Ğızın yanına gelér der ki işte beleyken bele ben gidérím. Ğız da diyer ki valla sen nerdeysen ben de orda. Ben de gelérím. Ğızı da alır yanına gider. Gider bunnar bir yerde bir suyun başına yeneler. Bir çeşmenin başında orda birázım ĝalıllar. Ğızın vahdı tamam olur doğum yapar bir çocuĝu olur ĝızın. E bunnar çeşmein başı, yanlarına yiyecek falan almamışlar. Aĝşam olur aĝşam olunca bahar ki uzaĝdan bir ateş yanér. Ğıza diyir ki sen burda dur ben bir sandıĝınan gidem bahém hele orda ateş yanér, birez ateş além getirém heç olmasa yaĝah, ısınah. Gider bahır ki haramılar yemeklerini eti doldurmuşlar, ĝazana ĝoymuşlar ocaĝın üstüne gendileri de yatérler. Yavaşça yener birázım ateş alır ĝahar bu terefe gelir aa ben biráz da niye et almadım diyer sandıĝınan ateşi orda ĝoyur gidér eti getirmiye. Gelér ki rüzgar vurmuş sandıĝın yaylarını yahmış. Bu da éder éder sandıĝ çalışmaz. Sandıĝı sırtına alır yola düşer. Sabaha ĝádár dolanın ĝızın yerini bulamaz. Ğız ise behler, behler bahar ki bu gelmedi enterisinnen neden bişeler yırtar çocuĝu sarar, alır ĝucaĝına gider. Yolda gidende bir atlı raslar buna. Atlı raslar diyer ki bacım sen bu daĝ başında nere bele gidérsin. Giderler suyun kenarına atlıya der ki sen nerden gelérsin bele ne ĝärten üzün başın toz, kir içinde a o derede bir yıĝan da gel, artıĝ onnan sôra ĝonuşah. Adam gider derede yıĝanmaya. Orda soyunur elbiseleri yıĝanmaya gider. Ğahar adamın elbiselerini geyer, çocuĝu da orda ĝoyur ata biner çıĝar gider. Adam gelér ki çocuĝu da ĝoymuş gétmiş. Ben nasıl edim der çocuĝu alır ĝucaĝına yola düşer. Bu ĝız gider bir erkeĝ elbisesi da geymiş ya esgiden bir yerin padişahı vafat etdiĝi zaman devlet

ğuşu uçururularmış. Bu gider baher ki orda da padişahları vefat etmiş, devlet ğuşu uçururler. Şehire girdiği kimin devlet ğuşu gelir bunun başına ğonar. Bunu dutar padişah ederler. Zenederler erkeğdir. Padişah olduğu kimin bu bir çeşme yapdırır. Ğızlığ fotrafını çeker, o çeşmenin üstüne yapışdırır. Asar üstüne. Bir tene de nöbetçi ğoyur başına der ki yağnış annaddım. Önce bir çobana raslar, çoban ğarnını doyrur. Ordan gider neyse doğrudan annadağ, çoban da gider elbise melbise getirmiyeye buna, gelene ğátár bu çığar gider. Onnan sôra atlının elbiselerini ğeyer gider. Bu fotrafını çekdiirir, orya nöbetçi ğoyur der ki her kim gelir buraya bağar fotrafi ğördüğu zaman su içer ah çekdiği zaman sen o adamı dut bana getir. Artığ nöbetçiler beğler, bir ğün bağar ki çoban geldi elbise falan çarşaf falan getirmiş, su içer fotrafi ğördüğu kimin ah çeker bunu ğötürerler. Ğötür diyeer bunu bir yere ğoyun bir tene de hızmetçi verin bağsın buna. Aradan bir zaman geçer bağar ki çocuğ ğucağında adam geldi nöbetçiler bağar o da su içer, fotrafi ğördüğu kimin ağ çeker. Nöbetçiler bunu da dutar ğötürürler, diyiş bunu da ğötürün iki hızmeçi de buna verin. Bir ğaş ğün aradan geçer bir adam sırtında bir sandığ geldi su işdi, elin yüzün yığadı, forafı ğördüğu kimin ağ çeker bunu da dutar getirirler, bunu da diyer bir odıya ğoyun üş tene hızmeçi de buna verin. Bular bir ğaş ğün istirát etdiğdan sôra padişah sesledir. Önce çobanı sesledir diyer ki sen bu fotrafi ğörünce niye ağ çekdiñ. Der ki valla ben işde davar otarerdım o benim yanıma geldi, ben gettim çarşaf getirem geldim ki ğoymuş ğetmiş. Öbür atlıya sorar çocuğ ğucağında diyer sen niye ağ çekdin o da diyer ki valla ben de ğördüm bunü dedi o derede yığan gel ben ğetdım derede yığanmıya geldim ki elbisemi ğeymiş, atıma bınmış ğetmiş. Çocuğ da benim yanımda ğaldı. Peki diyiş sen de dur. Öbürünü sesleder, diyer sen niye ağ çekdiñ, diyer işde beleyken bele. Ben bunü ğettim ğördüm, sevişdiğ, bunu ğaçırdım ğettim et getirmeye, doğum yapıdı ğettim ateş getirmiyeye et almaya ğettim geldim ki sandığın yayları yanmış, sandığın çalışmadı, ğaybettim aradım aradım bulamadım. Diyer ki adamlarına diyiş çobana birázım para verin şöyle böyle diyer sen ğet işen. O atın sahabına da diyer ki ahan sehen atın, ahan elbise ahan da bu ğátár para. Ahaliyi de toplar diyer ki ben ğızım, bu bir padişah oğludur, padişahlığa ğabul edersez yapalım yoğ yoğsa gidelim. Onlar da ğabul eder, ğocası padişa olur, heğiya da orda biter.

ANLATAN : KEMAL ÜNAL

DERLENEN YER : KAĞIZMAN

KONU : KÖROĞLU-KIRAT

Vahdı zamanında bir yerde Hasan Paşa isminde birisi yaşarmış. Bu bi ğün emreder atlar şeyinin başına başı derlermiş. Atlar tavlayı hazırlasınar ben bir atlarımı gelip keşşedem.

Hazırlarlar atları bu gider atların tavalası büyük ortuya bir sandalya göyurlar, bu oturur sandalyaya atları izlerken bir tene devriş gelir. diyir selamın aleykim pašam aleykim selam. İçeri girer Hasan Paşa bu dervişe diyir ki derviş baba benim edaletim her bişemiz nasıl. Diyèr ki padişām sağ olsun, her şeyin yerinde, atların yerinde. Bu atların içinde, Koroğlu namımda birisi var onun bir Ğirat'ı var, eger bu at senin bu tavlanda olsaydı senin menendin bulunmazdı. Diyèr ki onu getirmek lazım. Şındı bu çihar tellal bağırdır. Tellal bağırdır, tellal başlar bağırmaya her kim gider Koroğlu'nun Ğirat'ını Hasan Paşaya getirirse Hasan Paşa onun dünyalığın verir ahretine ğarışmaz. Bu bir gaş gün bağırdıhdan sora Keloğlan'ın bi tenesi gelir bunun yanına, diyèr ki ben gidib getirecām. Tellal bunu alır getirir Hasan Paşa'nın yanına, Hasan Paşa diyèr ki oğlum eger gider Koroğlu'nun Ğirat'ı behen getirirsense ben senin dünyalığın veririm. È diyir padişāam sağolsun benim bir anam var, ya o? Ben gelene ğatar , ulan diyèr buna birázim altın verin. Buna biráz altın vererler altını aler gider. Oğul sen bu altını nerden buldun, ana sorma bunu behen Hasan Paşa verdi ben gidecām Koroğlu'nun Ğirat'ını getirem. Diyèr bu bir yola düşer. Sora sora ede ede gelir Çamlıbel'e çihar. Gider dolanır baħar ki aşşahda musluħlar yapmışlar. Ğurunlar goymuşlar. Koroğlu'nun atları gelir, orda su içèr. Bu gider bir Ğurunun dibine girer yatar. Baħar ki keleşler getirerler atlarını suladılar gètdiler. Biráz sonra baħar ki dört tene adam Ğirat'ı su içmiye getirirler. Ğirat ise heç zaptedilmèr ki. Sağdaki adamı sola atèr soldakini sağa atèr. Bu nası birázim Ğuruna yahlaştıħları kimin yad ayaħ goħusunu aldığı kimi Ğirat hemen şahlanır, bunarin elinnen çihar, ğaçar gider. Ümre Onbaşı diyèr ki ola arayın buralarda başħa yabancı adam var yoħsa bu bele yapmazdı. Arar Keloğlan'ı bulurlar. Arar Keloğlan'ı bulurlar götürüler Koroğlu'nun yanına derler diyèr ola sen ne diye geldin benim sınırlarıma düştün. Diyer valla ben senin adın eşittim, işte geldim bir parça külüğün yiyib külün tökmeg için. Ey olsun diyèr peki Ümre Onbaşı'na diyir ki oğlum buna göre bizim atımız yoħ, bi tene uyuz tay var ğapının arħasında, onu da verin Keloğlan'a. Keloğlan baħsın. Keloğlan atı alır, bir gendine baħar bir ata ikisinin birbirinnen farkı yoħ. Bu atı alır götürür dereye, derede bir ğalıp sabun alır atı eey bir yıħar, getirer içeri bağlar. Bu ata èle baħar ki at bi ğaç gün içinde tanınmaz bir hala gelir. Koroğlu gelir atları keşfedende at gözüne ilişir. Ümre Onbaşı'ya diyir ki bu at burada yoħdu nerden geldi, o da diyir ki valla işde Keloğlan'dır, Keloğlan'a verdiğimiz uyuz taydır o hale getirdi ğaç gün içinde. O diyir aħlıza bişe gelmesin verin biráz de Dor At'ı görür, biráz de Dor At'ı görür, Dor At'ı da èle geliştirir. Bu sefer diyèr ola verin biráz da Ğirat'a baħsın. Bu Ğirat'a bir ğaç gün baħar Ğirat'ı gendine èyle alışdırır ki Ğirat yatdığı zaman bu da sırtını Ğirat'ın ğarnına verir yatar, Ğirat çabalamaz ki Keloğlan uyanır. Bir ğaç gün aradan bele geşdihdan sora Ğirat'ı ki gendine tamamıyınan alışdırdığı vaħıt, bir gün gelir baħar ki keleşler bir yere

toplannışlar, şarab içmäh isdiyeller. Keloğlan'a derler senin Koroğlu'nun yanında sözün geçer gët bize bir tuluğ şarab al getir de içelim. Bu da gider Koroğlu'na söyler Koroğlu meyhanacı başını sesler diyer götür buna bir tuluğ şarap ver. Bu da getirir giderler bārabār bir tuluğ şarabı alır ğapının öğüne çıhardırlar. Gelir der ki aldım. Gidin getirin. Birāzda gider ipi atar, atar sırtına alır gelir. Keleşler otururlar içerler içerler içerler sarhoş olduğları kimin Keloğlan diyer fursant bu fursantdır. Ümre Onbaşı'nın cebine anağdarı soğar, elini soğar anağdarı alır, gider tavlıya. Gider tavlıya ki Ğirat'a ğal vurmuşlar. Esgiden hal vururlarmış ayağlarına, kilitlerlermiş ki ğırğız çalmasın diye. Bağar ki Ğirat'ın degil de Dorat'ın anağdarlarını getirmiş. Dorat'ı alır çığar biner gider. Sabağ olur her keş sarhoş ağılları başlarına gelir, Ümre Onbaşı tavlıya gider ki ne gëtsin Dorat yoğ. Dorat yoğ gelir Ayvaz'a derki Ayvaz hal beleyken bele. Keloğlan ğaçmış Dorat'ı da götürmüş. Ayvaz gider Koroğlu'nun üzüne içeri girer ki Koroğlu da yeni ğağmış, dört tene ğanımlı varmış, bunnar biri ğahvesini bişirer, biri elbisesini ğeydirer, biri odasını süpürer. Geçer ele köşede oturduğu kimin türkülerini de söyliyäh mí, sözünen he mi? Geçer o terefe oturur, ellerine de bilege ğatar ğına yağmış. Ayvaz başı ğağınır başını ğağıyanda Koroğlu elinin ğınasını gördüğu kimin ele zeneder ki elleri ğana bulanmış, Koroğlu başlar buna sormıya.

Ayvaz gelir ğan elinnen

Ğarlar yağar ğabağınan

Kesdigin baş mıdır nedir

Dediği kimin bu ğaç ğana türkü tam bülmerim,. Dediği kimin bu diyer ya reğmetligin oğlu ben nerde sabağ erkennen kimi bulum da başını kesdim. Keloğlan ğaçmış Dorat'ı da almış gëtmiř. Ola diyer Ğirat durer mí? He Ğirat durer. Mesele yoğ diyir. Gel ğāber veräh Keloğlan'nan. Ařřađda deyirmānnara vardı, deyirmānnara yağlaşırken e Dorat da heşkimse binmer, bağmerler, ele yiyer içer yatir. Bu ğamlanmaya başlar. Yavaş yavaş yener aşşağı bir de umuzunnan geri döner ki Koroğlu Ğiratınan gelir. Ola ben nası edem bu gendini deyirmānın önüne ğavuşdurir. Atdan aşşağı atler, bağer ki deyirmānçı da orda oturmuş gendine ocağı yağmış ısınir. Kevenin umuzunda. Kevenin umuzuna almış ısınir. Nası içeri girer girmez diyer ki ola deyirmānçı Koroğlu'nun unnarını ey uyutmemişler. Deyirmānçılarnın kellesini kesmiş. Ahan diyana orda gelir seni de öldürmeye. diyir ya ben neyedim diyir ğaç. Donuzluğa aşşağıya yen. Ğaçer gider, aşşağıya yener, hemān deyirmānçının kevenini umuzuna alir, yüzüne müzüne birāz un sürir, orda oturir. Koroğlu gelir ğavuşer. Bađirer içeri deyirmançı deyirmançı bağer ki dola dolda yoğ. Bulir ki deyirmānā yendi. Keloğlan keven umuzunda çıher, buyur ağa üzüne gözüne un sürmüş Koroğlu tanımir, zeneder deyirmānçıdır. Diyir ki ola bura gelen adama ne oldu? Diyir valla ben ne büllem deliydi

cinniydi geldi yendi o deyirmänın altına, donuzluğa yendi. Bu atınnan yener Keloğlan'a der ki oğlum dut o atın dizginini. Atın dizginini dutar bële üzüne baħar, baba bu at beni yemiye bu nasıl atdır? Ola diyir at adamı yer mi, alır dizgini eline. Köroğlu iki áyahlı çeker gider donuzluħdan aşıağı bağıırır. Ola Keloğlan hele gel çıħ, baħım ki sene bu atı kim verdi. Sen nere götürürsın bu atı. Deyirmançı da ele bülér ki bağıırér ki gel dışarı. O aşıaħdan bağıırér ağa valla ben sehen un felan ügútmedım. Ben senin unların ügútmedım. Keloğlan baħér ki bu deyirmänçıya çoħ záhmet verecäh, hemen keveni úmuzunnan atar aşıağıya biner Ğirat'a úsdüne sıçradı, beş metre o terefe bağıırdı. Köroğlu gel gel ben burdayım deyirmänçıya eziyet verme. Köroğlu dışarı çıħar ki Keloğlan Ğirat'ın ústünde oturér. Bişe diyemez, dér ki oğul ben sehen daha bişe yapamam. Sen Ğirat'ın ústundesın ben yerdeyim. Dur dilime iki söz geldi söylüyém, úş türkú söylüyém de artıħ onnan sôra al gét. Türkülerini söylüyäh, buranın sözünen mi sölyüim sesnen mi. Neyse boğazım ağrıyer türküynen söylemiyém. Diyér ki:

Ğirat'ı aldım havas ilä
Meydana girdim bes ile
İki ğalaylı tasınan
Soğuş sular Erza'nındır.

Köroğlu'nun Ğirat'ının adı Erza idi. Ey diyir Köroğlu bu at senin idi, sen ğalaylı tasınan su verérdın ben tasınan vermem de götürür derede su içirirım. Şındı mal benim. diiyir dur bir daha diyém. Diyne beni diyir, bu diyir ki:

Ğirat' aldım körpe
Haykııranda çıħar sarpa
Her ğonaħda beş tas arpa
İpek torba Erza'nındır.

Ya diyir sen ipek torbaynan yedirirdın ben götürür daşın ústünde yedirirım sanane. üçüncüsün diyér:

Köroğlu'nun oħlarının
Döyüşürüm çoħlarının
Başı Polat mıħlarının gümüş nallar Erza'nındır.

Ey dyir Köroğlu sene efd ediyorum. Sen nasıl elinnen dizgini nasıl benim elime teslim etdınse ben de dizgini elimnen senin elén teslim edecám. Ben bunú Hasan Paşa'ya götürérım. Diyér ata bir ğamçı vurduğu kimin at Ğirat ğanatlıydı. Açar bir çif yeşil ğanat yola revan olur. Köroğluyse ellerini dizine vurur, deyirmänın bacasına çıħar. Bunú izler taa ki ğaraltısı ğayboluncaya ğátár. Ğaraltısı ğaybolduħdan sôra bir ğana daha türkú sylér, diyer ki:

Canım Ğirat, gözüm Ğirat

Sene binen alır murat
Her yanında çiftte ganat
Uzağ yollar Erza'nındır.

Der, deyirmännän aşşağı, bacadan aşşağı yèner, deyirmänçıya bağırır, ola deyirmänçı çığ deyirmännän sahib ol ben gidèrim. Gelir Dorat'a binèr birüz getdiğı kimin Dorat yorulur, hamlamış ya. Yèner atdan başlar dizgini çeħmiye. Baħar ki gene gelmèr eyeri de yèndirir, alır ùmuzuna yavaş yavaş Çamlıbel'e dorğu gider. Gel ħaber veräh Çamlıbel'deki keleşlere. Bunnar da gale burcuna toplanmış dürbünnen baħerler hele Köroğlu Keloğlan'ı ne ğılığda getirecäh. Birüz sonra Ayvaz dürbünnen baħarken baħar ki uzağdan bir ğaraltı çığdı gelèr. Birüz baħar ola diyèr heralda çerçi gelèr, gelseze uşahlara birüz bişeler alağ. Birüz geldihden sôra baħer ki ola ne çerçisi, Köroğlu Dorat'ı çeke çeke getirèr. Eyeri de almış ùmuzuna èle gelèr. Gelir ğalanın altına ğalanın altına yèndiğı kimin Ayvaz'a dèr ki keleşlerine ki ben daha yuħarı çıhamam benim devruş urubalarımı aşşağı tökün. Ayvaz buna bir ğaç ħana da türkü söylèr, diyèr:

Niye girdin deyirmäna
Atı verdin Keloğlan'a
Ğırı verdin Doru aldın
Bazarın mübarek ola

Bir ğaç ħana türkü söylèr, bu dervüş urubalarını gèyer, gelir deyirmännın önüne. Ğirat'ın da ayağının birinin nalı düşmüş. Ğirat'ın izini dutar gider. Ğirat'ın izini dutar gider, gel ħeber veräh Keloğlan'nan, Keloğlan atı getirir, Hasan Paşa'ya verir. Hasan Paşa ziyafat çaker, ğırğ gün millete pilav yedirir. Bu işde ğırğıncı gün idi Köroğlu gelir Sılistrı eline ğavuşur. Şherden içeri girer Köroğlu baħar ki şehirde kimse yoğ. O yanı bu yanı dolanır, baħır ki bir tene adam ğoşa ğoşa gidèr. Gider adamın yaħasını dutar, ya bu şehrin milleti nerde. Èle adam üzüne baħar diyèr sen Köroğlu olmayasan. Yoğ ya diyir Köroğlu kim ben kim ben devrişin biriyim, ne tanıyırım Köroğlu'nu der ki bu millet Hasan Paşa Köroğlu'nun Ğirat'ını getirmiş, ğırğ gündür yemek yedirèr, pilav yedirèr. Bugün son günü gidèrim ben de yemek yemiye, pilav yemiye. Diyèr gelsem behen de verirler? Diyir niye vermesinner. Alır gider bārabār gidèler, adam gider mīsefir oturur. O da ğapıdan içeri girer, ğapıynan bārabār dikine durur. Baħar ki Keloğlan'ı tanır Keloğlan da yuħarda oturmuş, ùmuzuna bir kürk almış Hasan Paşa da pilav dağıdèr lengerinen. Geri döner ki ğapının arħasında bir dervüş durèr. Devruş baba sen de otur an bèle dèr. Köroğlu oturur, ne zamandır ğarnı acıħmış bir lenger pilavı önüne goyur. Köroğlu buna bir iki loħma vurursa lengerin dibini getirir. Çünkü o yemeg yediğı zaman èle bir lengeri öğünde döner bir daha loħmanın yeri önüne gelirmiş. Bu yemegi pilavı

Yiy r, diger terefdan Hasan Paşa g r r baŐar ki lenger boş, ola diyiŐ sen ne tez yedin onu. Orda KeloŐlan da ismi Memmed AŐa, ola Memmed AŐa gel devriş babaya ben yoruldum sen bir lenger daha pılav getir. Devriş baba heralde doymadı. Bu gider bir lenger pilavı altınnan yaşlı yerinen doldurur getirir K roŐlu'nun  g ne  oyur. Diyer ki ye. Birbirlerini tanıyerler ama belli etmeler. Millet yemegi yiyib daŐıldıŐdan sonra devriş baba, Hasan Paşa diyer ki  y devriş baba bu bizim Memmed AŐayı g r r misin diyer g r rim. Diyer bu  etdi K roŐlu'nun  iratını getirdi.  irŐ g nd r bu baŐar, bu yemegini suyunu verir, bu biner, bu yener. Ben b g n pılav yedirdim. Őind  b g n ben ata binec Őım ama at zaptedilec Ő at degil. Sen buna nusŐa yazar mısın? K roŐlu evet diyiŐ. Şeye bir zım k m r suyuna bir zım  amıŐ  alem  oymuŐ iÇine oŐuması yoŐ, yazması yoŐ. Bir kaŐıda bişeler  aralar, diyer ki g t r bunu atın suyunun iÇine  oy. G t rer atarlar,  irat kaŐıdı g rd Őu kimin suyu iÇer mi işde bir z y z ne g z ne seperler. Padişah hazırlanır ata binec Ő, Hasan Paşa  irat' binec Ő. Hasan Paşa gelir binek daŐına  ıŐar, ayaŐını  zengiye  oyer ki  irat'a binm Ő işin.  irat g z rn ucuynan baŐar ki yad adamdır, nasıl bir silkinirse Hasan Paşa gider meydanın ortasına d Őer. Meydanın ortasına d Őer  aŐar devriş babaya bir  izar sen nası noŐsa yazdın ki bu beni atdı, az  aldım parÇa parÇa ol m. O da diyiŐ ki reŐmetligin oŐlu sen ata binmesini bile b lmeysin sen ver bana ben binem bah nası at eşŞek olar. Ola diyer  oyun binsin. B lme ki K roŐlu'nu gendi olduŐunu. Bu hemen binek taŐına  ıŐar, ayaŐını  zengiye  oyar  irat baŐar ki Celali Cicennahtır, g begini de bir  ariŐ da aŐŐaŐı asar. Biner dizginneri eline alanda KeloŐlan der ki aŐa shen deyirm nda s z vermiŐdim, sen dizgini nasıl ki elinnen elime teslim etdin, ahan ben de dizgini el n teslim ederim diyende nasıl ki dizgini topladıŐı kimin Hasan Paşa oyanır. Ola bu K roŐlu h m n emir verer  ana  apılar  saŐaŐlaner,  apaner. Bu Őehr n iÇinde oyanı gez r bu yanı gez r bir yol bulamaz, deniz terefine Tuna Nehri'nin terefine de bir yıŐıŐ beden vardı, oraya da bir s r  asger yıŐar. Bu baŐar ki olacaŐ degil buradan  ıŐacaŐ yolum yoŐ.  irat'ın aŐzınnan başınnan gemi  ıŐardır, asgerlerin  st ne s rer. Asgerler baŐar ki bu ata bunarın  st ne ola yol verin bu bizi denize t kec Ő.  irat gelir gedikden atar gendini denize. Denizde deniz atı olduŐuŐin. Hasan Paşa gelir gedige hah der sıŐana da  almadı ya, sen de  irat'ı  aŐırdın, ikiniz de boŐulduz ya. Bir zım sonra baŐarlar ki K roŐlu aŐŐaŐdan  ıŐmıŐ atı  eke  eke gelir  alanın Şey bedeninin  arŐısına. Gel r bedeninin  arŐısına orda elbisesini soyunur, daŐlara serer  urumaŐ işin.  irat'ın da eyerini neyini alır  neŐe  oyur, gendi orda oturur ber de baŐar Hasan Paşa'nın da Tuna Nehri'ni geŐec Ő Şeyi yoŐ,  st ne gidec Ő asgeri yoŐ. Ne yap m keÇeden toplar daha yeni icat olmuş. Esgiden b le o   lleler verdi. Ben de o   lleleri g rd m,  avuŐtum onnara. Adı neydi başlar buna top atmaya K roŐlu orda da  Ő  ana t rk  der, bir  anesini b lerim. Der ki:

Toplar atılır galasınnan

Hak sahlasın belasınnan

Köroğlu'nun narasınnan

Dağlar gümbür gümbür gümbürlenir.

Diyer türkülerini bitirer, bitirdiğinden sonra ğaher elbisesi neyi ğurür, Ğirat'ın eyerini vurür, bîner. Biraz ğetdiğinden sôra baher ki eyle bir böyüh bahça, ucu var bucağı yoğ. Bahar ki içerden de ele ğarıların ğızların sesleri gelür. Hämân gider bir alçağ yer bulur, atını ordan Ğirat'ı attadır, bahar ki orda ele ğızlar cariyeler türkü söylerler, oyniyerler. Bir tene de hanım orda oturür bu Ğirat bunun dilinen annardı bu ayağını nasıl Ğirat'ın ğoltuğuna dayarsa Ğirat başlar ahsıya ahsıya ğetmiye. Gider bunar nasıl Köroğlun'ü ğördühleri kimin, haan bir deli aşlı geldi. Megemse orası da Hasan Paşa'nın aylesinin bahçası, cariyeleriynen bārabār ğetmiş orda eylesenür. Hasan Paşa'nın hanımı nası Döne hanım bunu ğörürse ğızlar diyir ki aşlı baba hele gel an bu ğızlara bir ğaç hana türkü mürkü söyle bular bir eylesinler. E diyer benim ayağım ağırür ben atdan yēnemem ki. Ğızlara diyer ki ğızlar derviş babayı atdan yēdirin. İki tene yemiş içmiş ğız dutar Köroğlu'nu atdan yēdirerler. Oturur. Ğızların biri bunun üzüne bahar diyer ki devrüş baba ne ğatār ğara. Üzü siyahmış, esmer ne ğatār ğaradır. Bu Köroğlu'nunzoruna gider. Alır sazı eline başlar buna türkü söylemiye, diyer:

Bene ğara diyen dilber

Ğaşların ğara degil mi

Ğarannıhda gerdana tökülen

Saçları ğara degil mi

Bene ğara diyip durma

Hak yaratmış yüze vurma

Ela göze siyah sürme

Çekilen ğara degil mi

Hint'te Yemen'de ekilir

Çıhar mezette satılır

Türlü yemege ğatılır

Biber de ğara degil mi

Dediği kimin Hasan Paşa'nın hanımı diyer devrüş baba ğızın biri sehen ğara dedi diye ne ğatār zorān ğetdi. Ğızlar diyer devrüş babayı atına bîndirir. Atına bîndirirler Döne hanım elini cebine soğar bir avuç altın çıhardır. Ğızın birine verir der ki götür bunu devrüş babaya ver.

Götürür uzadanda devrîş baba, Köroğlu üzünü bir terefe dönderir. Dönderende Döne hanım der ki heralda az oldu da almadı, gız gel bir avuş daha verim diyende diyer he gendi de hanım olmuş vermér, gızınan yollér. Ola diyér herkeşin göynünde bir aslan yatar, bizim devrîş babanın göynünde de bir tilki yatér. İki elin birden ceplerine sohar iki avcunu doldurur getirir Köroğlu'na uzadanda éle iki bileginnen nası yaħalarsa alır atın terkesine hayde der. hâber Hasan Paşa'ya gider. hâber Hasan Paşa'ya gider bu Köroğlu épéyce atı sürdüğü zaman bir yere gelir at başlarlar yavaş yavaş gétmiye. Bu éle bülir ki Ğirat yoruldu. Meremse Döne hanım'ın saçları arħadan Ğirat'ın ayağına dolanér, goymér ki Ğirat yürüye. Köroğlu orda da bir ğaç hana türkü söylér, diyér:

Ğirat bülérsin bura nedir
Şehitler mezarı sıra sıradır
Canım Ğirat gözüm Ğirat
Beni hana yuvaya ğavurşdur.

Biráz dā yol gétidihdan sōra bahar ki geriden asger gelér. Önlerinde bir düzlük var ortada da bir üsgek tepe var. Atını döderir o tepenin başına çıkar. Asger gelir tepenin etrafını sararlar. Kimse Köroğlu'nun ğorħusunnan yuħarı çıhamaz. Aşşığı da yénemez. Birázim beħledihden sonra Hasan Paşa Keloğlan'ı seslér, Keloğlan der çih Köroğlu'nun yanına söyle götürér gendi atını götürér, benim aylemi versin. Bu Keloğlan da gedir bir hâybe alér içini, Köroğlu'nun ne yediğin ne içdiğini bülérdi. Doldurér heybeyi yiyacāhdan ğayfesinne, tütününnen, şuyunnan buyunnan alır, çih Köroğlu'nun yanına. Onnan evel de Keloğlan bir adam bulur, bir mehtub yazar bir adama verér. Sen bu kağıdı ácele Çamlıbel'e ğavurşdur. Ben burada sehen bir avuç altın verérim, orda sehen bin avuç altın verírlér. Bu adam mehtubu alır gider. Çih Köroğlu'nun yanına Köroğlu'na der ki Köroğlu bah a ben senin yiyeceğin şuyun buyun getirdim Çamlıbel'e de hâber yolladım, böğün yarın nerde olsa senin keleşlerin imdadān ğavuşurlar. Senin imdadān ğavuşurlar, bu yéner aşşığı Hasan Paşa'ya diyer ki Köroğlu diyér ki üzünün suyunnan ğahsın asgerini neyini alsın gétsin yénersem aşşığı hêşbirini sağ biraħmam. Bu da veziriynen oturér vezir diyer ki Hasan ğaçah. Oğlum çih asgerin içine asgere bozğunluħ biraħacaħsın. Benim aylem gidér, ben nere ğaçérim. E bunnar aşşahda Köroğlu yuħarda. Onnar ğorħusunnan yuħarı çıhamér, Köroğlu'ysa aşşığı yénmér. Bunnar bir ğaş gün béle ğaldihdan sonra gel hâber verāh mehtubu götürennen. mehtubu götüren gidér Çamlıbel'e ulaşér. Götürér verér Nigar hanım'a. Nigar hanım oħér verér Ayvaz'a, Ayvaz oħér verér öbürüne, derken sıraynan mehtubu oħerler. Nigar hanım emir verdiği kimin yeddi bin yeddi yüz doħsan doğguz keleş at beline biner. at beline biner bunar geléler, gecenin bir vahdında bu tepenin asgerin olduğı yere yaħlaşırlar. Baharlar ki dağın etrafında tepenin

etrafında ateşler yanır, tepenin başında da bir tene ateş bazen yanır bazen sönür. Ayvaz diyer ki Nigar hanıma hanım görür misin bu aşşahdaki işihsar Hasan Beg'in asgerleridir. Yuhsarıdaki gözüken bahdı gara bizim ağanın ateşidir. Orda bişe yoğ birázim ot mot toplér goyer ateşin üstüne yanér söndüğü kimin garannihda galéller. Diyer ki sen burda behle, asgeri emir veréller orda yéner asger atdan. Şeye diyer ki Nigar hanım'a diyer ki ben ağamın yanına gidérím. Eger fursant buldum yuhsarı ağamın yanına çıhdım çıhdım, çıhmadımsa beni yağalasalar sabahdan artığ nasıl edersen et. O atın dizginini bağlar yavaş yavaş asgere yanaşanda nöbetçiler bunnan bağırırılar hey kimsin. Diyer ola ben de sizdenim atım gağdı atımı getirérím. Ey geç. Nöbetçileri geçer, nasıl ki ata bindiği kimin dađa yuhsarı sürer. Dađa yuhsarı sürer. Épéyce çıhdıhdan sonra Ğırat arhadaşının goğusunu aldığı kimin éle bir kişner. Ayvaz der ki can sesén ğurban, senin sesini duydum ağamın yüzünü de bir görsem. Çıhar yuhsarıya ki ağası oturmuş ordan burdan ot toplér, ateşin üstüne goyer, ateş yanér, bitdiği kimin gene garannihda galerler. Neyse ağasıynan görüşür. Geceyi orda geçirérler. Sabahdan erkennen gağarlar ki ne gağsınlar iki ki ğüşli ğurt bir sürünün içine düşer nasıl páram páram ederse Nigar hanım ğılincí vurér Ayvaz!ın üstüne devirér, Ayvaz vurér Nigar hanımı'n üstüne devirér. Bu asgeri éle ğıralar ki asgerler gaçar Hasan Paşa'yı sağ yağalarlar. Sağ yağalarlar Köroğlu aşsağı yéner, Hasan Paşa'yı alır Çamlıbel'e gelirler. Aradan bir gaş ğün geřdihdán sôra Köroğlu Ayvaz'a derki Ayvaz hazırlığın gör seni Hasan Paşa'nın hanımıynan evlendirecem. Hasan Paşa yoğ der ki Ayvaz der ki ağa éle iş olur mi duyan eşıden ne der. Öyle yapacağın ver yanına beş yüz tene atlı götürem Hasan Paşa'yı melmeketine yeniden nikah edím goyum gelém. Aferin oğlum diyer ben seni máhsus sına mağ için öyle dedím. Verir bunun yanına beş yüz tene atlı alır Hasan Paşa'ynan hanımını bir dehe getirirler Silester elinde orda yeniden nikah eder, nikah eder dúyúnunu yapar, Ayvaz goyur gider. Bu héhiya da burda biter.

ANLATAN : KEMAL ÜNAL

DERLENEN YER : KAĞIZMAN

KONU : DİNLER SÖYLEMEZ

Vahdın birinde bir ülkede bir padişah yaşarmış. Bunun çocuğu yoğmuş. Bu áhdéder benim bir çocuğum olsun bütün servedímí fağırlere dađıdém. Zaman gelir bunun bir oğlu olur. Oğlan büyür épéyce bir gaç yaşına girer, ağlı keser, okula gidér gelér. Padişah áhdını yerine getirmez. Bunu rüya görür, rüyasında diyerler ki sen béle bir áhd etmişdin, áhdin yerine yerine getir. Rüyasında gördüğü kimin sabahdan gağar tellal bağırırır der ki házinem hariç ne ki malım mülküm servetim varısa ahalí gelsin her keş gendine götürsün. Gelirler

millet şehrin milleti tökülür hepsi kaçırır götürür. Bir yaşlı nene galër. Adı neydi bu nene gelir, dolanır bahar ki bişe bulamamış, heşbişe herkeş kaçırmış götürmüş, bir küp bal var bu da balı küpünen umuzuna alır çılıb gidende bu padişahın oğlu da ele bacanın ucuna çılmış, orda oturmuş milleti izlemekteydi. Bahar ki nene balın küpünü sırtına almış umuzuna almış götürer. Eline bir daş alır nası bele bir şeynen nasıl atdığı kimin gelir güvece deger güveci girar. Nene bahar ki güvec girıldı, bal tökülër. Geri döner bahar ki oğlan bacanın başında seni diyner söylemezın hışmına rasgelesin sen niye benim güvecimı gırdın. Oğlan hemen bacadan aşşığı atlar, bu nenenin yañasını dutar der ki nene benim babam benim için servetini dağıttı. Sen bene bedduva etdin niye bene bedduva etdin. Diyer oğlum ben sene bedduva etdim ama benim diyner söylemez dediğim bir düyne gözeli gızdır. O konuşmuyor, diyniyer söylemër. Eger gider onu söyledir getirirsense o dünya güzeli bir gızdır. Hemen oğlan bunun yañasını bırakır, gelir yanına yeteri gátar altın alır, heybesinin iki gözüne göyür atını hazırlar biner, çıkar gider. Sorar işde bu nerde yaşer, felan yerde. Gider yolda giderken bahar ki bir adam bir cânazanın boynuna boğuzuna ipi tahmış, kefeniyen bábábır aşağı sürüklër, yuğarı sürüklër. Adama diyir ki ya sen bu cânazä. Ölmüş adam bunnan ne isdiyirsin. Diyer ki ya bunun ölmeden evel behen borcu varidi bene borcunu vermeden öldi, ben de hayfımı bunun cânazasının alerim. Ne gátar borcu vardı, bu gátar. Çıharder bunun parasını verer, cânazayı götürer mezarinä göyer, üstün korlar çıkar gider. Gider bir yerde bir çeşmeinin başında ağacın gölgesinde oturur. Su içer söyler ola diyer, ben gız söyletmiye gidecäm. Ben yanıma da altın aldım acaba yeter mi yetmez mi. Çıhardır altınlarını sayanda ortaya töker, sayanda bir tene fare gelir bir tene altın alır, gider daşın dibine girer. Ola bu neydi, fare niye altınımı götürdü der bekler. Biráz sôra bahar ki fare bir daha çıldı geldi, bir tene altın götürende farenin geldiği yere elini gapadır. Elini gapatdığı kimin fare dile gelir. Der ki ey padişah oğlu sen beni öldürme, medilën sar cebën göy ben sehen lazım olurum. Bu mendiline sarer, cebine göyer gider. Gider, sorer, baher ki millet toplanmış, bir gaş tene şey var gız orda oturër, padişah da diyer ki benim gızımı kim konuşdurursa ben gızımı onunla evlendirecäm. Ama kim konuşuramazsa onun boynunu vurdururum. Kellesini kesdiririm. Diyer ki tamam. Bunnar içeri girende cebinnen fare seslenir, diyer ki şahzede diyer sen birağ ben gider şamdanın altına girerim. Onnar sehen diyerler ki ey teze gelen deliganni bişe annat diyniyäh. O da sen de de ki ben bülüm şamdan seni beni yaradanı seversin sen bişe annat da biz diyniyelim. Sen bele dediğin zaman ben şamdanın altınnan konuşmaya başlarım. Bu gider içeriye cebinnen fareyi bırakır, fare gider şamdanın altına girer. Millet meclis toplanır derler ki deliganni hele bişe annat da diyniyäh. Gız da oturër vallah diyir ben ne bülüm, ne annadem. Şamdan şamdan seni beni yaradanı seversen bir bişe annat da bu cemät diynesin. Dediği kimin şamdan ordan der

hey ağalar diyneyin benim dediğimi. Millet gözünü şamdana tiker, diyer ki vaħdı zamanında üç arħadaş ğaħdılar bir yere gezmiye gidêrdiler. Bunnar arħadaşdırlar, ğurbete gidêrdiler. Bunnarın biri ĥoca, biri marangoz, biri de terzi. Gider bir yerde dişârda aħşam olur orda ğonaħlarlar. Marangoz bunnara der ki ĥocaynan terziye siz yatın ben nöbet dutem. Birázım beħliyem biráz sonra birzi seslerim, siz ğaħar beklersiz ben yatarım. Onnar yatdıħdan sonra bu edem ben diyir vaħıt geçirém. Álatları çıħardır, ordan bir ağaç keser taħdadan bir tene bir adama benziyen bişe yapar, orüya dayar. Bu sefer terziyi sesler, terziye der ki ğaħ sen beħle ben yatem. Terzi ğaħar ateşin başına oturêr, başını ğaldırêr ki orda bir ğaraltı durêr. Hey kimsin diyêr niye êle orda durêrsın, gel an bele ateşin başında dur. Bu ğaħar buna bir tene vurur, taħ diye yere düştüğü kimin ola bu adam degildir, marangoz hünêrini demek bana gösterdi der hãmân çantasınnan bir parça çıħardır, buna bir enteri şeklinde diker, ğeydirir, başına da bişe örter, gelir ĥocayı sesler. ĥoca diyer ğaħ biráz dá sen beħle ben yatem. ĥoca birázım ateşin başında oturur, baħar ğarşıda ğadın durêr. Bacı an bele ateşin yanına gel niye orda durêrsın. Dedığı kimin baħar ses çıħmêr, gider elini atdığı kimin baħar ki taħ diye yere düşdi. Ola diyir bu marangoznan terzi demek ki hünêrlerini bene gösterdiler der avdes alar, iki rekat namaz ğılar, ellerini açar yârebbi sen beni bunarın yanında mahçup çıħardma dediği kimin Cenabı Allah terefinen o taħdaya can veriler. Bu olur ğüzel bir ğız. Şındı sabaħ olur ğızı bölüşemezler, marangoz diyer benim, terzi diyer benim elbise tıħdım, ĥoca diyer ben duva êtdim can verdi. Heresi bişe dediği kimin şındı bu ğız kimindir. Kimisi diyer terzinindir, kimisi diyer marangozundur, o diyner söylemez ğız ğaldırır der ki hağğı hağğêdın. ĥoca duva etmeseydi o o ğátár taħdadan adam yapsın, o ğátár elbise tıħsın ğeydirdin. Bu bişe ifadâ etmez. Ğız ĥocanıdır. Dedığı kimin, ğızı o gece ğonuşdurmuş olêr. Bunar millet dağılêr gider bu da dişâri çıħdığı kimin fare de yanına gelêr, cebine ğoyêr, gidêr. Sabaħ olêr. Gene geliller meclis toplanmış bu sefer diyêr ki sen beni bıraħ ben bu sefer gider zembilin altına girerim, gene söyle dedihleri kimin sen bene de ki annat ben de annadırim der, içeri girdihleri kimin bu fareyi cebinnen çıħardır, fare ğaçar gider zembilin altına girer. Gene bunnar diyer ki hey deligannı hele bu gece de bişe annat da diyiniyâħ. Diyer valla ben ne bülêm zembil zembil seni beni yaradanı seversın bu gece de sen bişe annat da diyiniyâħ dediği kimin zembil orda diyêr hey ağalar diyneyin dediği kimin millet gözünü zembile tiker. Zembil dedihleri de sepetlere çarşı bazar şeyine zembil diyerlermiş. Diyêr ki vaħdı zamanında iki ğardaş varidı. Bunnarın biri evlıydı biri bekar idi. Bunnar ğaħdılar başħa bir melmekete gidêrler. Başħa bir melmekete gidêrler, bunnar gider bir yerde gece ğonaħlarlar. İlerde de su varmış bu evli olan bekara diyêr ki ğardeş a bu ğabı al da ğêt a orda su aħêr, ordan bir su getir, içâħ. Bu ğabı alêr, gider doldurur ğabı diyer biráz da eğilim içem. Nasıl suyun üstüne eğıldığı kimin ğayıbdan

bunun ğafasını vururlar. Ğafası öbür terefe geçer cemdegi bu terefde ğalır. Ğardeşi bekler baħar ki gelmedi biraz sôra gider ki ğardaşının cemdegi bu terefde ğafası suyun öbür terefinde. Ola nasıl iş bu derken ğabı alır diyer ben doldurêm götürêm. Suyun üstüne egildiği kimin bunun da ğafasını vururlar, ğafası öbür terefe gider cemdegi bu terefde ğalır. Bu ğadinsa bekler baħar ki gelmedi, gider suyun başına ki cemdekleri bu terefde başları suyun öbür terefinde. Ğafalarını da getirir, orda bir ğuverçin peydah olur. ğuverçin der ki, ğuverçinner peydâ olur biri der ki şey oldu adı neydi, bunun başlarını yerine ğoysa ben çırpınırım, bir teleg düşer bu telegi sürdürüğe bunnar bir daha kannanrlar. Bu da sevincinen gider getirir, ğocasının başını ğaynının cemdegine ğoyur, öbürünü de ğaynının kellesini de ğocasının yanına ğoyduğu kimin bunnar telegi sürdürüğü hal kannanrlar. Kannanrlar şimdi ğafa diyer ki ğadın benim, vücüt de diyer ki ğadın benim. Bu ğadın hangisininindir dediği kimin millet başlar kimisi şunun kimisi bunun dediği kimin gene ğız ordan diyer ki başsız ayağ olmaz. Baş olmadıhsa aħıl başdadır. Ğadın başındır dediği kimin ğızı o gece de ğonuşdurmuş olur. Bunnar ğaħar dağılar. Bunnar ğaħar dağılar, ertesı aħşam bir daha toplanıllar bu üçüncü hehyası neydi bunun bir bêle derler ki şahzede hele bu gece de bişe annat da diyniyelim. Diyer ki vallah ben bülêm bu gün de diyelim orda bir mangal var, fare gider mangalın aktına girer, diyer mangal seni beni yaradadı seversin hele bu gece de sen bişe annat da diyniyelim dediği kimin mangal hey ağalar dediği kimin millet gözün orüya tiker. Diyer ki vahdın zamanında bir padişah varıdı, bu padişahın üş tene oğlu varıdı. Lalasının da bir tene güzel bir ğızı varıdı. Bir gün sabahleyin padişahın böyüg oğlu gelir annesine der ki anne babama de ğetsin lalenin ğızını bene isdesin. O çıħar ortancıl oğlu gelir ana babama de sabahdan ğetsin lalenin ğızını bene isdesin. O çıħar küçüg oğlu gelir ana babama de sabahdan ğetsin lalenin ğızını bene isdesin. Aħşam anneleri padişah geldiği kimin söyler ki vallâ böğün oğulların önce böyük sonra ortancıl sonra öbürü geldi dediler ki babama de lalenin ğızını bene isdesin. Ê şimdi sen bunu bunarın hangisine isdiyecâhsin. Bu da sabahdan oğullarını sesler, bunara birer miktar para verir, diyer ki gidin ğurbete, şu ğátar müddetçe ğurbette ğalın. Geldiğiz zaman hangiz ey bir sanat örgermişseniz ben ğızı gider ona isderim. Bunnar ğaħar giderler. Üş ğardaş yola düşerler bir yere giderler. Yol üçe ayrılır. Derler ki gelin biz bu heremiz bir yola gidelim. Mesele bir sene sôra falan günde birinci senenin birinci gününde burda gene birleşib evimize gidelim. Bunnar giderler. Heresi bir yola gider. Heresi bir yola gider, bunnar giderler. Bu oğlannardan biri gider remçinin yanına gider. Fala baħan insana remçi diyellermiş o zaman. Remçinin yanına gider , biri de gider bir doħdurun yanına girer. Oğlansa küçüg oğlansa boş dolandır bir iş bulamaz. Gêdiği yerde terefde bir iş bulamaz. Bunnar bir sene sonra doħdorun yanına giren ey bir doħdor olur. Öbürü de ey bir remçi olur. Reme baħan, fala

baħan olur. Öbürü ise bir iş bulamaz öyle boş dolandır. Zaman da gelir yaklaşır, ben nasıl edem der ele şehirde dolandırken şehrin kenar tarafına bir yere gelir tenha yerde. Baħar ki üç adam birbirine vurur. Döyüşerler. Gider bunların yanına ğardaş siz niye döyüşersiz. Hah diyerler durun, birbirlerine diyerler ki durun ā insanoglu geldi bize ğaral versin. Diyerler ki bizim babamız befat etdi. Bizim babamızdan bize üç tene şey ğaldı. Diyer nedir, diyer bu bir tenesi ğalı, bir tenesi çubuĝ, bir tenesi de papaĝ. Ey diyer bunnarın marifeti nedir. Diyer ğalının diyerler ğalının üstüne yatarsın, ğalının ğulaĝına diyersin ki ğalı seni beni yaradanı seversen beni felan yere götür. Yatarsın sabaħdan ğaħarsın ki ordasın. Ey çubuĝun marifati ne diyir ki çubuĝun marifati de bir adama vurursun ki olur bir hayvan oĝlu, bir hayvan. Ey diyir ya şeyin marifati ne, papaĝın marifati ne? Diyer ki papaĝın marifati de başan örtduĝün kimin kimsenin gözüne görünmezsin. Peki diyer şimdi ben üç tene oħ atacam. Siz oħların peşine üçüz birden ĝoşacaħsız. Önce gelene ğalıyı verecām, sonra gelene papaĝı verecām. Sonra gelene de çubuĝu verecām. Bunnar alır giderler. Oħları atar bunnar oħun peşine ĝoşduĝu kimin bu oruya bir avuç altın ĝoyur. Papaĝı başına geçirir. ğalıyı da ĝoltuĝuna ĝoyur, ordan ĝayıb olur. Adamlar geliller ki ne adam var, ne ğalı var, ne çubuĝ var. Orda biraz altın var, dutar altınları bölüşüller. Ğaħar gelir tam ayrıldıħları yerde birbirlerine birleşirler. Birbirlerine ĝavuşurlar. Ğörüşdüħdän sōra bir senedir üç ğardaş birbirlerini görmemişler. Sōra böyüĝe diyer ki sen ne iş yaptın, diyer ki ben bir doħdorun yanına ĝetdim ey bir doħdor oldum. Öbürüne sorallar o da diyer ki ben de işde reme baħmayı örgendim. Ona sorarlar diyer vallā ben hēş bir iş görmedim. Ordan da ğaħarlar diyerler ki hele bir reme baħaħ lalenin ĝızı ne halde. Bunnar bu rem açar, baħar ooħ lalenin ĝızı eyle ğasta ki doħdorlar pambuĝunan aĝzına su damladır. O doħdor da diyer ki ben orda olsaydım şimdi ben onu muyane eder, ĝurtarırdım. Oĝlan bişe demır, diyer ki gelin hele a bu ğalıyı saraħ yataħ sabaħ olsun baħaħ ki neyederih. Bunnar yatdıħdan sōra bu ğalının ğulaĝına diyer ki ğalı seni beni yaradanı seversen bizi lalenin evinin bacasına götür. Biraz sōra yatarlar. Bunnar biraz sōra sabaħ olur. Uyanırlar ki lalenin evinin bacasında yatırler. Lalenin evinin bacasında yatırler. Aşşaaĝı yēnerler. Bu doħdor olan ĝızı muyane eder illaç verır. Bunu hasdalıħdan ĝurtarır. Şimdi doħdor diyir ki ben doħdorluħ yaptım bunu hasdalıħdan ĝurtardım ĝız benimdir. Reme baħan da diyir ki ben reme baħdım sene söyledim sen de geldin ĝurtardın. Ğız benimdir. Oĝlan da diyir ki sen reme ne ğatar, ikisine de diyir sen ne ğatar reme baħ doħdor ol. Ben sizi getirmeseydim siz nası ĝurtarırdız? Bu ĝız hangisininidir. Kimisi diyir doħdorun kimisi diyir remçinin. Bu diyner söylemez ĝız diyir ki, haĝĝı haĝĝedin. Ğız küçüĝünüdür. ğalının saħabınıdır. O bunu getirmeseydi, bunnarı getirmeseydi o ne ğatar doħdor olursa olsun, o ne ğatar remçi olursa olsun, ordan burya nasıl ĝızı ĝurtaracaħlardı. Üçüncü aħşamı da söyletdiĝi kimin millet ğaħar, daĝılır çıħar

gider. Bu padişâ âhdini yerine yerine getirir. Bu oğlanı dutar gızıynan evlendirir. Dutar gızına bir sürü de cehez gatar, gırh gatar yükü de mal yükler, hızmekelerinen neynelerinen bārabār bu oğlan memleketine döner. Melmeketine döner geliller bu terefe, bu fare gene bunun cebinde. Geliller ta cenazeyi adamın elinnen aldığı yere. Yere geldihleri zaman bu fare adamın cebinden sıçrar, çıkar dışarı, aşşığı olur bir Arap pehlivan ki el mi gavuşur. Oğlana diyer ki biz bu olanı bārabār gazandıh deyil mi, evet diyer bārabār gazandıh. Yarısı senin yarısı benim, evet diyir yarısı senin yarısı benim. Dutarlar malın yarısını gırh gatarı yirmisini bir tārāfā yirmisini de bir tārāfā. Diyer ki ahan bunu bölüşdüh, şındi galdı gız. Şındi gızı da ortadan bölerih, yarısı senin yarısı benim. Oğlansa bişe diyemër, gosgoca bir pehlivan. Bununsa gücī buna yetmez. Diyer ki benim malım da senin olsun sen gıza deyme. Yoğ nası gazanmışih ele. Yarısı senin yarısı benim. Dutar dört tene gazih çahar, gızın ellerini áyahlarını çarmıha gerer. Gızı gergide goyar, üzü guylu bağlar. Oğlan bişe diyemër. Gılcı ortadan götürër, getirër der ki şındi gılcınan bèle yararım yarısı senin yarısı benim. Derken gızın sırtına nasıl bir tene hızlı yumruğunun bir tene vurduğı kimin gız öö etdiğı kimin ağzınan bir tene küçük ilan çıkar, hemen gılcıynan öldürür. Gızın elini áyağını açar, gız başlar bülbül gibi gonusmaya. Meyerse bu da bir deliganni sehirden yılan olmuş gelmiş bunun boğazına girmiş, midesinde beslenmiş ki böyüdüğü zaman gız böyüdüğü zaman ordan çıha, insan gılığına gire gızınan evlene. Goymër ki gız gonusa. Artih gızın elini áyağını açar. Oğlana der ki sen beni tanıdın mı, o da diyer ki ben seni nerden tanıyım. Diyer ki hah sen beni bin gurus verdin o adamın elinnen aldığı cānazā var ya ben oyum. Sen behen o eyliğ etdin, ben de sehen bu eyliğ etdim. Ben şındi gene esgi gılığım girecām, beni yiharsın, nemazımı gılersin kefine goyarsın Allah senin işin ras getirsın, gidersin işen. Bu gene cānazā gılığım girer. Bu getirër yeniden yihër, kefine sarër, bie mezer açër, namazını giler, guyluyër. Gızı alër kefine bahër.

ANLATAN : KEMAL ÜNAL

DERLENEN YER : KAĞIZMAN

KONU : ODUNCU RAPAT

Vahdı zamanında bir ülkenin birinde bir adam yaşarmış. Bunun ismi Rapat'dır. Bonu işi gücī de gider ormannan odun keser bişeler yapar, sırtına alır getirër satar. Geçimini onnan sağlarmış. Geçimini onnan sağlarmış, bu bir gün gidër gelër gidër gelër odun getirër satër. Bir gün oğlunun biri diyer ki baba ben de sennen gelëm. Berāber gideller, oğlan oyani bu yanı dolanır, bahar ki bir tene guş yuvası, guş yuvada ele bir güzel böyüh bir yumurta yumurtayı eline alër, babasının bārabār gelër. Babasının evine gelër, şehirde çarıda giderken bir cufut

biri esgiden bu adı neydi şeylere bu yahuduların zenginlerine cufut diyerlermiş. Cufutun bir tenesi bu yumurtayı çocuğun elinde görür. Çocuğa diyer ki o yumurtayı satêr mısın yoĥ diyêr satmêrim. diyêr ola bin ğuruş verêr o yumurtayı bene ver. Oĝlan da düşünür bir yumurta degil bir tavuĥ bin ğuruş etmez. Diyêr yoĥ ya üstüme mi gülersin. diyêr ola iki bin ğuruş verêr, diyêr yoĥ. Üş bin ğuruş verêr. diyêr hele gendi gendine hele diyem ver. Ver dediĝi kimin bu adam çihardır üş bin ğuruşu verêr, bunnan yumurtayı alır. oĝlan alışır bir yumurta üş bin ğuruş. Her gün babasıynan o daĝa gider, baĥar ki ĝuş yumurtlamış, yumurtasını alır yumurtasını alır gelır getirir o cufuta verir. Üş bin ğuruşunu alır eve gider. Bir gün bêle bêş gün bêle ola diyêr hêş ben bunu bêle etmiyem de babası diyêr ki oĝlum gel biz bu ĝuşu eve götürêĥ. Ğuşu eve götürürler, ĝuşu eve götürdühleri kimin evde yumurtlasın cufut gelsin her gün evden alsın gêtsin. Götürür eve ĝuş evde yumurtlar, cufut gelir üş bin ğuruşu verir yumurtayı alar gider. Bir gün bêle bêş gün bêle derken bu cufut bu ĝadını ayarlar, yoldan çihardır. Der ki işde sen bennen şeyap. Bu ĝuşun üregiynen ciyerlerini bene yedir ben sehen bu ĝátár para verêr. Bu ĝarı da paraya ĝüvenir. Çocuĥları okula ĝetmişler, mektebdeler. Babası da işe ĝetmiş. Bu ĝuşı ciyerleriynen üregini neyinnen etiynen bárabár ĝoyar ĝazana goyur ocaĝın üstüne. Et de bışêr ocaĥda ĝadın da ĝomşulara gidêr. Bu çocuĥlar okuldan gelirler baĥarlar ki neneleri evde, nene diyêrler anamız nerde, diyêr valla anâz ĝomşuya ĝetdi, bögün ĝuşuzu kesdi, etini ĝoydu diya ĝazanda bışêr. Bunnar ĝazanı açarlar baĥarlar ki et bışmemiş, êle biri üregini alır yudar biri de ciyerlerini alır yudar, ĝapıdan çihâr giderler. Ğapıdan çihâr giderler bu ĝadın gelir ki anasına sorar ana çocuĥlar, ĝızım diyêr valla geldiler sen yoĝudun ev de ĝuş da bışmemişdi, biri üregini yutdu, biri de ciyerini yutdu çihdi ĝetdiler. Bu ĝarı diyer ben bunun üregiynen ciyerini ona yedirecêhdım. Gider bir tavuĥ bulur keser getirir goyur ora bışırır. Cufut gelir cufuda diyêr ki bışirdım. Gösterdiĝi kimin yoĥ bu ĝuşun üregiynen ciyeri degil. Diyêr cufut ĝoyar gider. Bu ĝadınsa başlar çocuĥlara adı neydi kın düşmiye. Ğadın da çocuĥların öz anası degil analıĥ, övey ana. Övey ana olduĝuĝın ĝocasına diyer ki ben bu çocuĥlara baĥamam sen bu çocuĥları götürüb dıřardá azıdacaĥsın. Bu adam bunun sözüne baĥêr, alêr daĝa götürêr çocuĥları. Daĝda çocuĥlara diyer ki ĝedın ah êle gendize çiçek miçek toplayın. Onnar çiçek miçek topluyanda yolu bülmediĝi bir tárâfâ götürmüş. Biráz sôra çeker çihêr gidêr. Çocuĥlar orda ĝalır. geliller ki babaları yoĥ, ĝoymuş ĝetmiş. Babaları ĝoymuş ĝetmiş Bu çocuĥ böyüĝ oĝlan küçüyün elinnen dutar bir yerde geceyi geçirir. Sabaĥ yolu tanımêr izi tanımêr bařĥa bir yola gideller. bařĥa bir yola gideler, bařĥa bir yola ĝetdihleri zaman gideller bir şehirin kenarina bu böyüĝ oĝlan küçüĝe der ki sen burada an burada gendên bêle otur ben hele řehirê gidem ekmek mekmek getirem yiyêĥ. Bu şehirde içeri girdiĝi kimin şehrin de padişahi ölmüş dê vlet ĝuşu uçurêrler ki gendilerine yeni

bir padişah seçeler. Esgiden padişah öldüğü zaman dê vlet ğuşu varıdı, uçururlardı kimin gidib başına ğonarsa onu dutar padişah ederlermiş. Bu ğuş gelír bu oğlanın başına ğonar. Bu oğlanı götürér padişah ederler. Oğlan ğardaşını unudur, ğardaşı orda ğalır. Ğardaşı orda ğalır bu olur bir padişah aradan zaman geçer padişah arar arar ğardaşını bulamaz. Arar arar ğardaşını bulamaz bu şey yapar adı neydi öbür küçük ğardaşı da beħler beħler sabaħdan ğardaşı gelmediğiçin gider dolanır bi tene nene bulur. Neneye der nene benim kimsem yoħ gelém senin yanında ğalém mi o da diyér ki oğul gel ğal. Bu nene buna bir yer yapar yatar sabaħdan oğlan der ki ben nene gidém gendime bir iş miş bulém çalışém bir dolanım. Gider dolanır bulamaz. Nene bunun yatağını topluyanda baħar ki yasdığın altına bir kese altın. Bu altını ğaldırır, peceréye ğoyur. Altını ğaldırır, peceréye ğoyur bir gün béle beş gün béle bu çocuğ der ki nene bir iş bulamadım, sene de yük oldum, paramız da bitti nası edecäh, biz ne yiyäh içäh. Oğlum diyer ne yiyip içecähsän ben senin yasdığın altınnan sabaħ altın alérım. An baħ bir yığın kese altınımız var. Oğlan gider ki dorğudanda. Oğlan orda annar diyer ki bu üregın marıfetı. Megem cufut da ona ğuşa yumurtasına üş bin ğuruş verermiş. Cufut bulermiş. Bu oğlan alır kesenin birini götürür bozdurur getirír nenenin evini saraya çevirír. Saraya çevirír gel hâber veräh oğlanın büyük ğardaşınnan. Büyük ğardaşı da padişah aradığı ğardaşını bulamaz. Bir tene camı yapıdırmaya niyetlér. Diyer ki ben bir camı yapıdırem belki ğardeşim da gelir burda çalışırsa ğardaşımı ele bulurum. Bu irğat camıyı yapıdırmaya başlar, gel hâber veräh şeyden öbür küçük ğardaşınnan. Küçük ğardaşı şehirde dolanırken bir gün gider bir yere baħer ki bir evin öğüne sarayın öğüne millet gençler ele toplanmışlar, diyer ki ola burada ne var neye toplanmışlar diyér ki valla burda bir dünya güzeli diye bir ğız var bir adam bin ğuruş vermiş ğızın yüzünü görmeg için ğız pencereden üzünü adama gösterecäh, biz de bura toplanmışlı ki adamınan bärabär bu ğızın üzünü görelim. Biz baħanlarıħ. Biráz sôra ğız pencereden üzünü çıhardér, o yanı bu yanı baħar, bi de başını içeri çekdiği kimin millet dağılér gidér. Bu gidér ğapıya dayanér, vurér ğapıyı beslemeler diyér hızmeçiler sen kimsin diyér hanıma söyleyin ğaç altın isdiyér ki bennen pencereden birázyarenliħ etsin diyer ki işde bu ğádár altın versen ğonuşurum. Verér altınnarı ğızınan birázım ğonuşér, millet de onnan bärabär izlér. Bu gideér ertesi günü bir daha gelér, diyér ğaç altın verém. Üç altın verém beş altın verém derken bu ğız anlér. Dünya Güzeli anlér. Bu hızmekerlerine diyér ki bu adamı yuħarı alın, bunun parası çoħ, çoħa benzér. Alırlar yuħarı bu ğızınan birázım ğonuşur, o yanı bu yanı derken çıħar gider bir daha gelír, bir daha gider derken ğız buna der ki gel seninle satranc oynuyaħ. Neyine oynuyaħ sen bir kése altınına ben de eyer beni sen beni yenersen ben sennen evlenirím. Bunar oynarlar bu bir gün ğız der ki sen bu ğádár altını nerden getirérsin, nasıl? Oğlan diyér ki üregın marıfetı dediği kimin megemse bu Dünya Güzeli de bunu

ëşidmiş. Biráz daha oynadırları kimin bir gün diyer ki yemek getirin, yemek getirirler işgi getirirler bu oğlana içirir, serhoş eder. serhoş eder bunü sırtına vurduğu kimin kıasyan eder üreg bunun gelir boğuzunnan düşer. Dünye Güzeli alır yıhar gendi yudar. Gendi yudar oğlanı hızmekerlerına emir verir atarlar dışarı. Sabahsa ahlı başına gelir gider evde yatar sabah da gaħar ki yasdığın altında kese yoħ. Kese yoħ bu annar ki bu benim şeyimi götürdü. Adı neydi üregimi aldı bu, bu gelir dolanır o yanı bu yanı. O yanı bu yanı dolanır. Aynı öbür hehyadaki gibi bu borç ğalır. Para da bitmiş hepsini Dünye Güzeli ele o yanı bu yanı gezerken gider bir yere baħar ki üç adam gene aynı o hehyadaki kimin ğavğa edêrler. Bunara sorar siz niye bele ğavğa edêrsiz? Derler ki bizim babamızdan ğalmış üş tene malımız var bunu bölmeg isdiyirliħ, e şındı razı olmerliħ. Eh diyir ben üş tene oħ atarım ğedın bu oħları hepsini tez gelirse birine ğaliyí verecem önce gelene sonra gelene papağı onan sonra gelene de çubuğu veririm diyer bu oħu atêr. Bunnar oħun peşine ğeddiħleri kimin bu papağı başına örtêr, ğaliynan çubuğu alır ğayıb olur. ğaliyle çubuğu alır ğayıb olur gelir Dünye Güzeli'nin yanına. Dünye Güzeli'ne derki beni içeri al. Dünye Güzeli bunu içeri alır, der ki baħ ğalı aldım gel bu ğalının üstüne yataħ. ğalının üstüne yataħ Dünye Güzeli de bunu bülêr biráz oğlan uyuduħdan sôra ğalının ğulağına der ki ğalı seni beni yaradanı seversen bunu götür yeddi denizin ortasına ğoy, gel. Götürêr yeddi denizin ortasına ğoyêr gelêr. Bu sefer gözünü açar ki oo göyde yıldızlar görünêr. Bu birázım yatar. Sabah olur ışığlanır, gaħar e yeddi denizin ortası, ben nerye gidem, başlar adada gezinmiye. Gider baħar ki ele güzel elmalar var ki diyer heç olmasa ben bu elmadan bir tene yiyem. Elmadan bir tene yediği kimin bu adamın çocuğun başında iki tene bûynuz çıħar. Biri sürühler denizin bi terefine biri sürühler bi terefine. Ola bu nasıl işıdı diyir.o yanı bu yanı sürüklenende biráz da ireli gider baħar ki orda başğa böyüğ elmalar var, diyer hele bir tene de bunnardan yiyem iki tene daha buynuz çıħsınnar atsınnar denize de ğurtarêr. Bu nasıl öbür elmadan yediği kimin buynuzlar huşş diye ğopar düşer. Ola diyer bu êy Dünye Güzeli'nin harcı ama ben bu denizi nasıl geçem. O arada üş tene gene ğuş gelir öterler ğuşun bir tenesi der ki bu Dünye Güzeli'nin şerrine ras gelmiş. Bu elmaların yarpaħlarını toplasa beline ğatar sarsa belki bennen bir telek düşer, o telegi sürdüğu kimin bu denizin üstünde ğarada yürüdüğu kimin yürúr gider. Oğlan oğlan hemen ğuş dili bulerdi. Yarpaħları toplar vücütüne sarar bu ğuş telegini düşürúr telegi alır sürdüğu kimin dutar pantolon da paçalarını düyler, bir gözüne böyüğ elmadan bir gözüne de küçüğ elmadan doldurur, alır umuzuna çıħar gider. Denizi geçer gelir gene Dünye Güzeli'nin evini bulur ğapının önünde başlar alma satarım, alma satarım. Dünye Güzeli pencereden uzanır ki gördüğu kimin tanır baħar ki oğlan getirmiş alma satêr. Êy diyir elmacı hele yarıya ğatar bir alma ver de yoħ diyir yarıya ğatar bu pencereden dışarı çıħ verem. Bu yarıya ğatar pencêreden

dışarı çıhar o küçüg elmadan bir tene atar bu alır yediği kimin iki tene buynuz çıhar, biri pencerenin bir terefine bir bir terefine. Ğız daha içeri giremez. Tellal bağırır kim Dünye Güzelini görmâh isdiyirse gelsin görsün. Bütün millet toplanır gelir Dünye Güzelinin görürler, bu ğız başlara yavarmaya. Êtme eyleme bu buynuları nası edecâğıh. Diyer ki yoh ele iş yoh. Benden aldığım paraları ver, paraları verer, üregi de ver getirir buna şarab içirerler, sırtına vurduğu kimin ürek gelir ağzınnan düşer. Oğlan alır yıhar yudar, nasıl öbürki elmadan bir tene verdiği kimin buynuzları düşer. Bu sefer ğızdan vazgeçmez, başlar ğızı taħib etmiye. Dünye Güzeli bir gün cariyeleriynen bârabâr çıhâr gonağınnan bir yere giderken başına papağı örter yavaşça yola çıhar oğlan bir tene ğıza çubuh vurur, der ki ol bir ğatır. Olâr bir ğatır, ğızlar bağırır hanım ğatır oldu hanım ğatır oldu, salaħana diyer hanım da ğatır mı olur benim ğatırım ğaşdı, geldim yaħaladım. Bunu dutar götürür bir semer yapdırır. Ğardaşı da hele daha caıyı yapdırer. Bekle ğardaşımı bulim diye. Bu ğardaşımı gördüğü kimin tanır padişahi, ama padişa onu tanımêr. Bu Dünye Güzeli'ynen ğatır etmiş ya daş daşımaya, camiya. Daş daşır daşır Dünye Güzeli'nin semer vurur yanlarını, ğaburğalarını yaralar. Bu padişah da orüya bir zincir gerdirmiş, her kim bir suçu şeyi şikyatı olursa gider o zincire toħunduğu kimin zil çalar padişah sesledir derdini diyner. Bu Dünye Güzeli de ne ğátâr ğatır olmuşsa insandır da gider başlar o zecire boynunu sürmiye. Sürdüğü kimin padişah görür oğlanı sesledir, der ki sen bu ğatırına ne yaptın ki bu seni şikyat eder. Diyer sen ne yaptın, sen iye buna daş daşıttım. Ê diyir sen bu camiye niye yapdırêrsin diyir ben hayrım için yapdırırım. Ben de bunnan hayrım için camiye daş daşıyerim. Niye bu şeyetdi e sanane diyir benim ğatırım deyil mi ben daş da daşırım. Padişah diyir nası behen ğarşı mı gelêrsin, ğarşı mı gelêrsin dediği kimin oğlan diyer ki padişahım neye bu ğátâr ğabarêrsin, sen de Oduncu Rapat'ın oğlu ben de Oduncu Rapat'ın oğlu. Niye behen hêrslenêrsin dediği kimin bu ğardaşımı tanır. Ğaħar ğardaşımın boynuna sarılır, diyer ğardaş bu ne haldır. Diyer ben nası size annaħtıysam ğardaşı da buna annadır. Diyer hal mesele bêleyken bêle. Bu bene bêle yaptı ben de bunu bêle ğatır etdim. Neyse ğardaşı diyer ki vaz geç bunan şey yap da adı neydi esgi ğılığına soħ dediği kimin bu nasıl vurursa gine esgi ğılığân girdiği kimin ğatır gelir Dünye Güzeli olur. Bu da bunü ğardaşınan evlendirir. Toy düyün ederler. Heħya da burada biter.

ANLATAN: AYŞE YILMAZ, 1967 DOĞUMLU

DERLENEN YER: KAĞIZMAN-CAMUŞLU

KONU: BİR MASAL

Karı koca tembel çalışmêrmış kocası eşi diyer ki çalış ben çalışırım sen yiyêrsin, ben çalışırım sen yiyêrsin kocasına ğadın söylüyêr ki diyer ben çalışırım sen yiyêrsin tembel. Adı

da Tembêl Ehmet ya. Ğadın bir hastalıyêr gelêr eve kapıyı kitliyêr kocasını dışarı atêr. Diyêr ki yeter ben çalışdım diyêr artış ben çalıřamêrım diyêr sen gêt çalış diyêr ben kendime ğarel yıĝmıřım dışarı êdêr ğapıyı kitdiyêr. Adam ğapıyı aş ğapıyı aş ğapıyı aş ben soĝuř nêre gidêm diyêr nerye gidersen gêt açmıyêr adam gidêr. Başını alıp gidêr gidêr, bařêr ki bêle yolda devler gibi Őeyler rasgeldi buna. Diyir ki ğardeşim diyêr nêre gidêrsiz diyêr sen nere gidêrsin diyêr valla ben bêleyken bêle eřim çalıřmêrım diye adım Tembêl Ehmet diyêr gidip çalışmam lazım. Ğorřêr bu da devlerden ğarısından da dört beş tene yumurta almış, bir tene de poşete bele bir un ğoymuş, önceden davarcış varmış ya o davarcışa birez yumurta ğoyêr birez un ğoyêr gidêr. Bu devleri ğôrêr ğorřêr. Diyir ki bunnar beni yiyecâş diyêr. Ordan hemen bir yımırta alêr, êle ezêêr, hıı diyêrler insanoĝlu nası ğüçlü diyêr, taşı ezdi. Yanı zanêrler taşdır, uzaşdan bařêrler bir de onnar ordan bir taş alêrler devler ezêrler, bêle un êdêrler. O da ordan birez unu alêr bele sıřêr sıřêr yanı kendini ğöstermâş için bêle sepêr, ayyy diyêrler un êtdi, diyêr başsana un êtdi. yařlařêr diyêr bu insanoĝlu çoř ğüşlüdür diyêr sesliyâş bize arşadaş olsun. Çaĝırêrler gelêr, diyêr ki sen bize arşadaş olur musun? Diyir olurum diyir, sen çoř ğüşlüsün diyir sen biznen bereber çalış. Hêř çalışmamış hiçbir iş bilmêr ki, yani kendini bêle ğüşlü ğösderecâş ki bişe demiyeler diye. Temam diyêr. Neyse oturêrler, ğaçıb bişeler yiyêr gidêrler. Diyêr ki haydi gidâş ormannan birez aĝaç keselim getirip kendimize bişeler bişirelim ormanın etrefine bir ip verêrler adam gidêr bir tene çamın baĝliyêr dolandır etrafınıî hepsini ormanın diyiller sen ne yapêrsin? Diyir ki êle burayı bikere alař ğötürâş ne dal budâş ğötürêriř diyir sen sen êlleme sen êlleme diyiller getirme diyir yeter diyir tamam bu bize yeter. Bařêr ki bu ormanı kôkúnnen getirirse diyir olmaz diyir burda bissüru hayvannar yařıyêr diyêr alêr getirêr halbusi adam bilmêr hêç nası getirecaĝını bilmêr tembêl, çalışmamış. Bi dâ gelêrler bi dâ diyir ki tüşünêrler, diyir ki biz ne yapâş çoř ğüvetli bu getirin biz bunu bir şaşın altına sarâş yataĝını úzerine şaşı uçuraş bunnan ğurtulaş bu çoř ğüvetli ormanı getireçdi nerdeyse. Adam bunnari duyêr, duyduĝu sıra bunnar nası yatar yatmaz adam ordan yataĝını alêr başıya yere sarêr. Bunnar şaşı uçurêrler. Hemen úzerine o taşları yihêrler, yihdişları sıra adam yoř ki ortada başıya yere taşımış evi yataĝını. Ordan gelir gelmez hemen diyir ki diyir sen ay diyir adam ölmemiş diyir úsdüne şaşlar yihildi diyêr ama ölmemiş diyêr bu nasıl olmuş diyêr. Hemen ordan diyiller ki gelin buna birez altın verelim bir heybe altın verelim bu adamın úsdüne ğaş düşdü bile ölmêdi, halbuse adam bunarı duymuş diye başıya yere taşımış yataĝını, ğötürmüş. Ordan ğařêrler diyêr ki insanoĝlu biz getir sehen birâz altın verâş bir heybe sen gêt diyêr sen bizden o yanı gêt dediĝi sıra hemen bu Şey yapêr ğabul êdêr, alêr binêrler hemen bir tene dêve bindirêrler o altını da yükliyêrler bir heybe de altın yükliyêrler bunu getirêrler kôyüne yaşın, kôyüne yaşın, getirêler diyiller ki êle birden

diy r hanı rahatlıy m diye nefes al r h ffff diy r adamı b le  l zgar al r gid r diy r g rdeŒim altını da bira er diy r n rye gid rsin n rye gid rsin diy r gid m babamdan  alma bir  en erim var getir m seni kes m. Hemen getir r buna altını v r r ordan uza laŒ r, ormana hemen  a er diy r ki bu gid r babasınnan  alma  en eri getire b en vura diye. Ordan gel r altını sırtına vur r gid r  apısını  al r  arısının diyir aŒ ba  geldim aŒm rim aŒm rim sen gine tembelsin  alıŒmadan geldin. Diy r vallaha aŒ ba  bir heybe altın getirdim sehen. Hayır diy r getirmedi n sen me sus  apıyı a acan geleen i eri diy r. Ordan hemen  apının arasınnan altınnar  eŒine at r ki gelmiŒ diye. EŒi ba er bir altın geldi, iki altın geldi hemen  apıyı a er ki behen altın getirmiŒ. O zaman mutlu mutlu yiyip yaiŒyerler.

ANLATAN: HAMİT İPEK, 1936 DOĞUMLU

DERLENEN YER: KAĞIZMAN

KONU: BİR HİKAYE

Bir zaman bir a a  ızı bir de  obanı varmiŒ.  oban a anın yanında b y m Œ a a onu  o  severmiŒ.  obanla a anın  ızı birbirlerine aŒı  olmuŒlar kimse bilmezmiŒ.  oban ben bir  obanı m a anın  ızını istersem vermez d rmiŒ.  ızın  o  fazla isdiyeni varmiŒ, a alar, paŒalar isdemiŒ.  ız kabul etmemiŒ. A a  ızım kimi isterse ona verecem demiŒ. Ne  ız ne de  oban sevgisini dillendirmemiŒ. O zaman fedyiler varmiŒ. A anın  o  zengin olduğunu  rgenirler.  ır  fedayi gelip a anın hayvanlarını toplayıp g t r r.  ız komŒusunnan bir torba harman getirmiye giderken  obanın  aval  aldığını duyar.  oban  aval  alarken  ız onun ne demek istediğini anlamıŒ.  avalla  ızı yanına  ağırır. Ona fedyilerin babasının hayvannarını  alıp g t rd Ğ n  anlatır.  ız gelip babasına anladır. Babasının b t n  abile ve milleti toplar onnara kim hayvannarını fedayilerden alıp geri getirirse  ızımı ona verecem.  ızımı ki a alar, paŒalar istedi de v rmedim. Kimse ta at etmez.  ır  fedayi ve bir fedayi baŒı ile savaŒmaya  oban ba ar ki kimse gitm r.  oban bir ar adaŒına d r ki o fedyilerin   j  g vetli silahlı adamlar kimse gidip de z y olmasın  an d k lmesin eğer biri g decekse ben g deydim. Ama a a da bana  ızını verecek diy r.  oban  avalına g venerek gid r;   mki o  avalıynan k pek, teke ve inekleri,  oyunnarı yanına  ağırmayı bil r. Ben gidecem belkim bu  avalnan hayvannarı yanına  ağırırım. Fedayiler hayvannarı b y   bir derenin ya ınına gider  oban kavalnan  nce  oyun yavruları anaları  ld Ğ  n  anevle s t  ile beslediğinnen k peği terk edip gelmez  oban bu defa  avalnan k pek  aydesini  alar ve k pekleri  ağırır. Sero, Beran diye  avalnan k pekleri  ağırır k pekler de inekleri terk  dip gelmez. Bu defa teke  aydesini  alar ve tekeleri  ağırır. Tekeler  aval sesini  Œidince hemen dereyi ge erek gelir ardından davarlar gelir. Yalnız siyah bir  oyun gelmez. Fedayiler de bu sırada uyuyorlardı.  oban

davarları alıp getirir ağaya. Ağa çobana gızını verir. Hem de bir köşk verir. Onnar erdi mirazana siz de mirazınıza erin.

ANLATAN: FATMA KORKMAZ, 1930 DOĞUMLU

DERLENEN YER: KAĞIZMAN-ÇİLEHANE

KONU: ŞAHMARAN HİKAYESİ

Ben gız idim tarlaya biçine gëttim babam bene dëdi ki su getir. Bende meşefeynen gügümü aldım, gëttim su getirmiye. Gëttim baħdım ki bir gelin oturmuş suyun içine aya dëyir doğma ben doğum, güne dëyir, çalma ben çalım. Onnan sōra a bele altınla ğaħmër. Ben buna baħdım, baħdım ğorħdum, bayılmışım. Bizim Gülaver'in babası Hüseyin varıdı. O gelmiş beni arħalamış götürmüş. Gëtdim şimdi orda oturërim babamgile söyliyemirim, dilim alınmış. Sōra aħlım başıma geldi. Dedi neyden korħdun? Dedim baba suyun içinde bir gelin oturër alt yanı ilan, üst yanı adam. Ben baħdım baħdım korħdum.o anda bayılmışım daha sonunu göremedim ne oldu.

ANLATAN: MÜSLÜM YILMAZ, 1948 DOĞUMLU

DERLENEN YER: KAĞIZMAN-ÇİLEHANE

KONU: HATIRALAR, ÇİLEHANE ADI

Esgiden yani Ermeni zamanında bizim köyün esas adı Çilelihanayımış bizde, bizim burya bi Yërmeni geldi buranın yerlisiymiş o zaman biz ondan örgendik biz sorđu sual etdik, tabi bizim büyüklerimiz de sordu sual etdi biz de büyüklerimizden eşitdik her ne ğadar şey ise adam diyir ki buranın adı esas Çilelihana, siz Çilehana ğoymuşsuz şimdi Çilelihana dediğimiz zaman ilkbahar olurdu herkeş, yani her evden ikişer, üçer kişi adamı olanlar, genci olannar, yatağını, yorganını sırtlar ğurbete giderlermiş çalışmıya. Tam sonbahara ğadar çalışıllarmış onu getirillermiş o ğış elde tabi kendi èhtiyaçları, yemesi, içmesi artıħ şeyle afedersin hayvannarın yemi ile onu harcarlarmış bitirillermiş. Onnan sōra yine aynı dāvám ederlermiş her sene zamanı böyleymiş. Zaman geliyor şimdi bizim buraya Çilehana ğonulma bizim şindi Èrmeni zamanı burayı terketdikden sōra biz burayı değiştirdik bu büyüklerimiz ha bunun esas adını Çilehana ğoyduħ. Çilelihana değil de Çilehana ğoyduħ. Esgiden mesele bizim buraya ğaçağaç zamanında bizim burda Yërmeni yaşarmış Müslümanları pek nadir yani içlerinde biraħırlarmış böyle şey olaraħ biz ğızmekar deriz, onların belki daha değişik lisani olabilir, onun yanında o adamın yanında iş ğörmek için getirirlermiş bizim Müslümannardan o evlerde çalıştırıllarmış zengin adamlar. Köle gibi bi şeydi yani ondan sōra bi zaman gelmiş ğaçağaç meydanında çılımış ğaçağaçda işte diyeler ki Ermeniler köyleri basıp müslümannarı öldürürerlermiş e tabi bizimkiler de o zaman müslümannar ğaçmaya sebep , kaçermiş niye bu

Yeremenilerin içinnen çıhağ ki bu Yeremeniler bizi tutup gırmasın en sonunda netekimde o olay yaşandı, Ermeniler köyümüzde kaçamayan milletimizi, müslümannarı dutup okulumuza doldurmuşlar o zaman okul, sınıflar, sınıflara doldurup benzin tüküp yahmışlar e tabi kaçanlar kimi gurtarmamış, kimisi yaħalamışlar burda ele ğalmış tabi yaşıyan ele görmüş o olayda da bizim köyde ğatılan olmuş böyle gören, bu milleti toplayıp da af edersin ahırlarda, tarlalarda kesen mesele süngülüyen adam olmuş bizim köyde komşumuzun birisin tabi büyüklerimiz söylerdi ğonşumuzun birisi bugüne düşüyo bahıyo ya başħa yerde saħlanmış ya baher ki bu ahıra gidip adamları gırerler, bunnar da orayı boşaldıp giderken bu adam kaçıp o cenezeleri ayırır alta girer, üste yoħ cenezeleri devirir, kimse görmesin diye öbür parti gelir bu sefer içeri girip baherler acaba sağ ğalan var mı bunnara yeniden süngü taħıp öldürmeye çalışmışlar hep de bize söyleyen adam, süngü de yemiş yani az bi miktar yemiş yaralanmış işde bu biráz beklér ses sáda kesildiħden sóra dışarı çıħer köyümüzün orta yerinde yolu aşsağı bi su aħarmış ufaħ bi çeşme suyu aħarmış adam diyer ki içerden çıħtım ğetdim o çeşmeye , suya, aħan suya ağızımı ğapatdım o suyu işdim tabi o millet Ermeniler çekildikten sóra tabi kaçmaya başlıyerler artıħ dağlara, bağlara bizim müslümannarın yarısını da birbirlerine bağlayıp yani eski rehinelere gibi bağlayıp götürüp mesele dağda bir yerde onnarı ğatliyam yapêrlermiş. İşde biz bunnarı kendi böyüklerimizden duyduħ.

ANLATAN: ŞÜKRÜ SELOĞLU, 1946 DOĞUMLU

DERLENEN YER: KAĞIZMAN-KÖTEK

KONU: TÜRKÜ

Yol yol dağlar aşandım ben,

Şimdi gözümde gözlük var benim.

Öyle çeħdim hesretlikin elinnen.

Bırakmıyor bir kenara zay benimdir benim.

Éyle neler çeħdim hesretlikin elinnen.

Bırakmıyor bir kenara zay beni

Dağlar engel oldu kesdi varamı.

Sevdan cellat oldu kesdi Kerem'i

Yavru sen vurdun kim bağlasın yaramı

Gözyaşınnan yüz mendile sar beni beni beni vay beni beni beni

Élli derdinden çullansın vay beni

Hesret galan elbet baħar yollara
Sevdigim sendeki yerlere
Gelemezsem bir gelene sor beni beni beni
Gelemezsem bir gelene sor beni beni beni vay beni beni.

ANLATAN: BEDRİYE SELOĞLU

DERLEME YAPILAN YER: KAĞIZMAN-KÖTEK

KONU: BİR MASAL

Varımış, yoğumuş. Bir tene dede varımış. Dedenin üç tene gızı varımış. Dede o gádár ihh her acımışlar ki hiş bişe yoħ. Bugün de davarcıħ varımış evel goyun derisinnen yapılmış. Onu sırtına alér, gidérmiş. Gétmiş bir gün bir taşın üsdünde oturmuş baħmış ki delihde şey var, darı var. Bu, ağzını aşmış, şeyini doldurmuş darı getirmiş. Meyerse, şeyinin dibi delik, davarcığının, torbasının dibi delik. Ğapıya gádáár tókülmüş. Götürmüş gızlar almışlar, demiş baba bu ne sen nerden... demiş vallaha buldum durun. Bir şey ğaynağı buldum. Getirmiş ğapının önüne, onu yemişler, işmişler. Bi daha gétmiş, bu épey taşımış burdan. Bir gün baħmış ki bir tene dev geldi, ğapının önünde oturdu. Çıħmış demiş ğardaşım sen nesin? Demiş ney olacam. Sen benim şeyimi taşımışsın hep, ben sürdüm izini gelmiş senin ğapıān. Sen şeyimi verecāhsın. Demiş valah benim bişem yoħ. Üş tane gızım var. demiş. Éleyse böyüh ğızın ver götürim. Böyüh ğızı almış gétmiş, içeri goymuş. Kendisi gétmiş. Gétmiş, mezarlığa girmiş, mezerlıħda ölülerin şeyini eşmiş, ciyerlerini çıħarmış, almış gelmiş. Gelmiş, ğadına demiş ki bunnarı yiyecāhsın. Yersen ye, yemezsen seni öldürürüm Demiş tamam. Bu çıħdıħdan sōra nerden yiyecek, atmış şeye, ğuyuya. Dev içeri gelmiş, demiş ki yedin mi? Demiş yedim, efendim. Demiş sesliyim mi? Demiş sesle. Demiş ét, dert nerdesin? Demiş ki sođuħ sođuħ ğuyulardayım. Onu da öldürmüş. Sabaħ üsdün gelmiş bir daha dedenin ğapısına. Demiş dede, öteki gızın ğasta, doğum yapacaħ. Dedi ki gét, bacımı getir, gelsin o da. Onu da getirmiş. Ona da aynısını yapmış, gétmiş, girmiş mezerlığa. Et çıħartmış, getirmiş. Demiş bunnarı ye. Demiş ben yemem, demiş yiyecāhsın. Ééé peki. Çıħmış adam gétmiş. Bi daha atmış ğuyuya. Adam gelmiş demiş ki yedin mi? Evet, yedim. Seslim mi? Demiş sesle. Et, dert nerdesin? Sođuħ sođuħ ğuyulardayım. Onu da öldürmüş, götürmüş ölü damına atmış. Ével devler çoğudu búler misin? Sōra hep ğaf dağına gitdiler. Onnan sōra bi daha sabaħdan gelmiş dedenin ğapısını çalmış, ğıza demiş ki “Seni gine götüreceм, demiş. Ablaların birisi döşeme toħér, biri hasda, gebe, gel gidāħ. Demiş ki baba, sen benim kedimi verecān, bir da píçađımı verecān behen bir píçaħ al gel. Tamam, demiş. Ğızım, kediyi ne yapacan? Demiş ben götüreceм. Kediyi getirér neyse, kediyi bir yerde

saħlıyêr, dev gelince, gelêr diyêr ki ben gidêrım, sen hazırlıħ gör, sen benim ğarımısın. Baħ ablaların hanı yoħ, ablalar yoħ gıtdiler. Getirêr burda et gine gidêr getirêr. Eti verêr. Ama bu Őe yapêr. Eti kesêr kũçük kũçük pıçağınan, kediye yedirêr. DıŐarıdan geldiği kimi diyêr Et, dert nerdesin? Diyêr ki vallah, sıcaħ sıcaħ bağarsıħlardayım. Tamam diyêr. Ben Şeyimi buldum diyêr. Gel gidâħ. diyêr. Gider Őe ğapılarını açêr. Artıħ altın mı , ğiysi mi... Buna ğeydirêr, bunu o ğadar bezedêr, diyêr ki dâ ben Şeyimi buldum, gel bir dizên başımı ğoyêm, uyuyêm. Uyuyêr, anaħdarı Şeyinnen açêr, alêr, çıħêr. Alêr, çıħêr, ğaçêr. Ğaçêr, pıçaħ da elinde. Sõra olêr ki dev bunun peşine dũŐêr. Peşine dũŐdũğu kimi gidêr bu ğuyunun başına, bir teħmiħ vurêr deve, ğuyuya biraħêr, gendi de ğurtarêr. Ha bu da bêle.

ANLATAN: ŐADI TURAN, 55 YAŐINDA

DERLEME YAPILAN YER: KAĒIZMAN-CAMUŞLU

KONU: HATIRALAR

Şındı bu gine Hacı Őakir bir de rehmetdik İbrahim amcam birde Gemo bir de Çuħurayva kũyũnde o da rehmetdik oldu Lũtfũ varıdı. Bunnar yayla yêndiħden sõra, yaylıya çıħarlar, gũzũn yênerler, davar orda ğalır. Orda ğalêr, bêle tandır ne yaħmıŐlar, amcam İbrahim anlatırdı diyêrdi ki neyse o da annatıyor. Şındı biz nası êtdiħse o yan bu yan dũğũduħ nê êttikse bu İbo emmime vurmaya diyêr diyêr nası degenegi atdısa zopayı geldi bunun ũsdũne êle bunun ğafasına deydi diyor. Bu dũŐdũ, Gemo ğaşdı dedi ğaşdı aşŞağı dedi aldıħ getirdiħ o yanı getirêrêħ Şındı diyêrdi yola yuħarı gelêrêħ ama baħdıħ êle arħa Şey ğoħêr. Dumannanêr duta duta getirêrêħ diyêr. Getirdiħ bu da uzanmıŐ yalannan bunun ũsdũne bir bez atmıŐıħ diyêr ben baŐladım ola sen benim ğardaşımı öldurdun işde Őoyle dũzgũn aĒlêrım, aĒıt yaħêrım dedi Mũrze bêle ħeñçeri çêħdi dedi ola ben de bunu öldũrêm dedim öldũr la dedim, dedi nası dedim ki ğoĒsũnnen ceb aç. Dedi bunu bêle de soyundurmuŐuħ Gemo'yu dedim nası ki bu bıçaĒı ğõtũrdũ Mũrze dedi buradan dedi saĒ ğoĒsũnnen mi sol ğoĒsũnnen mi dedim saĒ taraıdan ceb aç Gemo diyêr êle baħêrdı nasıl diyêr geri dũndũm ki Gemo'da renk menk ben birden gulduĒum gibi diyêr Gemo bıçere Ēızdı ħuylandı getdi dedi bêle ğapının õnũnde daş vardı, daŐda oturdi êle aĒladı, êle aĒladı ondan sõra dedi bunu Ēaldırdıħ biz seen Őaħa êtdiħ bilmem ne êtdiħ dedi orda arħadaŐın birisi dedi ola deymeyin ğoy aĒlasın dedi, êlee içini boŐatsın dedi adamın ũregi yarılacaħdı. O rehmetdiĒe çoħ Şey yapêrlerdi êle en sonda da en evvel dedik gittik ben onun helallıĒını aldım dedi ben sordum dedi sen başına çoħ işler yapmıŐsın diyêrdi ben yoħ helallıĒını aldım, ama o da seviyordu İbo emmimi rahmetli İbrahim amcamı da çoħ seviyordu. Onnarın da êle bir hadiseleri olmuŐdu.

ANLATAN: MUZAFFER GÖRESİM, 1943 DOĞUMLU

DERLEME YAPILAN YER: KAĞIZMAN-CAMUŞLU

KONU: HİKAYE

Hoca hanım Camuşlu köyünde Şefket Yılmaz, Fazil Kaya. Fazil Kaya esgiden koraraba varıdı kağnı arabası. Kağnı arabasıynan sap getiriyor, yakınma birbilerine çok güzel şakaları varıdı. Bu sap öküz goşulu camuş goşulu gidiyorlar. Gizlince getirer sap arabasına ateş verer. Sap arabasına ateş verer bunnarın haberleri olmér. Önden baba diyor araba yandı araba yandı ola ne araba yandı pezevenk öyle de diyor. Diyir baba araba yandı. Bir de dönér ki sapı ateş almış koraraba yanér. Geriye dönér Şefket dayı da şafgasını almış gedér söndürmeye söndüremér. Çoroşları açér, öndeki çoroşları aşdııdan söra camuşları açamérler, ipini kesip onnarı da açérler, bir turist arabası geliyor. Bizim köy tarihi eserdir. Turist arabası geliyor bahér ki bunnar uğraşıyollar söndürmiye bağırıp çağırérler Şefket dayı diyor ki turiste gel geç. Siz manyahsız delisiz deli diyér elini de siz manyahsız diyér buradan geçiler mi? O anda tekrar hepsi yanıyor yandııdan sonra köye gidiyorlar köyde işde getirer kor araba falan veriyor, he gönlünü alıyor, öyle yani köyümüzün birbilerine geçerek şakaları da olmuş ama o arabayı da yahmışlar, bu böyle hoca hanım.

S Ö Z L Ü K

S Ö Z L Ü K

-A-

acayıp : Acayıp, tuhaf

acıh : Azıcık, biraz

ağlı ğaralı : (İk) Aklı karalı

ağü: Ağı, zehir.

ahan: İşte, burada anlamlarında kullanılır.

ahan diyana: İşte orada anlamında kullanılır.

áhbaplıh: Ahbaplık, dostluk

aşsıya aşıya: (İk) Aksayarak (yürüme için)

alçahlı üsgekli : (İk) Alçaklı yüksekli

an bele: İşte böyle.

analıh: Üvey anne

ásger: Asker

aş: Yemek

aşāğı: Aşāğı

aşşahda: Aşāğıda

avdes: Abdest

avuş: Avuç

ayan et-: (De) Malum olmak, hissetmek

azıd-: Salıvermek, terk etmek, uzaklaştırmak

- B -

bacı: Kızkardeş

bağbançı: Bağdan veya bahçeden sorumlu olan kişi

bağça: Bahçe

bárábar: Beraber

basdır- : Gömmek

başha: Başka

başını küllere goymak: (De) Ölümü göze almak, öleceğini bilerek bir işe girişmek.

bâyaz: Beyaz

bayğuş: Baykuş
bazar: Pazar, alışveriş
bâlen-: Bulanmak
befat: Vefat.
beg: Bey
beğçi: Bekçi
behen: Bana
behle-: Beklemek
bèle: Böyle
bezet-: Süslemek
bişe: Bir şey
boğuz: Boğaz, boynun ön bölümü.
boşatdır-: Oydurma, boşalttırma
boz: Bir renk adı
böğün: Bugün
böyüh, büyük: Büyük
buğda: Buğday
bûynuz: Boynuz

- C, Ç -

cehez: Çeyiz
cemdeg: Ceset, gövde
cinnî: Cinli, deli
cufut: (metne göre) Yahudi ırkına mensup, zengin kimse
cücük: Yavru (hayvanlar için)
çabala-: Hareket etmek.
çar: (Frs) dört
çemırlar: Çemremek, kolunu veya paçalarını sıvamak, eteğini toplamak (TDK Türk. Sözl.)
çerçi: Köy, pazar vb. yerlerde dolaşarak ufak tefek tuhafiyeye eşyası satan kimse.
çiçeğ: Çiçek.
çoluğ çocuğ: (İk) çocuklarla birlikte aile topluluğu .
çümkî: Çünkü.

- D -

dā: (Z) Daha.

dar: Sıkıntılı.

daş: Taş.

davarcıh: Bulgur, yarma koymaya yarayan tüyü alınmış koyun ve keçi derisi.

deliganní: Çocukluk çağından çıkmış genç erkek.

dest: (Frs) El

dêşür-: Bir araya getirmek, derlemek, toplamak.

devrîş, devruş: Derviş, bir tarikata girmiş, onun töre ve yasalarına bağlı kimse.

deyirmân: Değirmen.

dırcal-: Kapıyı şiddetli bir biçimde, kıracak gibi vurmak.

dızmam: İri yapılı, kuvvetli kimse.

diya: İşte orda anlamında kullanılır.

diyir: Diyor.

diyne-: Dinlemek

doğguz: Dokuz.

doḥsan: Doksan.

dola dolda: (İk) Sağda solda, etrafta.

donguzluḥ: (Metne göre) Yokuş aşağı koşarak inmek.

dorğam dorğam: (İk) Doğram doğram, paramparça anlamında kullanılır.

dorğí: Doğru.

döşek: Döşek, yatak.

döyüş-: Dövüşmek, karşılıklı birbirini dövmek

dúgún, dúyún, düyün: Düğün.

duva: Dua, yakarış.

dúyme: Düğme, ilikleyici.

dünyalığın verir ahretine ğarışmamak: (De) yaşamı boyunca iyi geçinecek kadar para veya değerli eşya vermek.

Düyne: Dünya.

- E -

éfet-: Affetmek.

éhbaplıḥ: Ahbaplık, arkadaşlık.

ehdiyar: İhtiyar.
ehram: (metne göre) Kadınların başlarına örttükleri örtü.
elat: Alet.
ele: Öyle.
eleyse: Öyleyse.
emi, emmi: Amca
enteri: Entari, genellikle tek parçalı kadın giyeceği.
esgi: Eski.
esgik: Eksik.
esgikinnen: Eskisinden.
eşit-: İşitmek, duymak.
etmeh: Ekmek.
ey: İyi.
eyce: İyice.
eyer: Eğer, şayet
eyle : Öyle.
eylê-: Durdurmak.
eylen-: Eğlenmek.
eylen-: İyileşmek.
eylih, eylik: İyilik

- F -

fağır: Fakir, yoksul.
fiğgara: Fakir, yoksul.
fırlan-: Bir şeyin çevresinde dönmek, gezmek, dolaşmak.
fursant: Fırsat.

- G, Ğ -

ğabağ: (metne göre) Ön, karşı
ğabar-: (metne göre) Kabarmak, sinirlenmek, bağırarak.
ğabuğ: Kabuk.
ğaçağaça: (İk) Kaçarak.
Ğaçağaç: Ermeni mezalimi sırasında yapılan göçe verilen ad.

ğah-: Kalkmak.
ğalabalıh, ğarabalıh: Kalabalık.
ğana ğana: Kana kana, kanarak, doyarak.
ğannı: Kanlı.
ğáral: Karar.
ğaraltı: Karartı.
ğarannıh: Karanlık.
ğardaş: Kardeş.
ğarğı: Silah olarak kullanılan, ucu sivri ve demirli uzun mızrak.
ğaş: Kaş.
ğaş: Sarp kayalık, uçurum.
gaş-: Kaçmak.
ğaşşığ: Kaşık.
ğátar: Bir arada giden veya uçan hayvan dizisi.
ğátár, ğater: (E) Kadar.
ğavçanağ: (metne göre) Büyük kap.
ğāve: Kahve.
ğavga: Kavga.
ğavur-: Kavurmak.
ğavuş-: Kavuşmak, varmak.
ğavut aşılı: Kavurulduktan sonra öğtölmüş buğdayın şekerli sütle karıştırılmasıyla elde edilen yemek.
gaz damı: Kaz barınağı.
gelinlik etmek: Gelin, aile büyüklerinin yanında susmak.
gendi: (Z) Kendi.
gırağ: Kenar, yakın.
gır-: Öldürmek.
ğırğ: (S) Kırk
ğız: Kız.
ğızıl: Kızıl.
ğocalt-: Kocamasına yol açmak, yaşlandırmak.
ğoğı: Koku.
ğolan: At, eşek vb. hayvanların semerini veya eyerini bağlamak için göğsünden aşırılarak sıkılan yassı kemer.

ğoli omşı: (İk) Bütün komşular, yakın yerde oturan kimseler.
ğol: Sıradağlardan her iki yöne doğru uzanan dağ sırtı.
ğonağla-: Yolculuk sırasında bir yerde durup geçici bir süre kalmak.
ğonağ: Misafir.
ğonşu: Komşu
ğorhu: Korku.
ğoş: Koç, erkek koyun.
ğögerçin: Güvercin.
ğözî düş-: (De) Sevmek, hoşlanmak.
gulaç: Kulaç, gerilerek açılmış iki kolun parmak uçları arasındaki uzaklık.
ğuri: (S) Kuru.
ğurtar-: Kurtulmak.
ğuvetli: Kuvvetli, güçlü.
ğuyula-: Cenaze, gömmek
guyruh: Kuyruk
ğüjli: Kuvvetli, güçlü.
ğümbür ğümbür: (İk) Büyük bir gürültü ile.
ğurtal-: Kurtulmak.

- H -

haj: Müslümanlarca Mekke'de yapılan Kabe'yi ziyaret ve tavaf ibadeti.
ğal: Tende bulunan ufak, koyu renkli leke, ben.
ğana: Kısım, bölüm, hane (şiiir için)
havas: Heves.
havya: Ayva
ğeber: Haber.
hèç: Hiç.
heger: Eğer, şayet.
hekıya: Hikaye.
hékmat: Neden, gizli neden.
helbet: (Za) Herhalde, şüphesiz, kuşkusuz, elbette.
ğençer: Silah olarak kullanılan bir tür bıçak, hançer.
heralda: Herhalde.

heresi: (S) Her biri.
h rslen-: Sinirlenmek.
herter: (E) Kadar.
h şbir: (S) Hiçbir.
heşbişe: Hiçbir şey.
h şkimse: Hiç kimse
hetir: Birine karşı duyulan saygı sevgi, hatır.
heycana gel-: (De) Heyecanlanmak, heyecan duymak.
h yvaḥ: ( ) Eyvah.
h r ız: Hırsız.
h zmeç : Hizmetçi, hizmet g ren kimse.
h zmeker: Hizmetkar,  cretle iş g ren genellikle erkek işçi, uşak.
hokka: Okka, bir ağırlık  lç s  birimi.
hopbulla-: Sıçramak
huylan-: Kuşkulanmak, işkillenmek.

- I,  ,   -

ibr ḥ: Su koymaya yarayan kulplu, emzikli kap.
iş lan-: Aydınlanmak.
içi ġayna-: (De) Heyecanlanmak, yerinde duramamak.
ilan: Yılan.
ireli:  leri
iř ḥ: Işık.
işki:  çki.
 tig: Yitik, kayıp olan şey.

- K -

ķasyan et-: Kusmak,  ıkarmak, istifra etmek.
keş t-: (metne g re) Kontrol etmek, bakmak
keleşler: Yiġit, cesur.
k m: K t , fena.
kenk l: Kak l, perçem.
kısbus: Sessizce konuşmak, fısıltı.

kimin: (E) Gibi.

korla-: (cenaze için) Gömmek, örtmek.

körpe: Küçük, yavru.

kurik: Tay, at yavrusu.

kurikle-: Atın yavrulaması.

- L -

lavaşa: Mayalı hamurdan tandırda pişirilerek yapılan ince ekmek.

leçger: Asker, ordu.

legen: Leğen

lenger: Yayvan, kenarları geniş, büyük bakır kap.

- M -

megem: Meğer.

megemse: Meğerse.

mehecir: Muhacir.

mêhkemleştîr-: Sağlamlaştırmak

meleke: Melek.

menent: Eş, benzer.

menşur: Meşhur.

meraḥlat-: Merak ettirmek.

mezerlig: Mezarlık.

mezet: Mezat, açık artırma ile satış.

mıḥ: Mıh, çivi.

muyane: Muayene.

münegeşe: Münakaşa.

mıraz: 1. istek, dilek. 2. amaç, erek, gaye.

mîsefir: Misafir.

- N -

nesaat: Nasihat.

nigap: Yüz örtüsü, peçe.

noħsa, nuşa: Muska.

- O -

oħ: Ok.

ola: Seslenme ünlemi.

ortancıl: Yaş bakımından üç kardeşin büyüğü ile küçüğü arasında olan.

ög: Ön, arka karşıtı.

örgeñ-: Öğrenmek.

- P -

padşah: Padişah.

Pambuğ: Pamuk.

papaħ: Kuzu derisinden veya yününden yapılan uzun tüylü başlık.

párám páram: (İk) Parça parça.

parelídír: Tane, adet.

payton: Fayton.

pazmandım:

portdad-: Vurmak, gözü şişirmek.

pörçük: Kuyruk.

put: Bir ölçü birimi.

- R -

ráhmätdik: Rahmetli.

ras gel-: Bulmak, rastlamak.

rem: Kumda birtakım çizgiler çizilerek bakılan fal.

remçi: Falcı.

revan aşığı: Yokuş aşığı.

- S, Ş -

saġġal: Sakal.
saġġat: Sakat.
sahabetlig: Sahiplik.
sahatlıĥ: Sakatlık.
salaĥana:
sam: Çölde esen rüzgar, sam yeli.
sap: Genellikle arpa bitkisine verilen ad, ot.
seen, sehen: Sana.
sehat: Seyahat, yolculuk.
sesle-: aġırmak, seslenmek.
sôra: Sonra.
şaş: Şaşı
şikyat: Şikayet.

- T -

tavla: At ahır.
tefel: Tıfıl, küçük çocuk.
tenbîh: Tembih, uyarı.
tene: Tane, adet.
teĥmiĥ: Tekme.
teref: Taraf, yan, doğrultu.
terki: Binek hayvanının saġrısı.
tevir: Durum, davranış, vaziyet.
têz: abuk, süratli
tıġgat: Dikkat
tuluh: Tulum.
tuy yasdih: Genellikle kaz tüyünden yapılan yastık.
tuş dibegi: Taştan veya ağaçtan yapılmış, içinde tuz öğütülen büyük havan.
tütüye: Bir tür çiçek.

- U -

uçur: Duvar vb. yüksek yapıları yıkmak, devirmek.
ufah: Ufak, küçük.

umuz: Omuz, kolların gövdeye bağlandığı bölüm.
uruba: Giysi, giyecek, urba.
uşaḥ: Çocuk.
uyart-: Uyandırmak.
úyút-: Öğütmek, tane halindeki nesnelere ezerek un haline getirmek.
ürek: Yürek, kalp.
üsgek: Yüksek.
üş: Üç.
üyşen: Işık, aydınlık.
üz: Yüz, sima.
üzüguylu: Yüzükoyun, yüz üstü.
üzük: Yüzük.
üzünü gözünü tök-: (De) Suratını asmak.

- V, Y, Z -

vaḥıt: Vakit, zaman
vallā: Vallahi.
varyat: Varlık, zenginlik.
vede: Süre, mühlet.
véran: Viran, yıkık, harap

yad ayaḥ: (De) Yabancı.
yaḡnış: Yanlış.
yalnayaḥ: Yalın ayak, ayakları çıplak.
yarenliḥ: Yakın arkadaşlık, muhabbet.
yarpaḥ: Yaprak.
yeddi: (S) Yedi.
yên-: İnme.
yenecek: İnecek.
yengil: Hafif, ağır karşıtı.
yesir: Esir, tutsak, köle.
yeṭti: (S) Yedi.
Yımırta: Yumurta.
yola revan ol-: (D) Yola çıkmak.

yuhu: Uyku.

zarlanma-: Ağlamak, sızlanmak.

zehmet: Zahnet, sıkıntı, güçlük, meşakkat.

zembil: Hasırdan örölmüş saplı torba.

zenētker: Zanaatçı, bir zanaatı meslek edinen.

zeral: Zarar, ziyan.

zopa: Sopa, kalın değnek.

ÖZ GEÇMİŞ

23.01.1984 tarihinde Kars ilinde doğdu. İlköğretimini Kars Fevzi Paşa İlköğretim okulunda tamamladı. Daha sonra Atatürk Ortaokulunda ortaöğretimini tamamladı. Lise eğitimini Kars Cumhuriyet (YDA) Lisesinde tamamladıktan sonra 2002 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ne kayıt yaptırdı. 2006 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. 2007 Şubat döneminde Kafkas Üniversitesi'nin açtığı yüksek lisans giriş sınavında başarılı olarak yılı bahar yarıyılında Türk Dili ve Edebiyatı Anabilimdalı, Yeni Türk Dili bilim dalında Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne kayıt yaptırdı. Hala aynı üniversitede yüksek lisans öğrencisidir.

KAYNAKÇA

YARARLANILAN KİTAPLAR :

- Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni**, TDK Yay. Ankara 1999
- Alkaya, Ercan **Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar**, Manas Yay. Elazığ 2007
- Atabay, Neşe; Kutluk, İbrahim; Özel, Sevgi; **Sözcük Türleri**, TDK Yay. Ankara 1983
- Balcı, İbrahim, **Kars Yerli Ağzında Cümle ve Cümle Yapıları**, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Erzurum 1996
- Banguoğlu, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yay. Ankara 1986
- Buran, Ahmet, **Anadolu Ağzlarında İsim Çekim(Hal) Ekleri**, TDK, Ankara 1996
- Buran, Ahmet, **Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağzları**, TDK yay. Ankara 1997
- Buran, Ahmet, **Makaleler**, Turkish Studies, Ankara 2008, s. 139-152
- Caferoğlu, Ahmet, Doğu **İllerimiz Ağzlarından Toplamalar (Kars, Erzurum, Çoruh İlbaylıkları Ağzları)**, TDK Yay. Ankara 1995
- Dallı, Hüseyin, **Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağzları Üzerine Araştırmalar**, TDK Yay. Ankara 1991
- Develi, Hayati, **Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar**, TDK Yay. Ankara 1995
- Ercilasun, A. Bican, **Kars Yerli Ağzı İnceleme** TDK Ankara 2002
- Eren, M. Emin, **Zonguldak, Bartın, Karabük İleri Ağzları**, TDK Yay. Ankara 1997
- Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yay. İstanbul 2007
- Ergin, Muharrem, **Üniversiteler İçin Türk Dili**, Bayrak Yay. İstanbul 2001, s. 7
- Erten, Münir, **Diyarbakır Ağzı (İnceleme, Metin, Sözlük)**, TDK yay. Ankara 1994
- Gemalmaz, Efrasiyap, **Erzurum İli Ağzları (İnceleme, Metinler, Sözlük ve Dizinler)**, TDK Yay. Ankara 1995 C. 1
- Gülensoy, Tuncer, Aklaya, Ercan, **Türkiye Türkçesi Ağzları Bibliyografyası**, Akçağ Yay. Ankara 2003
- Gülensoy, Tuncer, Buran, Ahmet, **Elazığ Yöresi Ağzlarından Derlemeler**, TDK Yay. Ankara 1994
- Güneş, Sezai, **Türk Dil Bilgisi**, DEÜ Rektörlük Matbaası, İzmir 1999
- Günşen, Ahmet, **Kırşehir ve Yöresi Ağzları (İnceleme, Metin, Sözlük)**, TDK Yay. Ankara 2000
- Hacıeminoğlu, Necmettin, **Türk Dilinde Edatlar**, Mili Eğitim Basımevi, İstanbul 1984
- Kaplan, Mehmet, **Kültür ve Dil**, “Türk Dili”, Dergah Yay. İstanbul 2002, s. 35
- Karahan, Leyla, **Anadolu Ağzlarının sınıflandırılması**, TDK Yay. Ankara 1996, s. 1
- Karahan, Leyla, **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yay., Ankara 2008
- Kırzioğlu, Fahrettin, **Kars Tarihi**, Işıl Matbaası, İstanbul 1953, C. 1

- Kırzioğlu, Fahrettin, **Kuruluşunun 150. Yıldönümünde Kanada Karsı'na Türkiye Karsı ve Atatürk Üniversitesinden Armağan**, Atatürk Üniv. Basımevi, Erzurum 1972, s. 13
- Kocasavaş, Yıldız, **Türkçede Şahıs Zamirleri**, TDK Yay. Ankara 2004
- Korkmaz, Zeynep, **Nevşehir ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay. Ankara 1994
- Korkmaz, Zeynep, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, TDK Yay. Ankara 1995, C. 1
- Korkmaz, Zeynep, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, TDK Yay. Ankara 1995, C. 2
- Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri(Şekil Bilgisi)**, TDK Yay. Ankara 2003, s. 399-405
- M. Mansuroğlu, **Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu**, TDAY Ankara 1959
- Özçelik, Sadettin, **Urfa Merkez Ağız (İnceleme, Metinler, Sözlük)**, TDK, Ankara 1997
- Özkan, Fatma, **Osmaniye Tatar Ağızı**, TDK yay. Ankara 1997
- Püsküllüoğlu, Ali, **Türkçe Sözlük**, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2004
- Sağır, Mukim, **Erzincan Yöresi ve Ağızları (İnceleme, Metinler, Sözlük)**, TDK Yay., Ankara 1995
- Sağır, Mukim, **Türk Dilbilgisi**, Erzurum 1990
- Sev, Gülsel, **Etmek Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı**, TDK, Ankara 2001
- Şimşek, Rasim, **Örneklerle Türkçe Sözdizimi**, Trabzon 1987
- Toparlı, Recep, **Türk Dili ve Kompozisyon**
- Türkyılmaz, Fatma, **Tasarlama Kiplerinin İşlevleri**, TDK Yay. Ankara 1999

YARARLANILAN MAKALELER :

- Ahmet, Oktay, **Üsküp Türk Ağzındaki “Ey” Kelimesinin Geçmişi Üzerinde Birkaç Söz**, <http://oktayahmed.com>
- Buran, Ahmet, **“Anadolu Ağızlarında İsim Hal Ekleri”**, Makaleler, Turkish Studies, Ankara 2008, s. 88-97
- Buran, Ahmet, **“-ık Ekinin Anadolu Ağızlarında Kullanılışı”**, Makaleler, Turkish Studies, Ankara 2008, s. 109-115
- Buran, Ahmet, **“Türkçede İsim Çekim Ekleri”**, Makaleler, Turkish Studies, Ankara 2008, s. 139-152
- Demir, Nurettin **“Güneybatı Anadolu Ağızlarında Kullanılan Şimdiki Zaman Eki –ik gelir”**, Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992, TDK, Ankara 1996, s. 43- 56

Karahan, Leyla, “**Anadolu Ağzlarını Sınıflandırmada Kullanılabilecek Bazı Ölçüler**”, Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992, TDK, Ankara 1996, s. 637-640

[Karahan, Leyla, “Yükleme \(accusative\) ve İlgi \(genitive\) Hali Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler”, http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/](http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/)

Korkmaz, Zeynep, “**Türkçedeki –arak/-erek Zarf-Fiil Ekinin Yapısı Üzerine**” Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C. 1, TDK Yay. Ankara 1995, s. 128-132

Korkmaz, Zeynep, “**Türkçede İsimden Fiil Türeten +r-, +ar-, +er- Eki ve Yapısı Üzerine**” Türk Dili Üzerine Araştırmalar, TDK Yay. Ankara 1995, C. 1, s. 168-178

Korkmaz, Zeynep, “**Eski Anadolu Türkçesinde Asli Ünlü (Vokal) Uzunlukları**” Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C. 1, TDK Yay. Ankara 1995, s. 443-458

Korkmaz, Zeynep, “**Anadolu ve Rumeli Ağzlarının Tarihi Devirlerle Bağlantısı Üzerine**” Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, TDK Yay., Ankara 1999, s. 62-69

Korkmaz, Zeynep, “**Batı Anadolu Ağzlarında Asli Ünlü Uzunlukları Hakkında**” Türk Dili Üzerine Araştırmalar, II. Cilt, TDK Yay. Ankara 1995, s. 123-127

Tok, Turgut, “**Buldan ve Yöresi Ağzları Ses ve Şekil Bilgisi Özellikleri**”, Buldan Sempozyumu Bildirileri, Pamukkale.edu.tr

Gemalmaz, Efrasiyap, “**Ağız Bilimi Araştırmaları Üzerine Genellemeler**” Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, TDK Yay. Ankara 1999, s. 4-13

Baydar, Turgut, “**+DAn Ekli Özne Üzerine**” Türk Dili, TDK Yay. Ankara 2008, S. 679, s. 19-24

Karadoğan, Ahmet, “**Türkiye Türkçesindeki –Dık ve –An Sıfat-Fiil Eklerinde Sınır Vurgulayışın Rolü**” Türk Dili, TDK Yay. Ankara 2008, S. 678, s. 519- 527

Buran, Ahmet, “**Konuşma Dili Yazı Dili ilişkileri ve Derleme Faaliyetleri**”, Makaleler, Turkish Studies, Ankara 2008, s. 173-181

Korkmaz, Zeynep, “**Türkiye Türkçesi Ağzlarında Dil Özellikleri-Etnik Yapı Bağlantısı ve Beklentilerimiz**” Türk Dili, TDK Yay. Ankara 2008, S. 679, s. 3-10

Yıldırım, Faruk, “**Türkiye Türkçesinin Ağzları Ve Etnik Yapı: Çukurova Ağzları Örneği**”, Türkbilig, Türkoloji Araştırmaları, 2002/4, Ankara 2002 s.136-153.

YARARLANILAN ERİŞİM ADRESLERİ:

<http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/>, Karahan, “**Leyla, Yüklem (accusative) ve İlgi (genitive) Hali Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler**”, 22.01.2010

<http://oktayahmed.com>, Ahmet, Oktay, Üsküp Türk Ağzındaki “Ey” Kelimesinin Geçmişi Üzerinde Birkaç Söz,30.12.2009

pamukkale.edu.tr, Tok, Turgut, “**Buldan ve Yöresi Ağzları Ses ve Şekil Bilgisi Özellikleri**”, Buldan Sempozyumu Bildirileri, 30.12.2009
www.tdk.gov.tr